

Arkitietoa kielestä sanomalehden mielipideteksteissä

Suomen kielen pro gradu –työ,
Jyväskylän yliopiston suomen
kielen laitos elokuussa 2001.

Anna-Saima Huttunen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos SUOMEN KIELEN LAITOS
Tekijä ANNA-SAIMA HUTTUNEN	
Työn nimi ARKITIETOA KIELESTÄ SANOMALEHDEN MIELIPIDETEKSTEISSÄ	
Oppiaine SUOMEN KIELI	Työn laji PRO GRADU
Aika ELOKUU 2001	Sivumäärä 65
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä työssä tarkastellaan, millaista tietoa kielestä sanomalehden mielipideteksteissä esiintyy. Kirjoituksia käsitellään kielen arkitiedon ilmentäjinä. Ne kertovat esim. ihmisten asenteista ja arvoista kieltä kohtaan. Sanomalehden mielipideteksteissä esiintyvää kielikirjoittelua ei ole aiemmin kartoitettu sisällöllisesti. Aineistona on käytetty Helsingin Sanomissa puolen vuoden aikana esiintynyttä kielikirjoittelua yleisönosasto- ja pääkirjoitusteksteissä.</p> <p>Teksteissä esille tulevaa kielen arkitietoa tarkastellaan tietoisuuden ja argumentaation teorioiden avulla. Mielipidetekstien muotoa on myös tarkasteltu osana sanomalehteä. Aluksi esitellään mielipidetekstien arkitiedon laatua. Argumentaatioanalyysin avulla teksteistä on tutkittu esitettyjä väitteitä ja niiden perusteluja, joiden avulla varsinaisia kielen arkikäsitteitä on saatu esille.</p> <p>Sanomalehden mielipideteksteissä otetaan kantaa erilaisiin kieleen liittyviin asioihin sekä pyritään ohjailemaan kielenkäyttöä monin tavoin. Mielipidetekstit osallistuvat näin sekä normatiiviseen että funktionaaliseen kielenohjailuun. Niissä kommentoidaan yleisesti äidinkielen tai jonkin sanan käyttöä, kirjoitetun kielen muotoja, teitittelyä sekä äidinkielen opetusta. Mielipideteksteissä esim. pyritään vaikuttamaan jonkin sanan käytön vakiintumiseen.</p> <p>Mielipidetekstien kirjoittajat kaipaavat sääntöjä ja ohjeita kielen käyttöön. Teksteissä esiintyy myös erilaisia käsityksiä kielen tehtävistä ja olemuksesta ja niissä kannetaan eri tavoin huolta suomen kielestä. Suomen kieleen liittyviä kysymyksiä perustellaan usein myös muiden kielen mallien mukaan.</p>	
Asiasanat KIELEN ARKITIETO, KIELITIETO, ARGUMENTAATIO, MIELIPIDETEKSTIT	
Säilytyspaikka	
Muita tietoja	

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	2
2. YLEINEN JA YKSITYINEN KIELITIETO	4
2.1. LÄHESTYMISTAPOJA MIELIPIDETEKSTIEN KIELITIETOON	4
2.2. KIELITIETO JA KIELENOHJAILU	9
3. SANOMALEHTI KONTEKSTINA	13
4. ARGUMENTAATIO	17
4.1. YLEISTÄ ARGUMENTAATIOSTA JA RETORIIKASTA	17
4.2. ARVOIHIN LIITTYVÄ ARGUMENTTI	20
4.3. KIELI JA ARGUMENTAATIO	21
4.4. ARGUMENTOIVA PUHE	23
5. METODI JA AINEISTO	29
6. MIELIPIDETEKSTIT AINEISTONA	32
6.1. YLEISKESKUSTELU	32
6.1.1. Keskustelun luonne	32
6.1.2. Huoli suomen kielestä – kaipuu selkeyteen ja sääntöihin	35
6.1.3. Tietoisuus median vaikutuksesta kieleen	38
6.1.4. Käsitys kielen tehtävistä ja olemuksesta	40
6.1.5. Kansainvälisyyteen vetoava argumentti	44
6.2. KESKUSTELU ÄIDINKIELEN OPETUKSESTA	48
6.2.1. Yleistä	48
6.2.2. Käsitys kielen olemuksesta	51
6.2.3. Ammatillaisnäkökulma	52
6.2.4. Kielitiedon malli	54
6.2.5. Uhkakuvat	56
7. PÄÄTÄNTÖ	58
8. LÄHTEET	63
9. LIITTEET	65

1. Johdanto

Tässä työssä tarkastellaan arkitietoa kielestä sen perusteella, mitä ihmiset kirjoittavat sanomalehden mielipideteksteissä omasta kielestään. Suomen kieltä koskevasta arkitiedosta on kirjoitettu aiemmin verrattain vähän. Ns. arkitieto on siten melko tuntematon alue kielitieteen tutkimuskentällä. Arkitieto omasta kielestä kuuluu jokaisen ihmisen minään hyvin henkilökohtaisella tavalla. Omat kokemukselliset, tiedolliset sekä uskomukselliset käsitykset kielestä kuuluvat kuitenkin muun elämän ja arjen lomaan. Kielestä puhutaan ja kieltä tutkitaan arkitiedon tasolla.

Lauri Hakulinen on pohtinut sitä, mistä johtuu kielentutkimuksen osakseen saama maallikkojen sitkeä harrastus. Ihmiset pohtivat kieleen liittyviä kysymyksiä hänen mielestään siksi, että käytännöllisen elämän esiintuomat välttämättömyydet ohjaavat ihmisiä tutkimaan kieltä. (Sanat on kaikki sarvipäitä 1999, 18.) Kiinnostus kieleen viriää itsestään. Sanomalehden mielipidetekstit, joissa käsitellään kieltä, ovat tästä oiva esimerkki. Sanomalehden mielipideteksteissä otetaan kantaa myös kieleen liittyviin kysymyksiin muiden yhteiskuntaan liittyvien aiheiden ohella. Kieli voi olla varsin yleinen ja affektiivinen kohde, josta mielipideteksteissä kirjoitetaan.

Kuten Dufva et al. (1996, 7) toteavat, arkikäsityksiin ei pääse käsiksi kuin tarkastelemalla ihmisten puhumaa tai kirjoittamaa kieltä. Mielipidetekstiä voidaan pitää lihallisena muotona kirjoittajansa mielestä ja käsityksistä. Mielipideteksteissä ihmiset ovat muotoilleet ajatuksiaan kieleksi. Näitä kielen avulla synnytettyjä ajatuksia tässä työssä sitten analysoidaan.

Kirjoitukset kertovat esim. ihmisten asenteista ja arvoista kieltä kohtaan. Tämä tekeekin arkipäivän kielitietoudesta kiinnostavan tutkimuskohteen. Mitä ihmiset kirjoittavat omasta kielestään, millaisten asioiden puolesta tai mitä vastaan niissä teksteissä argumentoidaan? Mitä kielestä väitetään ja miten väite perustellaan, kertoo ihmisten käsityksistä siitä, mitä kieli on.

Kartoitusta siitä, mitä lehden sivuilla suomen kielestä oikein kirjoitetaan, ei aikaisemmin ole tehty. Ensiksi työssä perehdytäänkin siihen, minkätyyppistä tietoa kielestä sanomalehden mielipideteksteissä esiintyy. Tämänlaisen kartoituksen ohella tarkastellaan niitä aihepiirejä, joista kielestä kirjoitetaan. Työssä pyritään erittelemään, millaista on kieltä koskeva tieto sanomalehden sivuilla. Miten kieli on läsnä ajatuksissamme ja millainen suhde meillä siihen on?

Tutkimus koostuu kolmesta viitekehymäisestä osasta, joiden avulla mielipideteksteissä esiintyvää arkitietoa kielestä analysoidaan. Ensimmäiseksi tarkastellaan tietoisuutta ja sen muotoa. Toiseksi esittelen lyhyesti sanomalehden kontekstia, eli sitä ympäristöä, jossa tekstit on julkaistu. Työssä ei kuitenkaan pyritä läpivalaisemaan mediaa, pohtimalla esim. julkaisuperiaatteita, julkaisukynnyksen läpäisemistä tai sitä, kenelle ja millaisille asioille media on avoin. Pikemminkin työssä pyritään kartoittamaan sitä, millaisista aiheista kielestä on kirjoitettu. Ennen miksi-kysymyksiä on tehtävä suuri joukko mitä-tyyppisiä kysymyksiä. Kolmanneksi esitellään argumentaatioon ja retoriikkaan liittyvää teoriaa. Vaikuttamaan pyrkivän kielen tutkimuksessa ne ovat mielenkiintoinen väline tekstintutkimukseen. Näitä malleja sovelletaan aineiston käsittelyssä tekstianalyysin välineenä. Samalla tulee koetetuksi, kuinka argumentaation ja retoriikan teoriat toimivat tekstianalyysin välineinä arvopohjaisessa tutkimuksessa.

Argumentaatiota on tarkasteltu lähinnä yhteiskuntatieteissä (ks. esim. Summa 1996, Kakkuri-Knuutila 1998), mutta myös kielitieteellisestä näkökulmasta se on varteenotettava lähestymistapa vaikuttamaan pyrkivän kielen tutkimisessa. Argumentaatio on tekstintutkimuksessa uusi ja kiinnostusta herättävä aihe. Kielen kytkeminen valtaan ja yhteiskunnallisiin ideologioihin haastaa lingvistisesti kunnianhimoisiin projekteihin. Kielen ja yhteiskunnan välisten suhteiden oivaltaminen on omiaan herättämään kriittistä kielitietoisuutta, ja kielyhteisölliset sekä kulttuuriset käsitykset kielestämme ovat kiinnostavia tutkimuskohteita. Tässä syvennyinkin tutkittavien tekstien argumentteihin: väitteisiin ja niiden perusteluihin. Niiden avulla pyrin selvittämään, minkälaisia arvoja perustelut kantavat mukanaan sekä mitä niiden perusteella voidaan sanoa kielen arkikäsitteistä. Onko esimerkiksi olemassa suomalaisuuteen liittyviä yhteisöllisiä tyypillisiä arkikäsitteitä? Mitä kielestä väitetään, on ainakin yhtä tärkeää kuin se, millaisilla perusteluilla niin tehdään. Ennakkohypoteesia työssäni ei ole, pikemminkin työ pyrkii avoimesti kartoittamaan sekä avaamaan kirjoittajien kieleen kohdistuneita arvolutauksia sekä käsityksiä.

Se, millaiseen todellisuuteen ja käsityksiin argumentit perustuvat, auttaa hahmottamaan kuvaa kieleen liittyvistä arkikäsitteistä. Perinteinen argumentoinnin tarkastelu liitetään yleensä loogisesti etenevän kielen tarkasteluun. Argumentointia tarkastelemalla voitaisiin saada myös selville, että itse asiassa sanomalehdessä käytetty kielikirjoittelu ei ole lainkaan loogista, mutta kulttuurisesta näkökulmasta tarkasteltuna ei olekaan syytä tarkastella kieltä matemaattisen loogisesti etenevänä systeeminä vaan

rakenteen sijasta keskittyä siihen, mitä sanotaan ja tuoda esille todellisia arkikäsitteitä. Niinpä tutkijana syvennyn tekstiin, sillä arkikäsitteet kielestä syntyvät näissä teksteissä. Käsittelen tekstejä kaiken olemassaolon muotona, mutta kuitenkin vain teksteinä. Tekstintutkimus on tapa kurkistaa ihmisten mieliin kieleen liittyvässä arkitiedossa.

2. Yleinen ja yksityinen kielitieto

2.1. Lähestymistapoja mielipidetekstien kielitietoon

Tiedolla tarkoitetaan tietämistä, jostakin selvillä olemista, tosiasioiden tuntemista. Tieto voi olla myös todellisuuteen ja tosiasioihin perustuvaa tieteellistä, kokemusperäistä tai intuitiivista. Tietoa on myös asia tai seikka, joka jostakin tiedetään, annetaan tai saadaan tietää: ilmoitus, tiedotus, sanoma tai viesti. (Suomen kielen perussanakirja 1994). Tietoinen on se, joka tietää tai jolla on tietoa jostakin. Tietoinen on myös tietoisuudessa oleva, tiedostettu. (Suomen kielen perussanakirja 1994). Tietoisuutta on tarkasteltu filosofisena, lääketieteellisenä, psykologisena ja kognitiivisena ilmiönä ja sen tutkimuksen historiaa löytyy antiikin teoreetikoilta asti. Tiedon käsite on kuitenkin merkittävä tarkasteltaessa sanomalehtien mielipideaineistoa perusteellisesti. Kielitieto on laaja alue, jota tässä työssä ei pyritäkään kuin esittelemään lyhyesti.

Tietoisuus on hämärä, oikullinen ja vaikeasti formuloitavissa oleva käsite (Dufva 1996, 9). Ihmisten tietoisuuteen liittyvät käsitteet ovat sekä "mielessä" että "maailmassa". Ne ovat sekä henkilökohtaisia että julkisia, yksilöllisiä ja sosiaalisia, uniikkeja ja tyypillisiä. (Dufva et al. 1996, 36.) Käsitteet kielestä voivat olla kulttuurisiin malleihin perustuvia, subjektiivisia teorioita, henkilökohtaisia konstruktioita tai mentaalisiin malleihin. Kielikäsitteet nähdään yleisesti tietyille kieli- tai kulttuuriyhteisölle yhteisinä. (Dufva et al. 1996, 30–31.) Dialogisen kielikäsitteiden mukaan tietoisuus on ainoastaan vuorovaikutuksessa esiintyvä ilmiö. (Dufva et al. 1996, 8–11.) Merkittävää on se, että tutkijat painottavat käsitteiden sosiaalista ja kulttuurista luonnetta. Dialoginen kielikäsite sopii hyvin tämän tutkimuksen ideaan.

Mistä arkitieto sitten syntyy? Arkitietoa voidaan hahmottaa tietoisuuden kautta. Jokapäiväinen elämä esittäytyy ihmisten tulkitsemana todellisuutena. (Berger & Luckmann 1995, 29–30.) Ympäristöään tarkkaileva yksilö on sidoksissa aikaan ja paikkaan. Osa myös itseä koskevasta tiedosta on peräisin muilta. Tietoisuutta voidaan

myös ajatella sellaisella jatkumolla, jonka toisessa päässä on tiedostamattomat ja toisessa tietoiset ilmiöt. Bahtinin mukaan tietoisuutta on turha yrittää palauttaa logiikkaan, sillä tämä jatkumo ei toimi loogisuuksien varassa. (Dufva et al. 1996, 33–34.) Tieto on sidoksissa todellisuuteen eikä tosiasiatieto muutu noin vain perusteetta. Esimerkkinä Dufva et al. nostavat esille sen, että suomalaisilla on suomalaisen kulttuurin heille tarjoama maailmantieto ja se tekee mielipiteistä myöskin suomalaisia. Kieli ja kulttuuri tarjoavat malleja, jotka ovat luonteeltaan pysyviä. (Dufva et al. 1996, 47.)

Arkitiedon määrittelyyn liittyy olennaisesti olettamukseni, että mielipidetekstin kirjoittaja ei kuitenkaan sanan varsinaisessa merkityksessä tutki kieltä vaan kirjoittaa omien havaintojensa ja esimerkkien pohjalta. Ihmisen tieto kielestä hahmottuu siis hänen tulkitsemansa todellisuuden kautta. Lauri Hakulisen kommentti *käytännöllisen elämän välttämättömyyksien herättämästä kiinnostuksesta* tuntuu saavan myös muiden tutkijoiden ajatukset tuekseen.

On kirjoitettu, että tietoisuus on korkeimmillaan jokapäiväisen elämän todellisuudessa, joka on ylipäätään mahdoton jättää huomiotta. Jokapäiväinen elämä vaatii tarkkaavaisuuden kohdistumaan itseensä. Todellisuus esittäytyy maailmana, joka jaetaan toisten yksilöiden kanssa. Tällainen intersubjektiiivinen maailma erottuu muista tiedostetuista todellisuuksista juuri sen vuoksi, että se jaetaan vuorovaikutuksen myötä muiden kanssa. (Berger & Luckmann 1995, 31–33.) Sisäinen puhe muuttuu merkitykselliseksi vasta kun se verbalisoidaan. Näin puhunta antautuu dialogiin ja muodostaa siinä merkityksensä. Tieto, kokemus ja ympäristö ovat arkitiedon ytimessä.

Millaisena tietona mielipidetekstin kirjoittajan tietoa voidaan sitten pitää? Käsitukset kielestä voivat olla niin tietoa kuin luuloa. Leen (2001) mukaan tieto (*knowledge*) muuttuu varmuusasteen mukaan. Varmuusaste on siten merkittävä osa tietoa; tiedon varmuusaste jakautuu tietoon, uskomuksiin ja luuloon. Luuleminen (*beliefs*) ja tietäminen (*knowing*) ovat saman jatkumon ääripäitä. Kielellisillä valinnoilla tällä jatkumolla voidaan liikkua jompaankumpaan suuntaan. Perusteet, jotka vaikuttavat varmuusasteeseen, voivat olla esim. omaa kokemusta, kuulopuhetta, toisen käden tietoa tai tarkkailun tulosta (Lee 2001, 23–24.)

Kuva 1

uskomus tieto

Lee ei halua erottaa uskomuksia ja tietoa, vaan ne ovat saman jatkumon eri alueita. Kielitieto käsitteenä pitää sisällään uskomuksia, luuloa ja tietoa. Jatkumolla liikutaan jompaankumpaan suuntaan tiedon varmuusasteen mukaan.

Tieto ja uskomukset voivat olla yleistä (*common ground*), jaettua (*shared*) tai yhteistä (*mutual*). **Yleisen** tiedon esimerkkinä Lee mainitsee tiedon ryhmässä tai yhteisössä, jonka jäsenillä on yhteinen tausta, yhteinen koulutus tai kasvuympäristö. Myöskin samanlainen kulttuuri synnyttää jäsenissään yhteistä tietoa. **Jaettu** uskomuksia ja tietoa syntyy silloin, kun kaksi tai useampi ihminen sopii keskustelussa jostakin asiasta. **Yhteinen** tieto tarkoittaa sitä, että kaksi tai useampi ihminen arvioi jonkin asian 100 % varmuudella yhteiseksi tiedokseen. (Lee 2001, 24–25.)

Jaetut tiedot ja uskomukset eivät synny ainoastaan siitä, että joku on varma asiasta, vaan uskomuksen taustalla täytyy olla todisteita kuten esim. korvakuuloa tapahtuneesta, tarkkailua tai toisen käden tietoa ennemmin kuin suoraa kokemusta asiasta. Yhteinen tieto perustuu puolestaan suoraan kokemukseen ennemmin kuin toisen käden tietoon. Yhteistä tietoa pidetään totena erittäin suurella varmuudella. (Lee 2001, 25.) Oma kokemus onkin Leen hahmotelman mukaan vahvinta todistusaineistoa tiedolle. Yhteinen tieto näyttäytyy faktan asemassa olevana tietona. Myös Dufva et al. ovat päätyneet siihen, että tietoisuuden kokemuksellinen aspekti nousee tärkeäksi, kun pohditaan tietoisuuden suhdetta kieleen ja sen käyttöön. (Dufva et al. 1996, 19.)

Kuva 2

	Tieto (Knowledge)	Uskomukset (Beliefs)
Yleinen tausta (Common ground)	X	X
Jaettu (Shared)	X	X
Yhteinen (Mutual)	X	X

Edellä olevassa taulukossa esitellään Leen hahmottama tiedon ja uskomuksen piirteet. Lee ei siis puutu tiedon ja uskomuksen eroihin, vaikka puhuukin termeinä

ainoastaan esim. jaetuista *uskomuksista* ja yleisestä taustatiedosta. Lee ei ehkä lopultakaan halua erottaa tietoa ja luuloa erikseen, vaan tulkintani mukaan ymmärtää nämä kaksi asiaa saman jatkumon osiksi.

Lee pitää artikkelissaan yhteisen tiedon olemusta kuitenkin silkkana paradoksina. Jo pelkästään terminä se on epämääräinen käsite. Paradoksin siitä tekee se, että kun yhteistä tietoa on tutkittu, se pirstaloituukin sateenkaarimaisesti. Se, minkä piti olla yhteistä tietoa, voidaankin jakaa Leen mukaan karkeasti ainakin kuuteen eri osaan varmuusasteen mukaan, eli yhteisen tiedon varmuus vaihtelee sen mukaan, minkälaisia perusteluita tiedolle on tarjolla. Lee ehdottaakin, että olisi parempi luopua yhteisen tiedon termistä ja yhdistää luokka jaettujen uskomusten kategoriaan. Puhuminen ainoastaan jaetuista uskomuksista olisi perustellumpaa. (Lee 2001, 26, 32–33.) Leen käsitteet ovat ongelmallisia kuitenkin jo mielipidetekstien kirjoittajien yhteydessä. Leen mukaan *yleinen tieto* jakautuu yhteisen taustan tai koulutuksen omaavien ihmisten kesken, mutta emme voi tietää mielipidetekstien kirjoittajien todellisista taustoista periaatteessa mitään. Tiedon käsitteen tarkastelu vaikuttaa Leenkin tarkastelemana monimutkaiselta. Tiedon käsitteen ongelmallisuudesta huolimatta mielipidetekstien tietojen laatua on kiintoisaa tarkastella Leen esittämien jaotteluiden pohjalta. Se millaista esitetyn tiedon laatu on, ohjaa tarkastelemaan hienosyisiä presuppositioita ja tapoja, joilla tieto tai uskomus perustellaan.

Lee tarkastelee vielä erityisesti yleisen tiedon (*common ground*) olemusta ja sisältöä jäsentämällä yleisen tiedon kategorioita. Yleinen tieto voidaan jaotella kolmeen osaan. **Synnytetty yleinen tieto** '*established common ground*' tarkoittaa sitä, että ihmiset, joita yhdistää jokin yhteinen ominaisuus tai yhdistävä tekijä – esim. sama kulttuuri tai koulutus – keskustelevat tiedostaan. Näin he varmistuvat siitä, että he ovat tiedosta samaa mieltä. **Oletettu yleinen tieto** '*assumed common ground*' puolestaan jää sille asteelle, että edelleen ihmiset, joita yhdistää jokin yhteinen ominaisuus vain oletettavat toisen tietävän samoja asioita kuin itse niistä keskustelematta. Esim. yhteinen koulutus tekee tällaisen oletuksen mahdolliseksi. Kolmanneksi Lee erottaa **ajatellun yleisen tiedon** '*As though common ground, not established*'. Tämä on hänen mukaansa uutta tietoa tai uskomusta, jonka puhuja sellaisenaan vain olettaa myös muiden ihmisten tietämäksi asiaksi. Esimerkkinä tästä toimii lause ”*Tavataan Pienellä merenneidolla kello kuusi*”. Vaikka viestin vastaanottajalla ei olisi mitään käsitystä, mikä Pieni merenneito on, viestin lähettäjä voi olettaa että kuka tahansa voi opastaa hänet sovitulle paikalle. (Lee 2001, 40.) Leen esimerkin tukemana *ajateltu yleinen tieto* on eräänlainen

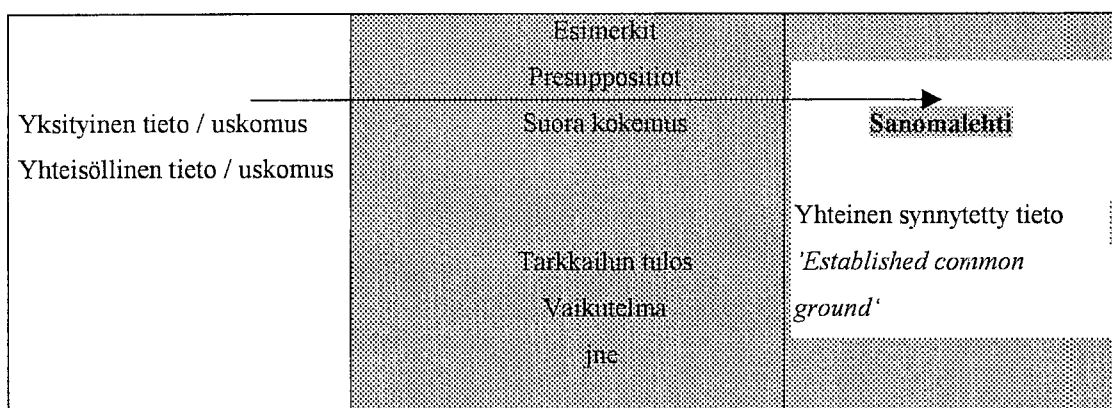
itsestäänselvyys, jonka oletetaan olevan kaikkien tiedossa.

Myös tätä osaa Leen teoriasta voidaan käyttää hyväksi mielipidetekstien kielitiedon tulkinnassa. Leen painottaa erityisesti sitä, että tiedoista ja uskomuksista täytyy keskustella, jotta tiedosta voidaan varmistua tai havaita erimielisyys. Keskustelun vaatimus voidaan ymmärtää myös niin, että asian esittäminen julkisesti – tekstin julkaiseminen – vaikuttaa siihen, että esitetyn tiedon luonne muuttuu yksityisestä yleiseksi. Kun mielipiteiset tekstit julkaistaan, ne asetetaan julkisesti näytteille ja ovat siten julkisesta yhteistä tietoa. Tähän määritelmään nojaten mielipidetekstit ovat luonteeltaan synnytettyä yhteistä tietoa (*established common ground*).

Leen jäsentelyn kautta ajateltuna myös tekstin lukija saa tilaa. Jollekin lukijalle mielipiteisessä tekstissä esitetyt asiat ovat vahvaa todistusta omista, jo aikaisemmin tietämistä asioista ja hän uskoo lukemansa. Toinen lukija suhtautuu kriittisesti kirjoittajan esittämiin todistuksiin, eikä hän vakuutu asiasta. Lukijan suhdetta tekstiin käsitellään tuonnempana argumentaation yhteydessä.

Seuraavassa olen hahmotellut Leen artikkelin pohjalta mielipidetekstien luonnetta sanomalehden kontekstissa. Kun teksti julkaistaan, kirjoittajan yksityinen tieto tulee kaikkien nähtäville, keskustelun alaiseksi. Tätä kautta voidaan ajatella, että tieto muuttuu yhteiseksi tiedoksi sitä mukaa kun perusteluista voidaan olla yhtä mieltä. Oheisen kuvan mukaan tiedon luonnetta voidaan käsitellä myös värin vahvuutena; tiedon väri vahvenee mentäessä yksityisestä yleiseen. Tämä kuvaa myös kielen sosiaalista luonnetta. Kieli ja merkitykset syntyvät kommunikaatiossa.

Kuva 3

Sovellus Leen (2001) esittämien havaintojen mukaan tiedon olemuksesta sanomalehtikontekstissa

Dufvan et al. arkikäsitteitä kielestä eritelleessä tutkimuksessa käy ilmi, että kieliyhteisölliset ja kulttuuriset käsitteet muovautuvat siinä yhteisössä, jossa ihmiset elävät. Uskomukset sisältävät paljon toisen käden tietoa sekä kulttuurille tyypillisiä uskomuksia ja mielipiteitä. Myös kielipolitiikka ja vallitsevat kieli-asetteet omasta sekä vieraasta kielestä vaikuttavat ihmisten omaan kielitietoon. Suomen historiaa ja menneet tapahtumat näkyvät arkikäsitteissä. Dufvan et. al mukaan kulttuurinen vaikutus kielitietoon ja -asenteisiin voi tulla pitkänkin ajan takaa. Esim. sadan vuoden takainen suomalainen aatemaailma näkyy Dufvan et. al mukaan vielä suomalaisessa ajattelussa. Suomalaisten kansainvälistyminen näkyy myös asenteissa kieleen. Euroopan yhdyntyminen ja kansainvälistyminen ovat usein käytettyjä iskusanoja. (Dufva et al. 1996, 49–50.) Samassa arkikäsitteitä kielestä esitelleessä tutkimuksessa todetaan, että arkikäsitteet eivät ole aukottomiksi muotoiltuja tai staattisia. Sen sijaan ne ovat häilyviä ja dynaamisia. Osa kielikäsitteistä perustuu esimerkkeihin, osa taas toisen käden lähteeseen, muilta omaksuttuihin käsitteisiin. (Dufva et al. 1996, 66.) Dufvan et al. aineistosta kävi ilmi, että ihmiset osaavat ja haluavat puhua kielestä. Arkikielienkäyttäjät eivät kuitenkaan jaksa uskoa omien kokemustensa todistusvoimaan, vaan hakee usein asiantuntijan ajatustensa taakse. Kielellinen auktoriteetti on voimakasta ja omien kokemusten julkittamista arastellaan. Monet kommentoivat negatiivisesti kielenopetusta. Käsitteet kielestä nähdään myös hyvin kulttuurisidonnaisina, ja koulun vaikutus ihmisten käsitteisiin on suuri. Käsitteitä kielestä ei opita kuitenkaan koulussa vaan sen ulkopuolella. (Dufva et al. 1996, 82–84.)

2.2. Kielitieto ja kielenohjailu

Voidaan olettaa, että arkitieto kielestä liittyy tiiviisti oikeakielisyysskulttuuriin. Koska Dufvan et al. tutkimustuloksissa todettiin kulttuurin ja koulun osuus merkittäväksi ihmisten kielitiedon syntymisessä, esittelen seuraavassa kielenohjailuun liittyviä asioita. Kielenohjailuun on aina liittynyt hyvän kielen tavoittelu.

Hyvän ja parhaan kielen määritelmään on paneuduttu hyvinkin syvällisesti. E.N. Setälän ohje kuului jo vuonna 1893, että *“paraan kielen ohjeena on paraiden kirjailijain kieli”*. (Sanat on kaikki sarvipäitä 1999, 335.) Tarve kommentoida jotakin kielen ohjeista ja suunnasta on ollut Lauri Hakulisen mukaan pitkään esillä. Hänen mukaansa mikään kirjallisuusperustainen kulttuuri ei tule toimeen ilman jonkinlaista käytännöllisiä tarkoituksia palvelevaa kielenkuvausta ja -ohjailua. (Sanat on kaikki

sarvipäitä 1999, 18, 335). Arkitieto kielestä noudattelee sitä opittua linjaa, miten kielestä on oikeakielisyyden perusteella haluttu puhua. Se, että arkitieto kielestä on tiiviisti yhtä oikeakielisyysskulttuurin kanssa, on ehkä seurausta siitä, että suomen kieltä on haluttu jatkuvasti huoltaa yhteiskunnallisiin mittoihin. Vahva oletamus onkin, että yhteiskunnalliset tavoitteet suomen kielen suhteen ovat ohjailleet koko kielikäsitteiden syntyä niin kouluissa kuin muissa elämän alueilla.

Lauri Hakulinen on todennut, että kielentutkijana voidaan pitää yleisesti ihmistä, joka on selvittänyt itselleen kielen aatteellisen tehtävän ja jolla on käsitys kielen elämästä. Hakulisen mukaan on myös yleisesti vakiintunut käsitys, että juuri kielentutkija on asiantuntija. (Sanat on kaikki sarvipäitä 1999, 335–349.) Arkitiedon kannalta mielipidetekstien kirjoittajia tuskin voidaan pitää varsinaisina kielentutkijoina. Mielipideteksteissä kirjoittajilla on kuitenkin jokaisen omiin arkikäsitteisiin liittyen selvinyt kielen eräänlainen aatteellinen tehtävä, josta he kirjoittavat.

Kielellisten käsitysten ja kielenohjailun aatteellisesta puolesta on kirjoitettu juuri äidinkielen opetuksesta käydyn keskustelun yhteydessä. Paula Sajavaara on arvioinut, että oikeakielisuus ja kielenohjailuun liittyvät kysymykset kaipaavat taustaksi paljon tietoa kielenohjailun yleisistä periaatteista, yleisestä kielitieteestä, kielen ja yhteiskunnan sekä kielen ja kulttuurin suhteesta (Sajavaara 1983, 115). Tämän vuoksi koulun rooli asennekasvattajana nousee merkitykselliseksi, koska sillä on mahdollisuus vaikuttaa useita vuosia oppilaiden kielikäsitteisiin. Kouluopetuksesta riippuu, miten ihminen kouluaikana ja sen jälkeen suhtautuu kieleensä.

Tämänlainen laaja kulttuurinen näkökulma kieleen painottaa myös sitä, että oikeakielisyyden sijasta ihmisten tulisi nähdä kieli myös psykologisista ja sosiologisista näkökulmista. Myös ymmärrys kielen yksilöllisestä, sosiaalisesta ja alueellisesta vaihtelusta ovat tärkeitä. (Sajavaara 1983, 117.) Kielellisten asenteiden aatteellinen tausta on yleisen kielenohjailun ja -opetuksen muodostamaa. Asiat, jotka vaikuttavat kielellisiin asenteisiin ja niiden muodostumiseen, ovat siis paljolti koulun varassa. Näin ainakin argumentoi Sajavaara. Koulun rooli ihmisten kielikäsitteiden syntymiseen on Sajavaaran kommenttien mukaan erityisen vahva. Koulussa oppilaita opetetaan kirjoittamaan ja heidän kielenkäyttönsä on erityisesti huomion kohteena. Ohjeet ja normit kuuluvat kouluun luonnostaan.

Sajavaara on kirjoittanut kielellisen suvaitsevaisuuden ja laajan kielellisen ymmärryksen puolesta. Hänen mukaansa suvaitsevaisuus ei kuulu suomalaisten hyveisiin, ja tämä näkyikin esimerkiksi lehtien yleisönosastokirjoitusten

“suvaitsemattomissa ja ymmärtämättömissä“ kielikirjoituksissa. Kieliasenteissa näkyy Sajavaaran mukaan sellainen käsitys, ettei “oikean“ ja “väärän“ kielen välillä ole mitään kielenkäytön tarkoituksesta riippuvia vivahteita. (Sajavaara 1983, 116–117.)

Auli Hakulinen on esitellyt omaa suhtautumistaan tämän tyyppisiin kielikäsitteisiin. Hänen mielestään 1800-luvulle tyypillinen kieliopillis-puristinen näkemys kielestä elää edelleen ihmisten keskuudessa hyvin elinvoimaista elämää. Lingvistin silmin havaitut asiat kielen kehittymisestä ovat vielä suurelle yleisölle kauhistuksen paikka, ja esim. puhe sekä siinä havaittavat muutokset tulkitaan liian helposti rappion merkeiksi. Kulttuurista ei kaiken kaikkiaan imeydy ihmisten tietokantaan kovin vapauttavaa käsitystä kielen luonteesta. Pikemminkin ihmisten ajatukset kielestä ovat ahdasmielisiä, tuomitsevia ja täynnä tuomiopäivän madonlukua. (Hakulinen 1993, 14.)

“Minusta sellainen ihminen on jätetty kielellisesti sivistämättä, joka jahtaa sanojen “oikeita“, tarkkoja merkityksiä – hänelle ei ole annettu riittävästi tietoa siitä, miten kieli itse asiassa toimii, tai miten merkitykset viime kädessä muodostuvat.“ Senpä takia koulussa olisi oiottava arkikäsitteitä ja vapautettava ihmiset niistä. (Hakulinen 1993, 14.) Hakulinen moittii ihmisiä sivistymättömiksi sitä mukaa mitä puristisemmat käsitteet kielestä heillä on. Näin asettuu vastakkain ei-lingvistinen ja lingvistinen tieto kielestä. Hakulinen sinkoaa sanansa erityisesti kouluopetuksen niskaan, eikä siis suoranaisesti syytä tavallisia ihmisiä puristisista asenteista. Tämänlainen Hakulisen esittämä argumentointi sisältää vahvan oletuksen, että juuri opetus on avainasemassa ihmisten kielitiedon muotoilemisessa. Yhteiskunta, kulttuuri ja koulu vaikuttavat ihmisten kielitietouteen. Kielitietoutta voi hänen mukaansa siis ohjelmallisesti muokata.

Osasyynä yleisten asenteiden jyrkkyyteen oman kielen suhteen on nähty se, että Suomessa on jyrkkä oikeakielisyysperinne. Tiukkaan oikeakielisyysjärjestelmään ei ole kuulunut annettujen ohjeiden tai neuvojen perustelu, vaan suositukset ja säännöt ovat olleet jonkin auktoriteetin, kuten esim. kielitoimiston tai kieliopin määräämiä. Tämänlainen ylhäältä ohjattu kaikkietävyys ja asiaa puntaroivan otteen puuttuminen on ruokkinut ihmisten jyrkkää ja toisaalta myös arkaa suhtautumista omaan kieleensä. (Sajavaara 1983, 119.)

Myös Dufva et al. (1996, 84) toteavat, että kieli on pitkään nähty myös kielitieteilijöiden parissa abstraktina säännönmukaisuuksien joukkona. Tähän on johtanut kirjoitetun kielen tutkimus. Kielestä on tullut yksi yhtenäinen muoto – monologinen ja vähemmän varioiva. Länsimaisen kulttuuripiirin arvostama kirjakieli,

painettu sana ja yleiskielisyys oikean kielen mallina on tehnyt paljon hallaa sille, miten kieltä kokonaisuutena on ymmärretty ja arvostettu. (Dufva et al. 1996, 84.)

Kielenhuoltoon liittyen kieltä voidaan lähestyä normatiivisesti tai funktionaalisesti. Normit ja normisysteemit ovat sosiaalisia tuotteita. Niihin vaikuttavat myös historialliset seikat ja ne muuttuvat aikojen kuluessa. Normatiivisuus perustuu sellaiseen käsitykseen kielestä, että kieli on ihmisen luoma tuote. Kieli on osittain valmis ja osittain vielä muokattavissa oleva. Kieli on väline, jolla on merkitys ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Kieltä voidaan jalostaa ja kehittää. Esimerkiksi sanaston muuttuminen kuvaa muuttuvan yhteiskunnan tarpeita. (Sajavaara 1983, 120.)

Funktionaalinen kielenhuollon lähtökohta liittyy puolestaan tyylikysymyksiin. Funktionaalisuus tässä kielitajun merkityksessä liittyy normien levittämiseen ja soveltamiseen sekä tyylitajun kehittämiseen. Sajavaaran tyyppittelyn mukaan esimerkiksi kielitoimisto operoi juuri normatiivisten ongelmien kanssa. Kohteena on kieli itse, kielen rakenne ja sanasto. Funktionaalinen, kielen käyttöön liittyvä tehtävä on puolestaan opettajien ja muitten kielten ammattilaisten työtä. Kohteena on silloin viestintätilanne ja kieltä käyttävä ihminen. (Sajavaara 1983, 112–113.) Vaikka oheiset mallit liittyvät kielenhuollon kysymyksiin, ne myös valottavat kiinnostavalla tavalla kieleen liittyvien arkikäsitusten taustoja. Sajavaaran määrittely sisältää tulkintani mukaan ajatuksen, että kielitoimisto ohjailee kieltä norminantajana, auktoriteettina ja todellisena ammattilaisena. Kielitoimiston tekemien ratkaisujen läheteinä toimivat opettajat ja muut kielen ammattilaiset. Tämäkin on auktoriteeteista ja ammattilaisista muodostuva ryhmä. Uskotaan Lauri Hakulisen antaman esimerkin mukaan kielitutkijoihin, jotka ovat sisäistäneet jonkinlaisen *kielen aatteellisen tehtävän* ja joilla on *käsitys kielen elämästä*.

Mielipidetekstit, jotka liittyvät kieleen ja sen käyttöön, osallistuvat tavallaan sekä normatiiviseen että funktionaaliseen, yleisen ja yhteisen kielitajun "kehittelyyn". Mielipideteksti, jossa käsketään käyttämään kieltä jollain tavalla, ratkoo käyttöongelmia tai antaa esimerkkejä kirjoittajan omista havainnoista, tiedoista tai uskomuksista. Näin mielipideteksti osallistuu sekä normatiivisesti että funktionaalisesti kielen rakenteen, kielellisten asenteiden ja kielitiedon muokkaamiseen.

Sajavaaran omasta näkökulmasta kieleen on hyvä asettaa jotakin esille tämän tutkimuksen aluksi. "Kieli ei ole vain viestinnän väline, vaan se on myös ajattelun ja itsensä ilmaisemisen väline sekä tehokas vaikuttamisen väline. Moitteeton yleiskieli ei riitä kaikkiin tarkoituksiin, vaan koodeja pitää olla enemmän eri tilanteisiin valittavana."

(Sajavaara 1983, 118.) “Näkymät voisivat olla valoisammat: suhtautuminen kieleen voisi olla iloisempaa, uteliaampaa, avarampaa, suvaitsevampaa” (Sajavaara 1983, 117). On mielenkiintoista ryhtyä tarkastelemaan mielipidetekstejä niissä esiintyvien kielen arkitiedon sisältöjen kannalta. Pysyykö “tuomionpäivän madonluku” vai ovatko julkisesti kieliasteita pölyyttäneet kielitieteilijät onnistuneet “nostamaan” käsityksiä?

3. Sanomalehti kontekstina

Ihmiset kirjoittavat kielestä ja sitä ympäröivästä kulttuurista sekä lähettävät tekstinsä julkaistavaksi, koska he katsovat, että heitä ravistellut asia on myös yhteiskunnallisesti niin merkityksellinen, että he haluavat esittää asian julkisesti – tai ainakin yrittävät sitä. Tämä lähtökohta painottaa ehkä eniten ja selvimmin negatiivisesti värittyneitä asioita. Sanomalehden mielipideosastolle kirjoitetaan ilmeisesti hanakammin, kun jokin asia ärsyttää tai jotakin asiaa vastustetaan. Kauhistelu, valittaminen ja avun huutaminen tuntuisivat olevan herkemmissä kuin kiittäminen ja ylistäminen. Sanomalehtitekstien negatiivinen värittyminen täytyy muistaa pitää mielessä lehtitekstejä lukiessa ja analysoidessa.

Mielipiteiden tehtävä sanomalehdessä on herättää vuorovaikutusta. Sinne nostetaan asioita esille kaikkien nähtävillä, keskustelulle tarjotaan tilaa ja ainakin periaatteessa kaikilla on mahdollisuus osallistua keskusteluun. Sanomalehti on lukijoidensa ja kustantajan muovaama. Mielipidepalstaa luetaan ja siinä kirjoittavat ne, jotka kokevat foorumin omakseen. Toisaalta voidaan katsoa, että Helsingin Sanomien toimituspolitiikka on muovannut sen foorumin, jossa eri mielipidetekstit julkaistaan. Näkökulmia ja lähestymistapoja mielipidekirjoitteluun on monia.

Lehti julkaisee sinne lähetetyistä teksteistä itse merkityksellisimmiksi ja kiinnostavimmiksi katsomansa. Se, mitä lehti julkaisee ja mitä jättää julkaisematta, on kiintoisa kysymys, mutta ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin. Tarkastelen vain julkaistuja tekstejä siitä näkökulmasta, millaista kielikäsitystä ne edustavat. Tämän työn kannalta ei ole relevanttia, kuka on tekstin kirjoittajana, vaan se, mitä teksteissä sanotaan.

Tekstit ovat yksittäisiä ja irrallisia. Ne eivät välttämättä liity toisiinsa, sillä lehden toimitus säätelee niiden vuorovaikutusta. Aineistoani yhdistää sama aihe. Lehdessä

julkaistuista kieli-teksteistä voidaan kuitenkin saada kokonaiskuva julkisuudessa elävästä kielen asemaa koskevista kansalaisten käsityksistä. Minkälaisista aiheista on kirjoitettu ja minkä puolesta ja miten niissä on argumentoitu?

Tässä tutkimuksessa siis tarkastellaan kielikäsityksiä mediakontekstissa. Helsingin Sanomien mielipidealue muodostaa sen kentän, jossa kielikeskustelua käydään. Kontekstin merkitystä on syytä miettiä perusteellisesti, sillä kontekstina on tässä media, jonka rooli yhteiskunnallisena vaikuttajana on tunnustettu ja laaja. Esimerkiksi Maailman sanomalehtien liiton vuonna 2000 julkaistun tutkimuksen mukaan suomalaiset, suhteessa väkilukuun, lukevat eniten lehtiä koko maailmassa. World Press Trends -raportin mukaan 91 % suomalaisista aikuisista lukee sanomalehtiä. (Helsingin Sanomat 9.7.2000.) Tämän perusteella voidaan olettaa, että Helsingin Sanomien mielipidealue on hyvin luettua sanomalehden ainesta. Helsingin Sanomat antaa areenan kielikeskustelulle ja hallitsee sitä, mitä ja kenen tekstejä siinä julkaistaan. Mielipidetointi valitsee julkaistavat tekstit, ehkäpä muokkaa niihin otsikon ja päättää jonkin keskustelun jatkumisesta tai päättymisestä. Tarkastelemani tekstit ovat läpipäässeitä ääniä, joiden argumentit läpäistyään toimituksen sihdin päätyvät laajemman mielenkiinnon kohteeksi.

Voidaan ajatella, että media muokkaa julkista kielidiskurssia. Tässä tarkastelenkin kielikirjoittelua mediassa ja mukana on myös ”diskurssinmuokkaajan” omia tekstejä; pääkirjoitukset ja Merkintöjä-palsta ovat toimituksen laatimia. Ne osallistuvat myös kielikirjoitteluun ja kertovat näin myös lehden kielikäsityksistä. Tässäkään ei ole relevanttia, ketkä lehden sivuilla kirjoittavat tai kenen äänet ovat päässeet julkaisukynnyksen läpi. Tarkastelen julkista kielikirjoittelua, oli se sitten lehden omaa tuotantoa tai suoraan kansalaisten kynästä. On toisen tutkimuksen aihe tarkastella, keiden mielipiteet pääsevät mediassa esille tai kuinka paljon ja miten sanomalehti vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen.

Mediasta ja sen tavasta käyttää valtaa on kirjoitettu paljon. Esittelen tässä vain lyhyesti seikkoja, jotka vaikuttavat myös oman aineistoni käsittelyssä ja jotka lopputulosta arvioitaessa on otettava huomioon. Ihmiset, joilla on etukäteen hyvin tunnettuja mielipiteitä tai jotka ovat julkisesti tunnettuja hahmoja ja joilla on virallisesti tai puolivirallisesti selvä yhteiskunnallinen positio, kuuluvat ns. ”helpon läpäisyn” ryhmään. Faircloughin vasemmistomarxilaiselta tuulahtava tiivistys tästä on, että media on sosiaalisesti muodostunut yhdistelmä, joka päästää lävitseen vain vallanpitäjien ääniä. (Fairclough 1995, 63). Mielipidepalsta tekee tässä ehkä kuitenkin poikkeuksen.

Mielipidetekstien kirjoittajat eivät kuitenkaan välttämättä ole niin valikoituneita kuin yleisesti ajatellaan; periaatteessahan kenen tahansa teksti voi tulla julkaistuksi. Helsingin Sanomien mielipidetekstejä julkaistaan miltei aina niin, että kirjoittajan nimi, ammatti ja kotipaikka ovat näkyvissä. Pääkirjoitus on luonteeltaan institutionaalinen, sen kirjoittajalla on takanaan koko lehti. Merkintöjä- ja vieraskynä-palstalla taas kirjoittavat ammattilaiset, asiantuntijat ja erilaiset virkamiehet. Näin Faircloughin ajatus sosiaalisesti yläluokkaan ja koulutettuun väestöön rajautuneesta kirjoittavasta luokasta pitää pitkälti paikkansa myös mielipideaineistossa.

Fairclough purkaa myös osiin myyttiä median olemuksesta todellisuuden peilinä: vain se mitä julkaistaan on olemassa (Fairclough 1995, 61–63.) Näin ajateltuna se, mitä ei julkaista, ei olisi olemassa. Mediassa käytetty kieli, esim. sanavalinnat, tapa yhdistää kuva ja teksti jne. muokkaa kielenkäyttötapaa, diskurssia (ks. esim. Fairclough 1997, 10–11). Faircloughin tavoitteena on osoittaa, että tiedotusvälineiden vaikutusvalta on suhteessa sen käyttämään kieleen ja diskurssiin. (Fairclough 1997, 11.) Fairclough pääättelee, että mediatekstien ja yhteiskunnan välinen suhde tulee ymmärtää dialektiseksi. Hänen mukaansa tekstit muotoutuvat sosiokulttuurisesti, mutta niillä on myös vaikutusta yhteiskuntaan ja kulttuuriin tavoilla, jotka voivat olla uutta luovia ja käytäntöjä uusintavia. (Fairclough 1997, 51.) Edellä tarkasteltu tietämisen ja uskomisen sosiaalinen muotoutuminen tulee myös Faircloughin ajatusten valossa ymmärretyksi. Yleinen synnytetty tieto on median muodostamaa ja näin ollen julkisuudesta tulee eräänlainen rajaviiva. Toisella puolella on se, joka on julkisesti olemassa ja toisella puolella tiedostamaton, ei-julkaistu. Tällä tavoin ajateltuna synnytetty yleinen tieto, *established common ground*, on erittäin hyvä termi kuvaamaan asian tilaa.

Mielipidetekstit voidaan nähdä sanomalehden sosiokulttuurisena osana. Fairclough erittelee viestintätilanteiden sosiokulttuurisista käytännöistä kolme aspektia: taloudellinen, poliittinen (vallan ja ideologian kysymykset) ja kulttuurinen. (Fairclough 1997, 85.) Omassa työssäni perehdyn nimenomaan kulttuuriin seikkoihin, arvoihin ja kielitietoon liittyviin kysymyksiin. Fairclough on omissa tutkimuksissaan osoittanut, kuinka tärkeä osuus tiedotusvälineillä on aikamme kulttuurisissa muutoksissa (ks. esim. Fairclough 1997). Se, mitä julkaistaan lehtien sivuilla, tuntuu vaikuttavan yhteiskuntaan. Voidaan olettaa, että juuri tämän takia ihmiset kirjoittavat mielipidepalstoille omasta kielestään. Ihmiset ovat tietoisia sanomalehden kiinteästä suhteesta yhteiskuntaan, sen erityisestä suhteesta kieleen ja vaikutusvallasta yhteiskunnan arvoihin sekä uudistuksiin. Usko median kautta vaikuttamiseen on suuri.

Yleisönosastokirjoituksia on aiemmin tutkittu mm. tekstilajina tarkastelemalla niiden modaalaisia verbiaineksia. Marja-Leena Pippolan (1990) pro gradu -työssä on tutkittu, miten kirjoittajat ilmaisevat modaalisuutta eli suhtautumista sanomaansa. Hänen mukaansa yleisönosastokirjoituksissa käytetään paljon deonttisia modaaleja, silloin kun kirjoittajan mielestä jotain on pakko tehdä ja hän haluaa itseään kuohahduttavaan asiaan parannusta. (Pippola 1990, 104.) Pippola toteaa myös, että yleisönosastokirjoituksissa oli paljon konditionaalimuotoa verrattuna muuhun lehtitekstiin, ja sen hän katsoi johtuvan puhekielen vaikutuksesta. Hänen mukaansa yleisönosastokirjoituksia ei toimiteta niin paljon kuin toimituksen omia tekstejä, joten teksteihin lipsahtaa puhekielisiä muotoja, joita myös konditionaali edustaa. (Pippola 1990, 104.)

Yleisönosastokirjoitukset ovat modaalilaineksiltaan hyvin rikkaita tekstejä, joissa erilaiset lausetyypit ja verbin modukset kertovat kirjoittajan asenteista. Mieli- pidetekstejä hallitsevat väitelauseet sekä moduksista indikaatiivi. Mieli- piteet ilmaistaan modaalisten verbien ohella fraaseilla ja huudahduksilla. Tekstit sisältävät paljon mielipiteitä, jotka perustuvat arkitietoon ja pyrkivät vaikuttamaan asenteisiin. (Pippola, 1990, 15–17.) “Kirjoitusten kieli on nykykieltä päivänpolttavista aiheista. Tämän vuoksi luulisi monien yleisönosastokirjoitusten perusteella tehtyjen havaintojen antavan tietoa koko nyky-suomen tilasta.” (Pippola 1990, 108.)

Myös suomalaista pääkirjoituskieltä on tutkittu ja verrattu ulkomaisiin pääkirjoituksiin (ks. esim. Tiittula 1987 tai Tirkkonen-Conditi 1988). Pääkirjoitusteksti on tekstilajina myös vankkaa mielipiteistä tekstiä, jossa lehden kanta ja toimituksen linjaukset tulevat esille. Pääkirjoitus on lehden tapa ilmaista mielipiteensä niin, että varsinainen kirjoittaja ei ilmoita nimeään. Tutkimustuloksista mainittakoon se, että suomalaisten pääkirjoituksissa on enemmän informaatiota kantavaa ainesta kuin selvästi ilmaistuja argumentteja asioiden tilasta verrattuna esim. saksalaisiin pääkirjoituksiin. Suomalaisista pääkirjoituksista puuttuu myös usein selvä teesi, joka muitten maitten pääkirjoituksissa oli usein mukana. (Tiittula 1987, 3–4.)

Suomalaisia pääkirjoituksia on tutkittu myös argumentaation näkökulmasta. Pääkirjoitusten argumentteja ei rakenneta täydellisiksi, vaan teksteissä sivuutetaan lukijoiden tuntemiksi oletetut premissit. (Kangasluoma 1993, 15). Tällaiseen tapaan kirjoittaa vaikuttaneen pääkirjoitusten luonne osana uutisvirtaa. Ei ole tarpeen selostaa asioita perin juurin, koska uutisvirtaa seuraava ihminen ymmärtää vähemmästäkin, mistä on kyse. Sen sijaan väite tai päätelmä esitetään Kangasluoman mukaan (1993, 15)

pääkirjoituksissa tyypillisemmin suoraan ilman mitään perustelua. Pääkirjoituksissa käytetään paljon tunnetta ilmaisevia emotiivisanoja, jotka yleensä ilmaisevat jotakin negatiivista tunnetta. Toisaalta pääkirjoituskielessä ei esiinny juurikaan pehmentimiä, eivätkä myöskään epäselvät ilmaukset ole yleisiä. Pääkirjoituksissa on paljon ohjailevia ilmauksia, ja niihin liittyvät varaukset ovat lieviä. Jos pehmentimiä Kangasluoman mukaan esiintyy, niin kirjoittaja haluaa pehmentien avulla suojata kannanottonsa, jotta välttyisi lopullisesta väitettä koskevasta vastuusta. Vihjailu ja ironia on harvinaista. (Kangasluoma 1993, 177–179.) Pääkirjoituskieli onkin hänen mukaansa persoonatonta passiivi-kieltä. Se on merkki siitä, ettei kirjoittaja sitoudu kirjoittamaansa omana itsenään. Pääkirjoituskieli on muodollista ja etäistä. (Kangasluoma 1993, 180–181.)

4. Argumentaatio

4.1. Yleistä argumentaatiosta ja retoriikasta

Seuraavassa esittelen, mitä argumentaatiolla tarkoitetaan vaikuttamaan pyrkivän kielen tutkimuksessa sekä kartoitan sitä tutkimuskenttää, jonka avulla myöhemmin operoin tässä työssä.

Argumentaatio sivistyssanakirjan mukaan tarkoittaa perustelua, todistelua. (Suomalaisen sivistyssanakirja). Argumentaatiolla tarkoitetaan yleisesti myös keskustelun ja vakuuttamisen taitoja. (Ks. esim. Kakkuri-Knuutila 1998, Summa 1996.) Antiikin aikana yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kuului puhetaito. Tietoisuus kielellisestä vaikuttamisesta kiinnosti puhetaidon teoreetikkoja, sillä argumentaatio ja puhetaito olivat yhteiskunnallisesti keskeisiä asioita. Tarve opettaa, johtaa laajoja kansanjoukkoja sekä vääntää sanan peistä kilpailevien puolueiden ja vallanpitäjien kanssa nosti puhetaidon – keskustelun ja vakuuttamisen – keskeiseksi yhteiskuntaan kuuluvaksi asiaksi. (Haapanen 1996, 24.) Keskustelun ja vakuuttamisen osa-alueet ovat antiikista lähtien olleet osa yhteiskunnallista vaikuttamista.

Argumentaatio ja kielelliset vaikutuskeinot ovat osa sosiaalista kommunikaatiota, niiden tutkimus paljastaa yhteiskunnallisia arvoja ja uskomuksia sekä niiden keskinäisiä suhteita. (Kakkuri-Knuutila 1998, 239–240.) Juuri tähän tukeutuen voidaan sanoa, että juuri argumentaatioteorian tarjoamat mahdollisuudet ovat hyvä väline mielipidekirjoitusten tarkasteluun tutkimuskysymyksen valossa. Argumentoinnin ja retoriikan tutkimusta voidaan pitää luonteensa vuoksi eräänlaisena

kulttuurintutkimuksena.

Argumentaatioteoria käsittelee niitä tapoja, joilla mm. väitteitä ja ajatuksia tehdään uskottaviksi, eli miten kieltä käytetään suostuttelun välineenä. Argumentaatioteoriat soveltuvat yksittäisten tekstien lisäksi laajojen yhteiskunnallisten keskustelujen tutkimiseen. Argumentointia pidetään selvästi kulttuurisidonnaisena asiana. (Kieli ja sen kieliopit 1994, 91.)

Argumentaatiota on lähestytty filosofisesti, yhteiskuntatieteellisesti sekä kielitieteellisesti, jolloin käsitykset vakuuttamaan pyrkivästä kielestä poikkeavat toisistaan. Logiikka on vaikuttanut vahvasti filosofiseen tapaan lähestyä argumentaatiota. Loogisessa argumentoinnissa toimivat tietyt päättelysäännöt sekä väitteet, jotka etenevät loogisesti osoittaen lopuksi todeksi *oikean päätelmän*. Loogiseen argumentaatioon kuuluu myös valmiit argumentaation säännöt, joita argumentoijan ja vasta-argumentoijan odotetaan noudattavan. (Summa 1996, 66.) Filosofisen argumentaation esimerkkien myötä argumentaatio tunnutaan usein liitettävän asioiden ”vedenpitävyyksien” selvittelyyn sekä totuuden löytämiseen. Filosofialle ominainen viisasten kivi on mielestäni siinä, että kuvitellaan viimeisen vasta-argumentin kaatumisen jälkeen lopullisen oikean ratkaisun löytyvän. Myös puhujan loogisuuden ihannoiti on kuulunut argumentoinnin ytimeen. Rationaalinen argumentointi pyrkii totuuteen täsmällisesti loogisen päättelyn kautta. Teoreettinen lause liikkuu akselilla tosi–epätosi.

Rationaalinen argumentointi ei kuitenkaan toteudu luonnollisen kielen yhteydessä, vaan jää teoreettiseksi hahmotelmaksi. Argumentaatiota vakuuttamaan pyrkivänä keinona tarkastellut Chaim Perelman määritteli, että argumentaatio tapahtuu luonnollisella kielellä, jossa tulkinta on olennaista. Argumentointi ei koskaan toteudu käytännössä ilman, että joku rikkoisi ns. argumentoinnin sääntöjä. Argumentaatiossa pyritään hankkimaan tai vahvistamaan yleisön hyväksyntää tai kannatusta esitetyille väitteille, eikä se ole aina pelkästään loogisuuteen tähtäävää toimintaa (Perelman 1977, 16). Tässä tutkimuksessa esittelen loogisen argumentaation vastakkaisen näkökulman, retorisen argumentaation olemusta (ks. Summa 1996, 66.) Retorinen argumentointi rikkoo teoreettisen argumentoinnin sääntöjä. Retoriset argumentit vetoavat tunteisiin, niiden kieli on moniselitteistä eivätkä päätelmät olekaan välttämättä loogisen johtamisen tulosta. (Kangasluoma 1993, 15.)

Retoriikka on vanhastaan ymmärretty suostuttelun teoriaksi (ks. Perelman 1997, 181), jota pitkään pidettiin kaunopuheisena sanahelinänä, mutta jonka Perelman palautti

uudelleen päättelyn ja vakuuttamisen tutkimisen osaksi. (Summa 1996, 64.) Hänen yksi vahvimista teeseistään liittyy puhujan ja yleisön suhteeseen. Argumentaatiossa pyritään hankkimaan tai vahvistamaan yleisön hyväksyntä tai kannatus esitetyille väitteille eikä se koskaan tapahdu tyhjiössä. (Perelman 1997, 16.) Tämänlainen kulttuurinen ja yhteisöllinen näkemys argumentaatioteorian yhteydessä on hedelmällinen lähtökohta julkisen kielikeskustelun seuraamiselle.

Argumentaation ratkaisun rooli korostuu Perelmanin ajattelussa, ja tässä hän painottaa muista retoriikan tutkijoista poiketen hyvin vahvasti yleisön osuutta argumentaatiossa (Summa 1996, 66). *“Argumentaatiolla pyritään vaikuttamaan yleisöön, muuttamaan sen vakaumuksia tai taipumuksia ja hakemaan sen kannatusta.”* Puhuja ei voi pakottaa yleisöä tahtonsa tai painostaa siihen. Yleisö nousee ratkaisijaksi ja tämä merkitsee tietyn kiistattoman arvon antamista kuulijoiden mielipiteille. (Perelman 1997, 17–18.)

Aristoteleen näkökulmasta yleisö on tietynlainen tuomari, jonka on viime kädessä ratkaistava vastakkaisten väittämien paremmuus silloin, kun kumpikaan niistä ei ole ilmeisen vakuuttava. (Perelman 1997, 173.) Sitä, millaisia päätelmiä ihmiset tekevät seurattuaan jotakin keskustelua mielipidepalstalla, ei voi tietää. Nykyajan uutisvirtaa seuraava lukija ehkei kuitenkaan toimi tuomarina ja ratkaise esitettyjen väittämien paremmuutta itsekseen vaan rekisteröi mieleensä, mistä asiasta on käyty keskustelua. Vakuuttavien ja vähemmän vakuuttavien argumenttien välistä mieleen jäänee kuitenkin jonkinlainen kuva kielestä, josta on keskusteltu kiivaasti julkisuudessa. Tekstien aiheet ja se, mitä teksteissä on esitetty jäänee mieleen. Myös tämänlaisella mielikuvalla vailla mitään aristotelesmaista ratkaisua on painoarvoa.

“Hetimitä, kun viestintä pyrkii vaikuttamaan yhteen tai useampaan henkilöön, suuntaamaan ajattelua, herättämään tai tyyntyttämään tunteita tai ohjaamaan toimintaa, se sijoittuu retoriikan alueelle“ (Perelman 1997, 181). Perelman painotti retoriikkaa erityisesti argumentaation osatekijöiden tarkastelussa. Retoriikka ei ole puheen ulkoinen muoto tai vastakohta sisällölle. Muoto ja sisältö nähdään toisiinsa kietoutuneina. Retoriikka on sisällöllinen osatekijä, kuten esim. käytetyt kielikuvat, asioiden esittämisjärjestys tai korostukset. (Summa 1996, 65.) Tämän määritelmän mukaan mielipidetekstit sijoittuvat retorisen argumentaation kentälle.

Perelman toteaa myös, ettei argumentaatiolla tavoitella ainoastaan älyllistä hyväksyntää, vaan että usein tähtäimessä on toiminta. (Perelman 1997, 19). Toisaalta on erikoista, että joku tavoittelisi toimintaa, mutta ei pyrkisi älyllisesti vakuuttamaan

ihmisiä. Voisi kuvitella, että ilman älyllistä vakuuttamista ja maanittelua nykyajan demokratiaan tottuneita ihmisiä olisi vaikea saada toimimaan mihinkään suuntaan. Älyllisestikin johdettu vakuuttaminen harvoin saa ihmiset toimimaan.

Perelman ajautui itse argumentaation pariin pohtiessaan, voiko arvokysymyksistä tehdä järjellisiä päätelmiä. Häntä kiinnosti arvo- ja tosiasiapäätelmien vastakkainasettelu ja se, miten arvopäätelmien uskottavuus rakennetaan vakuuttavan kielenkäytön avulla. Hän päätyi tutkimaan luonnollista kieltä elävissä tilanteissa todeten, että yhteisymmärrys arvoista syntyy nimenomaan väitteiden, vastaväitteiden ja perustelujen kautta. Jos halutaan tutkia arvoarvostelmien järjellisyttä, on tutkittava sitä miten väitteitä perustellaan ja miten ne saavuttavat uskottavuutensa. (Summa 1996, 62–64.) Retorisessa argumentoinnissa se, että väitteet näyttävät olevan perusteltavissa, riittää. Totuuden sijasta sanotun todennäköisyydellä on painoarvoa. Retorisen argumentoinnin päämääränä on näin ollen selvästi vakuuttaminen. (Johannesson 1992, 16.)

4.2. Arvoihin liittyvä argumentti

Arvoarvostelmat ovat tämän tutkimuksen tärkeintä materiaalia. Perelmanin mukaan ei ole olemassa kaikkien hyväksymiä, yleispäteviä arvoja, kuten arvostelmat hyvydestä, kauneudesta tai oikeudesta. Arvoilla on hänen mukaansa universaali hyväksyntä vain kun niitä ei määritellä. (Perelman 1997, 34.) Tämä on ydinhuomio tässä tutkimuksessa. Pelkästään arvoihin vetoaminen ei ole välttämättä kaikkia vakuuttava argumentti, sillä arvot hajoavat sitä mukaan, kun niitä ryhdytään määrittelemään.

Yleispätevät arvot voidaan nähdä vain suostuttelukeinoina, joilla ei ole mitään tekemistä sen aineksen kanssa, jota niillä voidaan työstää. Argumentaatioissa tarvitaan välttämättä sekä abstrakteja että konkreettisia arvoja, joista kirjoittaja voi alistaa toisen toiselle. (Perelman 1996, 34–35.) Tällä Perelmanin huomiolla on tutkimuksessani erityistä painoarvoa. Yleispätevistä arvoista on helppo olla yhtä mieltä. Tämän takia voidaan olettaa, että juuri siksi yleispäteviä arvoja käytetään paljon omien väitteiden tukena, koska silloin saadaan ikään kuin omat väitteet perustelluiksi ja argumentit vakuuttaviksi. Yleispätevät arvot lisäävät argumenttien painoarvoa.

Perelman määrittelee ns. esisopimuksia, jotka vaikuttavat esitettyjen argumenttien taustalla. Esisopimus on yleensä julkilausumaton, annettuna otettava itsestäänselvyys, implisiittinen tosiasia. On olemassa *esisopimuksia reaalisuudesta*, joilla tarkoitetaan

todennäköisiä asioita. *Esisopimukset arvostamisesta* tarkoittavat arvoja ja arvohierarkioita, asioita, joista ei tarvitse erikseen neuvotella. Arvoja voidaan perustella määrällisesti sekä laadullisesti. Määrällisessä perustelussa määrä ratkaisee arvon. Ns. normaali asetetaan normiksi ja epätavallinen on arvoton. Määrällinen perustelu voi vedota myös maalaisjärkeen tai itsestänselvyyteen. Laadulliset perustelut vetoavat puolestaan asioiden ainutkertaisuuteen. Laatu asettuu määrää vastaan. Laadullisia perusteluita käytetään Perelmanin mukaan erityisesti silloin kun argumentoidaan itsestänselvyyksiä vastaan. (Koistinen 1998, 48.)

Mielenkiintoista Perelmanin huomioissa argumentaation arvoista on havainto, että konkreettisiin arvoihin perustuva päättely olisi luonteenomaista konservatiivisille yhteisöille, kun taas abstraktit arvot sopivat yhteiskunnallisen kritiikin lähtökohdiksi ja tarjoavat perustaa muutosvaatimuksille ja kumouksellisuudelle. (Perelman 1996, 36.) Mitä Perelman itse asiassa tarkoittaa konkreettisilla ja abstrakteilla arvoilla, jää jossain määrin epäselväksi.

Perelmanin arvoihin kohdistuvien määritelmien mukaan sanomalehden mielipideteksteistä voidaan analysoida yksittäisiä argumentteja, mutta myös koko tekstin tuottamaa, yhteisesti jaettavaa todellisuutta, joka syntyy lehden sivuilla. Perelmanin tapaa analysoida argumentointia on mahdollisuus tulkita myös esitettyjen argumenttien ilmentämää laajempaa kieleen liittyvän arkitiedon olemusta.

4.3. Kieli ja argumentaatio

Kielelliset valinnat kertovat arvoista. Puhuja ilmaisee aina tietyn asenteen tai suhtautumisensa esittämäänsä asiaan moduksilla. Mielipidetekstien kirjoittajien kielikäsitteykset tulevat ilmi sanastollisissa valinnoissa. Asenteita ja arvostuksia osoitetaan esimerkiksi niihin liittyvin sanastollisin valinnoin, joilla viestitetään asioiden toivottavuudesta tai varmuudesta kuten *valitettavasti*, *onneksi*, *toivottavasti* jne. (Leiwo & Pietikäinen 1996, 91.)

Propositio tarkoittaa lauseen varsinaista asiasisältöä. Propositiolla tarkoitetaan lausemerkitystä eli väitelauseen ilmaisemaa väitettä. Propositio säilyy samana, vaikka lausetyyppiä muutettaisiin. (Matihaldi 1979, 26–27). Tapa sanoa ja se mitä sanotaan eivät siis ole samoja asioita. Argumentaatiota tarkastelevan on pystyttävä herkistymään moduksille ja propositioille sekä näiden kahden eroille käytännön tilanteessa.

Mistä tahansa puheaktiksi luettavasta lausumasta voidaan erottaa perusmerkityksen lisäksi illokutiivinen sävy (esim. käsky, kehotus, lupaus, uhkaus). (Hakulinen & Karlsson 1988, 260.) Vaikka illokutiiviset sävyt voidaan jakaa puhefunktioiksi kuten toteamukset, tahtomukset, kysymykset, huudahdukset, fraasi-ilmaukset sekä institutionaaliset performatiivit, lauseiden tarkalle tulkinnalle on omat haasteensa. Lausuman tarkan sävyn tulkinta tarvitsee tuekseen tietoa edeltävästä tekstistä, asiayhteydestä, puhujan asemasta ja oikeuksista kuulijaan ja sanomaansa nähden. (Hakulinen & Karlsson 1988, 260–261.) Hakulinen ja Karlsson tähdentävät sitä, että puhefunktioiden ja illokutiivisten sävyjen suhde modaalisuuteen on suhteessa siihen, kuinka laajasti modaalisuus käsitetään. Sitä, kuinka puhuja tuo ilmi suhteensa proposition, voidaan lähestyä tarkastelemalla ilmausta modaalisella asteikolla. (Hakulinen & Karlsson 1988, 261).

Modaalisuus tarkoittaa puhujan mielipidettä ja asennetta (Kangasniemi 1986, 41). Modaalisuuden perustyyppissä puhuja voi välittää mielipiteensä proposition totuudellisuudesta vähintään kahdella tavalla: välttämättömänä tai mahdollisena. **Episteemisillä modaaleilla** puhuja ilmaisee tietävänsä tai luulevansa, että lauseen propositio on tosi tai epätoosi ja episteemiseen modaalisuuteen liittyy puhujan subjektiivinen panos. Episteemisiä modaaleja käytetään luonnollisessa kielessä kaikkein eniten. Epistemologia keskittyy tutkimaan niitä piirteitä, jotka kuvastavat puhujan käsityksiä ja tietoja lauseen asiasisällön todenperäisyydestä. **Deonttinen modaalisuus** liittyy sallimiseen, luvallisuuteen ja velvollisuuteen. (Hakulinen & Karlsson 1988, 263–264.)

Episteeminen modaalisuus ilmaisee käsityksiä asian todenperäisyydestä; ainakin asiat ovat puhujan mielestä esitetyllä tavalla hänen todellisuudessaan. Episteemisyyden takana voi olla myös empiiristä tietoa. (Kangasniemi 1986, 56–57). Tieto on suhteessa asian esittäjään, sillä episteemiset lauseet ovat esittäjänsä subjektiivisia mielipiteitä. Episteemisyyden vaikutusalana on aina koko propositio. (Kangasniemi 1986, 58–59.) Deonttinen modaalisuus merkitsee jonkin asian luvallisuutta sekä käskyjä. Jotakin on sallittua tehdä, jotakin pitää tehdä tai sitten kielletään jonkin asian luvallisuus. Deonttiset lauseet ovat eräänlaisia normeja ja niiden funktiona on ohjaileminen. (Kangasniemi 1986, 61,63.)

Näiden kahden pääluokan lisäksi Kangasniemi erottaa modaaliseksi ryhmäksi myös sellaiset puhujan kannanotot, jotka ovat arvottavia, mutta jotka eivät pyri suorasti ohjailemaan. **Arvottava ts. evalvoiva modaalisuus** tulee ilmi esim. lauseessa “*Sinun*

täytyy saada uudet housut“. Lauseen parafrasiksi ei voi esittää lausetta “*Sinulla on velvollisuus saada uudet housut*“, vaan pikemminkin “*On erittäin toivottavaa, että sinä saisit uudet housut*“. (Kangasniemi 1988, 65–66.) Leen (2001) esittämän lisäksi mielipidekirjoitusten luonteeseen kuuluu selvästi myös episteemisyys ja deonttisuus sekä evalvoivuus.

Propositionaalista asennetta voi ilmaista esimerkiksi verbeillä kuten *aikoa, luulla, pystyä, tahtoa, uskoa*. Modaalisuutta voi puolestaan ilmaista muutoinkin kuin verbeillä, esim. kiteytyneet sanaliitot (*on lupa, on pakko*), erilaiset modaaliset adjektiivit sekä modaaliset adverbit (*ilmeisesti, luultavasti, ehkä, varmaan*) ilmaisevat myös modaalisuutta. (Hakulinen & Karlsson 1988, 264–265.) Modaalisuuden käsitteen voi ymmärtää myös paljon laajemmin. Silloin kun kielenkäyttäjä ei löydä tarkoittamalleen asialle tyydyttävää ilmaisua, hän joutuu muokkaamaan kielen jäsentämää maailmaa omaa tarkoitustaan vastaavaksi. ”Kun kieli ei riitä” –tilanteessa kielenkäyttäjä voi erilaisilla varauksellisilla ilmauksilla tuoda esille, että kielen tekemä luokittelu ei vastaa tarkasti hänen havaintojaan ja tietojaan. Tällaisia varauksellisia ilmaisuja ovat esim. sellaiset sanat ja sanaliitot kuten *noin, suunnilleen, ikään kuin, tavallaan* ja *suurin piirtein*. (Kangasniemi, 1997, 92.) Englanninkielinen termi *hedging* – varauksellisuus – voidaan katsoa yhdeksi modaalisuuden ilmentymisen muodoksi. Varaukset kuuluvat ”kun kieli ei riitä” -tilanteiden pelastamiseen.

Myös tiettyjen kommenttiadverbiaalien avulla kuten *toivottavasti, onneksi* voidaan tarkastella kielenkäyttäjän arvostuksia. Myös tietyt eksistentiaaliset käsitteet kuten *yksi, joku, kaikki* sekä ajan käsitteet *joskus* ja *aina* kuuluvat myös tähän ryhmään. Arvopohjaiseen modaalisuuteen voi ajatella kuuluvaksi myös eettiset käsitteet kuten oikea, väärä, hyvä ja paha sekä esteettiset käsitteet kaunis, ruma. Nekin ilmaisevat kielenkäyttäjän asenteita siinä missä tietyt verbitkin. (Kangasniemi 1986, 67–68.) Arvottava modaalisuus haastaa tarkkailemaan aineistoa monipuolisesti ja hienosyisesti.

4.4. Argumentoiva puhe

Aristoteles erottaa kolme vaikuttavan puheen moodia. Poliittisessa puheessa neuvotaan ja varoitetaan ja suositellaan lopuksi otollisimmalta näyttävää vaihtoehtoa. Oikeuspuheessa syytetään ja puolustetaan tavoitteena selvittää, mikä on oikein. Ylistyspuheessa kiitetään tai moititaan, jolloin puhe koskee arvokasta tai arvotonta.

(Perelman, 1996, 26.) Perelman pitää ylistyspuheen lajityyppiä argumentaatiota ajatellen kaikkein keskeisimpänä. Sen tehtävänä on vahvistaa kuulijoiden hyväksyntä arvoille, joiden ansiosta toimintaan tähtäävä esitys voi päästä vaikuttamaan yleisön tunteisiin ja tahtoon. (Perelman 1996, 26–27.) Ylistyspuheen yhteydessä tilanne saattaa kaikkein eniten muuttua. Puheen tulkintaa tai yleisön reaktioita ei voida ennustaa. Hautajaispuhe esimerkiksi muuttuu Lähi-Idässä helposti poliittiseksi kapinapuheeksi. Tunteisiin vedoten puhe yllyttää toimintaan.

Aristoteles on kutsunut epideiktiseksi sellaista puhetta, joka vastaa funktioltaan esittävää, näytteille asettavaa puhetta. Tällainen puhe on Aristoteleen nimeämistä puheen lajeista kolmas: ylistys tai moite. Epideiktiselle puhujalle tärkeintä on nykyhetki, sillä kaikki ylistävät tai moittivat vallitsevan tilanteen perusteella (Aristoteles 1997, 19). Sanomalehden mielipidetekstejä voidaan pitää epideiktisinä. Ne ovat julkisesti esillä ja vallitsevaa tilannetta kommentoidaan. Kirjallisuuden tutkimuksessa epideiktisyyttä pidetään strategiana, jolla teksti kutsuu lukijaa ratkaisemaan, vaikuttamaan tai vakuuttamaan. Epideiktinen teksti on suunnattu kuulijalle ikään kuin tämä olisi ratkaisija. (Ks. Viikari 1998, 289–290.)

Argumentaatio edellyttää aina tiettyä kohtaamista ja yhteisymmärrystä. Perelmanin mukaan argumentaatiossa on kyse puhujan ja yleisön “henkien kohtaamisesta”. Perelmanin pohdinnat keskustelun ja vakuuttamisen olemassaolosta ovat yhteisöllisestä näkökulmasta kiinnostavia. Yhteiskunnalliset ja poliittiset laitokset voivat joko edistää tai ehkäistä puhujan ja yleisön kohtaamista. Perelman pitää sanan- ja julkaisunvapautta tärkeinä demokraattisina saavutuksina, mutta liberaalissakaan yhteiskunnassa puhuminen ja kuulluksi tuleminen ei ole mahdollista kenelle vain tai joka tilanteessa. Idealistisen kannustavasti Perelman toteaa, että jokainen yhteisö, joka tunnustaa tällaisen kohtaamisen merkityksen, pyrkii edistämään ja voi joskus vaatiakin sitä. (Perelman 1997, 17–18.) Tällaisesta yhteisöllisestä näkökulmasta sanomalehden mielipiteistä kirjoittelua tässä työssä tarkastellaan. Tarkemmin yhteisöllistä näkökulmaa määrittelee yleisön osuuden tarkastelu.

Yleisöön kuuluvat siis kaikki ne, joihin kirjoittaja haluaa argumentoinnillaan vaikuttaa. (Perelman 1996, 21.) Kohdeyleisön merkitys on argumentaatioprosessissa hyvin olennainen. Se, millaiselle yleisölle teksti on suunnattu, vaikuttaa siihen, miten teksti kirjoitetaan. Argumentaation tavoitteena on yleisön hyväksynnän saavuttaminen. Näin ollen argumentoijan täytyy miettiä, mikä voisi olla hyväksyttävää tai mitkä olisivat yhteisymmärryksen edellytyksiä. Perelman nostaa tähän viitaten esiin argumentaatiossa

yhteisymmärrystä tuottavan puolen eli yleisön. (Summa 1996, 66–67.) Puhujan ja yleisön väliseksi esisopimuksiksi kutsutaan esim. sellaisia yleisiä oletuksia, joita voidaan pitää totena ja miten jotakin asiaa voidaan väittää. Esisopimukset puolestaan koskettavat arvojen ja arvottamisen perusteita. (Kieli ja sen kieliopit 1994, 93). Operoiminen yhteisellä kentällä vaikuttaa siis argumentaatiotapaan sillä nk. esisopimukset vaikuttavat kaiken argumentaation taustalla. Näin Leen esittämä malli tiedon yhteisöllisyydestä saa tukea myös Perelmanin ajatuksista. Taustalla täytyy olla esisopimuksia tai yleistä tietoa (common ground) ennen kuin asiasta voidaan keskustella ja siitä voi tulla jaettua (shared) tai synnytettyä (established). Esisopimukset ovat osa taustalla vaikuttavaa kulttuuria.

Yleisöllä on perelmanilaisittain tärkeä osa argumentaatiossa. Yleisön käsitteen Perelman on jakanut kahteen eri tyyppiin. Universaaliyleisöön kuuluu kuka tahansa arvostelukykyinen ihminen, tarkemmin määrittelemättömän heterogeenisen joukon osa. Erityisyleisö on jollain tavalla tarkasti määritelty esim. asiantuntijajoukko. (Summa 1996, 67.) Sanomalehden mielipidepalstan tekstien lukijoita voidaan pitää universaaliyleisönä. Toisaalta tämä universaaliyleisö koostuu monesta eri erityisyleisön joukosta, esim. jonkin erikoisalan ammattilaisia. Universaaliyleisön vaikutus Suomen suurimman sanomalehden Helsingin Sanomien toimitukseen on varmasti oman tutkimuksen arvoinen kiinnostava kysymys.

Universaaliyleisölle kirjoittaminen muokkaa tietynlaisen tavan käyttää kieltä. Kielikeskustelua ei käydä keskustelukumppanin kanssa, jonka mielipiteitä oppii tämän vastauksien myötä ymmärtämään paremmin. Dialogisuutta esiintyy harvoin mielipidetekstien parissa ainakaan niin, että dialogia pitkälle julkaistaisiin. Keskustelukumppanimainen argumentointi kuuluu vain sattumanvaraisesti mediassa käytävään argumentointiin. Tähänkin vaikuttanee se, että yleisö on tarkemmin määrittelemätön lukijakunta. Universaaliyleisölle kirjoittaja ei myöskään voi tuntea lukijoidensa reaktioita – tämäkin muokkaa tapaa kirjoittaa tekstiä universaaliyleisölle. Joukossa on asiantuntijoita, yhteiskunnallisia vaikuttajia ja tavallisia kielenkäyttäjiä. Universaaliyleisön amebamainen luonne kiistatta vaikuttaa tapaan kirjoittaa ja tämä muokkaa koko käytäntöä kirjoittaa mielipidepalstoille – niin pääkirjoituksissa kuin mielipidesivulla.

Perelman painottaa erityisesti sitä, että argumentin teho on aina suhteessa yleisöön. On mahdotonta olla ottamatta huomioon argumenttien kuulijakuntaa. Argumentin pätevyys on puolestaan suhteessa arvostelu- ja harkintakykyiseen yleisöön,

jona tavallisesti on universaaliyleisö. Argumentin paino riippuu yleisön sille osoittamasta kannatuksesta ja siitä kuinka läheinen tai etäinen väite on yleisölle. Myös vastaväitteiden läheisyys sekä tapa esittää asia yleisölle vaikuttaa argumentin painavuuteen. (Perelman 1997, 156–157.)

Kuinka se, mikä esiintyy kielestä julkisuudessa, vaikuttaa yleisön aktiivisiin käsityksiin kielestä? Onko olemassa kulttuuriin liittyvää tapaa puhua kielestä, tapaa joka on kaikille tuttu? Saavatko väitteet, jotka ovat entuudestaan yleisölle tuttuja helpommin, tilaa sanomalehdessä? Perelman jatkaa, että ellei argumenttien painoa voida arvioida todennäköisyyden nojalla, se asettuu siinä tapauksessa suhteessa yleisöön, sen vakaumuksiin, perinteisiin ja luontaisiin päättelytapoihin (Perelman 1997, 157). Tämä liittyy osaltaan jälleen tiedon tasoihin.

Argumenttien painoarvoa on helpompaa tarkastella silloin, kun dialogissa on eri mielipiteiden edustajat. Tällöin argumentti ja vasta-argumentti kilpailevat ja erilaiset strategiat tulevat esiin. Tunnettu, arvattava argumentti saa selkäänsä itsestäänselvyuden leiman ja painaa vähemmän kuin omaperäinen ja uusi argumentti (Perelman 1997, 157). Myös vastustajan argumentin omaksuminen ja sen kääntäminen tätä vastaan vaikuttaa tehokkaasti. Argumentoija, joka osaa laajentaa vastustajansa käyttämää analogiaa ja kääntää sen omaksi edukseen, on vahvempi, vaikka vasta-argumentoija yrittäisi vastata uudella, vaihtoehtoisella analogialla. (Perelman 1997, 158–159.) Jälleen kerran Perelmanin ajattelussa tulee esille mahdollisuus ratkaisusta, argumentaation päätyemisestä jonkin mielipiteen voittoon. Perelmania on kritisoitu siitä, että hänen käsityksensä retoriikasta pelkäänsä vakuuttamiseen pyrkivänä kielenkäyttönä supistaa retoriikka-käsitteen merkitystä. Perelmanin teoria esittää retoriikasta vain rationaalisen puolen. Siinä on sisäänrakennettuna oletus, että kaikki retoriset tilanteet päätyvät tilaan, jossa rationaalinen argumentaatio on mahdollista. (Summa 1996, 72–73.)

4.5. Argumentaation tekniikat ja argumentaatioanalyysi

Seuraavassa esittelen argumentaatioon liittyviä tekniikoita sekä sitä, miten käytän argumentaatioanalyysiä tutkimuksessani. Tässä tutkimuksessa ei olla kiinnostuneita kaikista argumentatiivisista keinoista, joita kielikeskusteluun kuuluu. Arvoista ja kielikäsityksistä kertovat perustelut ovat päähuomion kohteena. Niinpä nostan argumentaatiotekniikoista esille ennen kaikkea propositiot sekä väitteisiin sisältyvät presuppositiot ja implikaatiot.

Argumentaatiossa käytettävissä olevat tekniikat ovat kielen resursseissa, joiden avulla väitteiden uskottavuutta voi rakentaa. Vakuuttavuus ei synny argumentaation loogisesta rakenteesta, vaan siitä kuinka uskottavia yleisön mielestä ovat syy-seuraussuhteet tai kerrotut esimerkit, rinnastukset tai metaforat. Perelmanilaisen argumentaatiotutkimuksen pääluokkia on kaksi: assosiatiivinen ja dissosiatiivinen. Assosiatiivisia eli yhdisteleviä tekniikoita ovat kvasilooginen argumentointi, todellisuuden rakenteeseen nojautuvat argumentit sekä todellisuuden rakennetta määrittävät argumentit. Esim. argumentti, josta löytyy kausaalisuhde, on todellisuuden rakenteeseen nojautuva kun taas todellisuuden rakennetta määrittäviä argumentteja rakentavat esimerkit, analogiat ja metaforat. Dissosiatiiviseen argumentointiin liittyvät vastakkainasettelut ja erottelut. (Summa 1996, 70–71.)

Assosiatiivisen eli asioiden yhdistämisen ja dissosiatiivisen eli erottamisen lisäksi on myös muita argumentaation keinoja. Argumentoinnissa mm. hyödynnetään erilaisten symbolien sosiaalisia assosiaatioita, esim. miten tietyt merkit tietyssä yhteisössä ja viestintäkontekstissa tulkitaan. (Kieli ja sen kieliopit 1994, 93–94.) Toinen retoriikan tunnettu tutkija Burke on korostanut juuri tällaisten kulttuuristen symbolijärjestysten merkitystä retoriikassa. Jokaiseen kulttuuriin kuuluu luonnollisiksi iskostuneita kielikuvia, jotka rakentavat kulttuurin symbolista järjestystä. Burken mukaan – Perelmanin ajatuksen vastaisesti – retorinen teko ei aina perustukaan vakuuttavuuteen tai taidokkaaseen argumentointiin. Argumentoinnin näkökulmasta sellaiset toisarvoiset tekijät kuten toisto tai tietyn viestin vahvistaminen ovat ns. piilevää retorisuutta, jotka merkitsevät usein vaikutuksen kannalta paljon. (Summa 1996, 59.)

Argumentointiin liittyy siis piiloretorisia elementtejä, erilaisia implikaatioita, joita kulttuuriin kuuluvan on vaikea huomata. Leiwo & Pietikäinen (1996, 91) toteavat, että yksi argumentoinnin luotettavuuden ja uskottavuuden kriteeri on mahdollisuus todistaa esitetyt väitteet oikeiksi. Todistamisen velvollisuus on kuitenkin kierretty, jos vastaanottajalla ei ole mahdollisuutta tarkastaa joitakin seikkoja väitteestä. Tällaisia argumentoinnin todistamisen velvollisuuksia kierretään mm. indefinioimalla tekijä tai käyttämällä passiivia. (Leiwo & Pietikäinen 1996, 91). Arvoihin liittyvä argumentaatio on haasteellista tutkittavaa, sillä esitetyt väitteet ei niiden luonteen vuoksi voida noin vain osoittaa heikoiksi saati sitten todistaa vääräksi. Kulttuurin iskostuneet symbolijärjestykset ja kielikuvat ovat harvoin kyseenalaistettuja ja siksi erityisen mielenkiintoisia.

Ateoreettisessa lauseessa ekspressiiveillä, direktiiveillä, performatiivisilla

lauseilla ja fraasi-ilmauksilla on tärkeä osa. Näin ateoreettisessa argumentoinnissa liikutaan eri lausetyyppien mukanaan kantaman informaation asteikolla. (Kangasluoma 1993, 15.) Kangasluoman käyttämää termiä ateoreettinen lause voidaan pitää samana kuin luonnollisen kielen lause. Retorinen lähestymistapa on siten kelvollinen juuri arvoihin perustuvassa argumentaatiossa.

Seuraavassa esittelen yleisen argumentaatioanalyysin periaatteita. Kakkuri-Knuutila (1998) on selvittänyt argumentaatioanalyysin tekemistä askel askeleelta.

1. Etsitään pääväite ja sen lähimmät perustelut ilmiassaan.
2. Työstetään pääväitteen ja sen välittömien perustelujen asiasisältö esiin.
3. Etsitään muut väitteet ja niiden perustelut sekä täsmennetään niiden asiasisältö.
4. Määritetään argumenttien keskinäiset suhteet.
5. Etsitään kunkin argumentin taustaoletukset niin, että täsmennetään argumenttien kokonaisuutta. Julkilausumattomat taustaoletukset tulevat näin itsestään selviksi.

(Kakkuri-Knuutila 1998, 102.)

Perustelujen ja väitteen asiasisällön tunnistaminen edellyttää usein kielellisen ilmiassun täsmenämistä, jotta voidaan paikantaa muut argumentit, argumenttien keskinäiset suhteet, argumenttiketjut sekä rinnakkaiset ja toisiaan täydentävät perustelut (Kakkuri-Knuutila 1998, 101). On ymmärrettävää, että vaikuttamaan pyrkivää kieltä halutaan analysoida näin tarkasti. Kakkuri-Knuutilan esittelemä argumentaatioanalyysin malli pitääkin sisällään ajatuksen loogisesti etenevästä tekstistä. Kieli nähdään meihin vahvasti vaikuttavana, jonka armoilla olemme aseettomia, jos emme osaa analysoida meille esitettyä asiaa Kakkuri-Knuutilan mallin mukaisesti. Vahvan analyysin jälkeen piiloon ei pitäisi jäädä mitään siitä, mitä kielenkäyttäjän on tarkoittanut ja millä keinoilla hän on päämääräänsä pyrkinyt. Tuntuu kuitenkin liioitellulta tarkastella mielipidetekstejä näin tarkasti. Taustaoletukset sekä presuppositiot ovat argumentaation tarkastelun vaikeimpia asioita. Lähtökohtani tarkastella mielipidetekstejä on erilainen kuin Kakkuri-Knuutilan, joka tutkii argumentteja esim. vakuuttavuuden ja hyvyyden perusteella. Oma arvolähtöinen tutkimukseni argumentaation avulla vaatii toisenlaista lähestymistapaa.

Kakkuri-Knuutila pitää viiden askelman analyysiään hyvin yksinkertaisena ja perustavanlaatuisena argumentaatioanalyysin tekemisessä. Hänen mukaansa myös sanomalehtien mielipidetekstit soveltuvat hyvin harjoituksiksi tämänlaisen analyysin

tekemiseen. (Kakkuri-Knuutila 1998) Olen eri mieltä analyysin helppoudesta, mutta Kakkuri-Knuutilalta olen kuitenkin saanut mallin analyysiini, jota soveltamalla olen päätenyt omaan “malliini”.

Mahdollisuutta erottaa propositio lauseyhteydestään käytetään hyväksi juuri argumentaatioanalyysiä tehdessä. Asia erotetaan tavasta riisumalla lause yksinkertaiseksi, jolloin väitteessä ilmenee vain ns. propositio. Pelkän proposition kaivaminen esille tekstistä tarkoittaa sitä, että kieltä ryhdytään pelkistämään. Kielen modaaliset, retorista informaatiota sisältävät osat siivotaan pois. Analyysissäni erottelen jokaisesta tekstistä proposition pääväitteessä selventääkseni sitä, mitä tekstissä sanotaan. Siihen propositioiden tarkastelu sitten jääkin. Proposition löytämisen ohella tarkastelen väitteisiin sisältyviä käsityksiä kielestä.

5. Metodi ja aineisto

Arkitiedon perusta, kieli ja tietoisuus muodostavat lähtöasetelman kieltä koskevaan mielipidekirjoitteluun. Bergerin & Luckmannin esittämä sosiaalinen lähestymistapa karttaa materiaalin loogista käsittelyä; käsittelytapa ei perustu loogisuuteen eikä myöskään materiaalin – kielitiedon – oleteta olevan looginen. Fenomenologinen analyysi on luonteeltaan kuvailevaa eikä siinä etsitä vastauksia syihin, syy-yhteyksiin tai alkuperää koskeviin oletuksiin (Berger & Luckmann 1995, 30–31). Myös kielen lähestyminen arkiymmärryksen kautta kuten tässä työssä, kaipaa lähestymistavaksi fenomenologiaa. Tutkimuksessa tekstien representoima todellisuus – ihmisten tietoisuus kielestä – voidaan hyväksyä sellaisenaan ja myöskin siinä esiintyvät ilmiöt voidaan ottaa tutkimusmateriaaliksi sellaisinaan.

Aineisto kerättiin seuraamalla Helsingin Sanomien mielipideaukeamaa puolen vuoden ajan. Mielipideaukeamalla tarkoitetaan Helsingin Sanomien graafisen uudistuksen myötä syntynyttä lehden toista aukeamaa, jossa sijaitsevat pääkirjoitukset, vieraskynä-palsta, merkintöjä-palsta sekä mielipide-palsta. 18.1.2000 tehty Helsingin Sanomien graafinen uudistus oli sinänsä mielenkiintoinen, sillä se toi rinnakkain samalle aukeamalle sekä toimituksen oman mielipidesivun sekä yleisön mielipidesivun. Tässä rinnastuksessa voi nähdä syvempiäkin merkityksiä, mutta tämän työn kannalta lehden koko mielipiteisen aineiston esiintyminen samalla aukeamalla oli hyvä. Nämä kaikki palstat ovat luonteeltaan mielipiteisiä ja siksi ne kaikki ovat mukana aineistossa.

Erottelu tekstilajin suhteen ei ole aineiston keräämisen yhteydessä tehty. Oli kyseessä sitten pääkirjoitus tai Merkintöjä-palstan kommentti, mukana ovat kaikki suomen kielestä kirjoitetut tekstit. Nimitän näitä kaikkia tekstejä mielipideteksteiksi. Rinnastaminen on siten merkittävää, että asia nousee esille yli tekstityypin luomien rajojen.

Puolen vuoden lehdistä poimittiin ensin kaikki tekstit, jotka aiheensa puolesta liittyivät kieleen. Tämä iso otanta toi yhteensä 50 tekstiä. Teemansa mukaan tekstit jakautuivat kolmeen yhtä suureen luokkaan, joista kolmas – ruotsin kieleen liittynyt kirjoittelu – rajattiin pois. Näin pelkästään suomen kieleen liittyviä tekstejä on aineistossa mukana 34 (ks. Liite 1). Suomen kieleen liittyvän kirjoittelun määrään verrattuna esim. jonkin muun yhteiskunnallisen asian esiintymistä mielipideteksteissä ei ole selvitetty. Sen takia on turha pohtia sitä, onko 34 tekstiä puolen vuoden aikana suomen kielestä paljon vai vähän.

Sanomalehden pääkirjoitukset, mielipidetekstit sekä Vieraskynä- että Merkintöjä-palsta ovat verrattain lyhyitä tekstejä. Niinpä olen antanut tilaa tekstinkappaleille sellaisenaan sitaatteina referoimatta tai karsimatta aineistoa. Analyysini perustuu käsityksiin luonnollisesta argumentaatiosta. Seuraavassa esittelen argumentaatioanalyysin mukaisesti tavan, jolla olen käynyt läpi aineistoni. Analyysi on puhtaasti kvalitatiivinen ja siihen sisältyy omat ongelmansa, joita käsittelen tuonnempana.

Esimerkkinä kielestä käytävästä keskustelusta on mielipideteksti *“Älkää enää räähkätkö kaunista suomen kieltä”* (HS 1.6.2000). Olen jakanut tekstin kappaleisiin, numeroinut ne, sekä poiminut kappaleiden pääväitteet. Esimerkin kautta kuvaillaan kielenkäytön todellisuudentilaa, minkä jälkeen esitetään oma väite. Mielipidetekstissä vedotaan myös tunnettuihin ihmisiin auktoriteetteina. Auktoriteetit toimivat pontena omille argumenteille, ja kirjoittaja on niiden kanssa yhtä mieltä. Lopussa mukana on myös kansainvälisyyteen vetoava perustelu.

1. Suomen kieli tuntuu joutuvan yhä pahemman räähkäämisen kohteeksi – ilman että kukaan näkee tehtäväkseen asiaan mitenkään puuttua.

V: Suomen kieltä räähätään.

2. Tarkoitin esimerkiksi kulovalkeana yleistyvää komparatiivin ja superlatiivin sekoittamista, joka tuntuu tarttuneen jopa huippukolumnisteihin ja johtaviin urheiluselostajiin. Tv-kokki valmistaa “maailman helpompia alkupaloja” ja ralliselostajan mielifraaseja on jatkuvasti “mitä ilmeisemmin”. Mainoksen mukaan menestysmusikaali saapuu Suomeen “suosituimpana kuin koskaan” ja poliittinen kommentoija näkee vääryyksistä “toinen toistaan karneimpia esimerkkiä (!)”. Adjektiivit tuntuvat olevan harvinaisen heikoilla. Muitakin

ongelma-alueita toki löytyy – kuten näkyy.

V: Komparatiivia ja superlatiivia ei osata käyttää oikein. Väitteelle esitetään joukko esimerkkejä, jotka kuvaavat todellisuuden tilaa.

3. Kenen tehtävä on asiaan puuttua? Ruben Stiller kajosi yleiseen kielen rappioon jokin aika sitten omassa ohjelmassaan. Tulos: asiantuntijat pitivät tilannetta normaalina, suorastaan hyvänä.

V: Asiantuntijoiden käsitysten ja todellisuuden tilan välillä vallitsee ristiriita. Auktoriteettikin on käsittänyt asioiden oikean laidan: kieli voi huonosti eivätkä asiantuntijat ymmärrä tilanteen vakavuutta.

4. Myös Tarmo Kunnas on yrittänyt kiinnittää huomiota kieleemme alennustilaan. Hän on ihmetellyt lähinnä kielenkäytön köyhtymistä ja rahvaanomaistumista. Minua huolestaa enemmänkin selkeiden ja loogisten kielioppikäytänteiden jättäminen pikkuhiljaa romukoppaan.

V: Suomen kieli on alennustilassa; kieliopista ei välitetä.

5 Onko ainoa kriteeri nykyään se, että sanoma välittyy? Pitääkö ihastella rikkautena sitä, että kieltä käytetään “luovasti” miten sattuu? Olisiko muutama “sääntö” paikallaan edes silloin tällöin?

6 En liioin kokisi lainkaan kahlehtivana, jos vaikka kielitoimisto silloin tällöin antaisi selkeitä suosituksia, jopa sääntöjä tietyistä perusasioista.

V: Kielen virheelliseen käyttöön pitää puuttua

7 Kansan kielikorva kun tuntuu jo kovin pahoin turmeltuneen. Onhan äidinkieleemme hyvinvointi meidän jokaisen vastuulla. Yhdentyvässä Euroopassa se lienee vankemmin totta kuin koskaan aikaisemmin.

Erkki J. Ertola, fil. maist., Helsinki

(Älkää enää rääkätkö kaunista suomen kieltä, HS 1.6.2000)

Tekstin elävyys ja kompleksisuus vaikuttavat siihen, että yksiselitteistä pääargumenttia on vaikea pitävästi löytää. Implikaatiot ja taustaoletukset vaikuttavat siihen, millaisen väitteen tulkitseja näkee tekstissä. Taustaoletukset ja presuppositiot ovatkin argumentaatioanalyysin vaikeimpia asioita; ne hämmentävät tulkitseijan positiota ja tekevät väitteiden rekonstruoimisesta hyvin vaikean. Väitteiden ja perustelujen väliin kirjoittaja jättää implisiittisiä jaksoja, joita lukijan pitäisi pystyä oivaltamaan.

Aineiston käsittelyssä olen etsinyt jokaisesta tekstistä sisältöä vastaavan pääväitteen. Pääväite ei tutkimuksen kannalta ole kuitenkaan tärkeimmässä roolissa. Pikemminkin ne on etsitty, jotta lukijalla olisi tarkempi käsitys siitä, mistä aiheista on ylipäätään kirjoitettu – pelkkä mielipidetekstin otsikko kun kertoo niin vähän. Tutkimuksen kannalta kiinnostavat arkikäsitteet eivät myöskään aina sisälly ainoastaan pääväitteeseen. Niinpä Kakkuri-Knuutilan mallia argumentaation analyysistä on pyritty käyttämään tekstianalyysin runkona, mutta pääväitteet eivät tässä analyysissä ole niin tärkeässä asemassa kuin Kakkuri-Knuutilan mallissa.

6. Mieliäidetekstit aineistona

6.1. Yleiskeskustelu

6.1.1. Keskustelun luonne

Suomen kieltä koskevaa kirjoittelua käytiin puolen vuoden aikana hajanaisista teemoista. Ensimmäisen luokan nimesin yleiskeskusteluksi juuri hajanaisten aiheiden vuoksi. Tämä luokka ei varsinaisesti ole keskustelua, jossa tekstit tarttuisivat toistensa argumentteihin, ottaisivat kantaa toisiinsa ja olisivat sillä tavalla suhteessa toisiinsa todellisena keskusteluna, vaan tämä luokka sisältää yksittäistä kirjoittelua kielestä. Aihepiirit liikkuvat mm. teitittelystä nuorison kielen käyttöön. Tätä kirjoittelua kielestä käytiin tasaisesti koko puolen vuoden ajan, noin 2–4 juttua kuukaudessa. Ainoastaan keskustelu presidentin puolison nimityksestä herätti myös pääkirjoitustoimituksen osallistumaan kielikeskusteluun ja tästä aiheesta julkaistiin neljä tekstiä. Olen jakanut yleiskeskustelun aihepiirien mukaan neljään ryhmään sen mukaan, millaiseen kielenkäyttöön niissä otetaan kantaa. 1) ”Miten äidinkieltä pitäisi käyttää?” –ryhmässä kirjoitetaan yleisesti suomen kielestä, sen käytöstä ja asemasta. 2) ”Miten suomea pitäisi kirjoittaa?” –ryhmän teksteissä otetaan kantaa suomen kielellä kirjoittamiseen sekä julkisesti että virallisissa yhteyksissä. 3) ”Miten jotakin sanaa tulisi käyttää?” –ryhmässä kommentoidaan lähinnä presidentin puolison nimityksen herättämää hämmennystä. 4) Teitittelyä koskevissa teksteissä annetaan käyttöohjeita suomen kielellä tapahtuvaan teitittelyyn ja teitittelykulttuuriin. Taulukossa numero neljä olen koonnut artikkelit ryhmiensä mukaiseen järjestykseen sekä poiminut tekstien pääväitteet nähtäville.

Kuten aiemmin todettiin, mieliäidetekstit osallistuvat normatiiviseen ja funktionaaliseen kielenohjailuun. Teksteissähän pyritään implisiittisesti suomen kielen ”jalostamiseen” ja kehittämiseen tarjoamalla omia neuvoja ja ratkaisumalleja erilaisiin kielenkäyttötilanteisiin. Yleiskeskustelun mieliäideteksteissä annetaan erityisen paljon neuvoja ja ohjeita; niissä yritetään vaikuttaa kielen käyttöön. Niissä kommentoidaan esim. kiihkeästi uusien sanojen vakiintumista käyttöympäristönsä. Kieltä jalostamaan ja kehittämään pyrkiviin teksteihin liittyy kuitenkin selvästi eräänlainen asenteellinen jyrkkyys. Yleiskeskustelun teksteissä erityisesti paheksutaan ja torjutaan julkisuudessa esiintyneitä kielenkäyttötapoja.

Temaattiset ryhmät

(Ryhmä 1) Miten äidinkieltä pitäisi käyttää?

Otsikko	Pääväite	Argumentaatiotapa
Suomalaisten kielenkäyttö surettua (15.1.2000)	Suomalaiset ovat kykenemättömiä ilmaisemaan itseään.	Tarina, vertaus, vastakohtaisuusasettelu, kansainvälisyyteen vetoava perustelu
Kieli keskellä suuta (9.2.2000)	Kieli kehittyy luonnollisesti	Kysymysasettelu
Äidinkieli ylitse muiden (14.2.2000)	Suomen kieli on yritettävä tietoisesti säilyttää valtakielten ylivoimalta.	Kommenttipuheenvuoro, Tiivis tarttuminen ja kommentoiminen edeltävään tekstiin, kansainvälisyyteen vetoava perustelu
Älkää enää rääkätkö kaunistu suomea! (1.6.2000)	Suomen kieltä rääkätään.	todellisuuden tilan kuvaus, kysymysasettelu, kansainvälisyyteen vetoava perustelu

(Ryhmä 2) Miten suomea pitäisi kirjoittaa?

Otsikko	Pääväite	Argumentaatiotapa
Olemmeko enää suomalaisia? (5.2.2000)	Suomen valtion, sen ministeriöiden ja laitosten pitäisi virallisissa yhteyksissä käyttää maan virallisia kieliä.	Kysymysasettelu, kansainvälisyyteen vetoava perustelu
Virkakieltä pitää huoltaa (24.2.2000)	Viranomaisten on kaikin tavoin kehitettävä tiedotteidensa ja viestintänsä kieliasua	Kommentti, kansainvälisyyteen vetoava perustelu
Skandinaaviset merkit hukassa? (9.3.2000)	Suomessa järjestettävissä hiihtokisoissa on käytettävä skandinaavisia merkkejä.	Kysymysasettelu
Miksi suomen kieli ei kelpaa? (1.5.2000)	Suomenkielisiä nimiä pitää käyttää vieraskielisten nimien sijasta.	Kysymysasettelu, kansainvälisyyteen vetoava perustelu

(Ryhmä 3) Miten jotakin käsitettä/ sanaa pitäisi käyttää?

Otsikko	Pääväite	Argumentaatiotapa
Kieli kuvastaa ajan tapoja (25.2.2000)	Kuuromykkä on loukkaava nimitys	Kielen olemusta pohtiva, kansainvälisyyteen vetoava vertaus
Tarja Halonen ja hänen puolisonsa (22.4.2000)	Puoliso-käsitettä ei pidä hämmentää	Auktoriteettiin nojaava perustelu, kansainvälisyyteen vetoava perustelu
Käsitettä puoliso ei muissa kielissä (27.4.2000)	Vain kielessä ja nimikkeessä on ongelma puoliso-käsitteen kanssa toimimisessa.	Kommentti, esimerkkeihin nojaava, kansainvälisyyteen vetoava perustelu
Tasavertaisuutta puhemiehen (30.4.2000)	Ilmaisun lyhyys on parempi puoliso-sanassa.	Analogia, sitouttaminen
On valhe kutsua avopuolisoa puolisoiksi (30.4.2000)	Tiedotusvälineissä ei ratkaista eroa avo- ja avioliiton välillä.	Kysymysasettelu, kansainvälisyyteen vetoava perustelu
Arvokeskustelu siitä tuli (1.5.2000)	Sana puoliso voi tarkoittaa vain aviopuolisoa.	Auktoriteetteihin nojaava perustelu, kansainvälisyyteen vetoava perustelu

(Ryhmä 4) Teitittely

Otsikko	Pääväite	Argumentaatiotapa
Teitittelyn viimeinen linnake (6.3.2000)	Teitittelyn ja sinuttelun valikoivasta käytöstä on hävinnyt kaikki johdonmukaisuus	kansainvälisyyteen vetoava perustelu
Teitittely luonteva puhuttelun muoto (15.3.2000)	Suomalaiset eivät hallitse puhuttelua eivätkä ymmärrä puhuttelun tarkoitusta	kansainvälisyyteen vetoava perustelu
Kielenkäyttäjän sopii teititellä ja sinutella (19.3.2000)	Puhuttelutapa kertoo enemmän minusta kuin siitä, kenelle sanani osoitan	Historiallinen viittaus, oma kokemus, auktoriteetit

Yleiskeskustelun neljästä eri temaattisesta ryhmästä olen nostanut omiksi alaluvuikseen sellaisia aiheita, joissa kielelliset asenteet sekä kielitietous tulevat esille. Tarkoitus on siten poimia esille arkikäsitteisiin liittyviä piirteitä ja jäsentää sitä kautta mielipidetekstien sisältöä. Sisältönsä puolesta yleiskeskustelun mielipideteksteistä on nostettavissa selkeästi seuraavia aiheita: a) Huoli suomen kielestä, b) Tietoisuus median vaikutuksesta kieleen, c) Käsitteet kielen tehtävistä ja olemuksesta sekä d) Kansainvälisyyteen vetoava argumentti.

Tässä työssä käyttämäni esimerkit tietyistä piirteistä jakautuivat temaattisten ryhmien mukaan yleiskeskustelussa seuraavasti.

Teemaryhmät	(Ryhmä 1)	(Ryhmä 2)	(Ryhmä 3)	(Ryhmä 4)
Sisältö	Miten äidinkieltä pitäisi käyttää?	Miten suomea pitäisi kirjoittaa?	Miten jotakin käsitettä/ sanaa pitäisi käyttää?	Teitittely
Huoli suomen kielestä	111 ^a	111		1
Tietoisuus median vaikutuksesta kieleen			111	
Käsitys kielen tehtävistä ja olemuksesta	111		111	111
Kansainvälisyyteen vetoava argumentti	1	11	1111	11

^a Merkki "1" tarkoittaa yhtä tässä työssä käytettyä esimerkkiä, joka sisältönsä puolesta kuuluu tiettyyn teemaryhmään.

6.1.2. Huoli suomen kielestä – kaipuu selkeyteen ja sääntöihin

Monet mielipidetekstit nostavat esille kieleen liittyviä huomioitaan, joissa ihmetellään kielenkäytön suuntaa nykykielessä. Näissä teksteissä ollaan huolestuneita suomen kielen käytöstä ja tulevaisuudesta. Kielenkäyttö liitetään vahvasti kulttuuriin ja kansallisuuteen. Erityisesti nimistökymsyksistä mielipidetekstejä on useita. Niissä argumentoidaan suomenkielisten nimien puolesta samalla, kun monet tahot antavat asioille vieraskielisiä nimiä.

(1) Mikä ihmeen mania meillä on väheksyä omaa kieltä ja kulttuuria? **Mitä häpeämistä on** nimessä Helsingin Puhelin, kun se pitää muuttaa nimeksi Elisa Communications? - - Urheiluseurat **vääntävät** itselleen englanninkielisiä nimiä. Suomen maan nimenä urheilussa ja muuallakin **tuputetaan** sanaa Finland. - - Suomen kielen asema maailmalla on vahvempi kuin milloinkaan ennen. EU:n jäseneksi otettiin Suomi eikä Finland. Jäsenmaiden liput ovat aakkosjärjestyksessä ja **siniristilippu liehuu Suomi sanan kohdalla**. Miksi itse vierastamme isänmaamme nimeä Suomi? (Miksi suomen kieli ei kelpaa?, 1.5.2000)

Vieraskielisten nimien ilmestyminen suomalaisten yritysten nimiksi on kirjoittajalle suora signaali siitä, että omia nimiä ei enää arvosteta. Kirjoittaja tulkitsee, että suomenkielisiä nimiä jopa hävetään, koska niiden käytöstä luovutaan. Kirjoittajan asenteista vieraskielisiä sanoja kohtaan kuvaavat tietyt sanavalinnat. Verbi *tuputtaa* kertoo pakottamisen tyyppisestä toiminnasta. Suomenkieliset nimet hyljätään ja vieraskielisistä sanoista ryhdytään *vääntämään* keinotekoisesti uusia nimiä. *Vääntäminen* implikoi sitä, että englanninkieliset nimet eivät ole kirjoittajan mielestä luontevia Suomessa. Kiinnostavaa on kansallisen tunnuksen, Suomen lipun, nostaminen kielen rinnalle. *Siniristilippu liehuu Suomi-sanan kohdalla* muistuttaa lukijoita kansallisten symbolien olemassaolosta. Koska lippu liehuu aakkosjärjestyksen mukaan Suomi-sanan kohdalla, se tarkoittaa sitä, että nimenomaan Suomi-sanaa tulisi käyttää. Lipun liehuttaminen tietyssä paikassa kertoo meille oikean käytännön. Kirjoittaja pyrkii ohjailemaan Suomi-nimen käyttöä kansainvälisissä sekä kotimaisissa ympäristöissä.

Edelleen toinen kirjoittaja on huolestunut englanniksi kirjoittamisesta julkisissa työnhakuilmoituksissa.

(2) Miksi kaikki kirjoitukset ovat englanniksi? Ovathan suomi ja ruotsi paitsi Suomen myös EU:n virallisia kieliä. Suomi on itsenäinen maa ja suomi virallinen kieleemme. (Olemmeko enää suomalaisia?, 5.2.2000)

Kirjoittajat luettelevat väitteidensä perusteluina ikään kuin muistutukseksi yleisesti tunnettuja asioita, jopa itsestäänselvyksiä: suomi ja ruotsi ovat virallisia kieliämme ja Suomi on itsenäinen maa. Perustelut nojaavat todellisuuden tilaan.

Teksteissä esitetään Leen esittelemää yleistä tietoa 'common ground', joka pitäisi olla kaikkien tiedossa. Tämä yleinen tieto on luonteeltaan oletettua 'assumed' – se on samanlaisen taustan, koulutuksen tai kasvuympäristön jäsenissään synnyttämää tietoa, joka vain oletetaan kaikkien tietämäksi asiaksi. Tämänlaisten asioiden ilmaiseminen mielipidepalstalla toimii ikään kuin muistutuksena siitä, keitä me olemme, mutta tieto toimii myös perusteluna väitteelle, että Suomi-sanaa tulisi käyttää Finland-sanan sijasta. Esimerkiksi kansallinen symboli Suomen lippu ja sen aakkosellinen paikka muiden lippujen joukossa on perustelu sille, että suomi ja suomenkieliset ilmaukset on tunnustettu kansakuntien joukkoon juuri omannimisinään. Nämä esiteltyt tosiasiat toimivat myös perusteluina sille, että suomen kieltä tulisi käyttää suomalaisten yritysten nimissä. Vieraskieliset nimet eivät saa kirjoittajien tunnustusta, vaan "epävirallisten" kielten tunkeutumista nimistöömme paheksutaan.

Urheilu ja kieli tuli esille tekstissä, jossa niin ikään kommentoitiin suomenkielisen tekstin kirjoittamista. Alla olevassa esimerkissä kirjoittaja on närkästynyt siitä, että vielä näinkin edistyksellisellä ajalla suomalainen tapa kirjoittaa omakielisiä nimiä ei näy suomalaisissa urheilukilpailuissa.

(3) Miten vielä vuonna 2000 Suomessa järjestettyihin hiihtokisoihin kelpuutetaan tulospalvelu, jonka ohjelmisto ei tunnista **skandinaavisia merkkejä**? (Skandinaaviset merkit hukassa 9.3.2000)

Skandinaaviset merkit ovat esimerkki ajatellun yleisen tiedon 'as though common ground' jakamisesta. Kirjoittaja olettaa, että yleisesti tiedetään, mitä skandinaaviset merkit ovat niitä määrittelemättä. Skandinaaviset merkit ovat myös laajempi perustelu kuin pelkät suomalaiset merkit.

Pelko suomen kielen kuolemista on myös esillä mielipidekirjoittelussa. Seuraava teksti oli ainoa, jossa sanottiin suoraan jotakin kielen kuolemista tai siitä, mistä kirjoittaja arvelee kuoleminen alkavan.

(4) "-suomalaisten siirtyminen englannin kieleen, jolloin aamulehti ja puolet opetuksesta olisi englanniksi, käynnistäisi suomen kielen kuoleminen." (Äidinkieli ylitse muiden, 14.2.2000)

Kirjoittaja arvelee, että tilanteessa jolloin englannin kielellä luettaisiin jo aamulehtikin, suomen kieli alkaisi kuolla. Päättyketjun takana on huoli, että jos suomalaiset eivät enää käyttäisi kieltään arkisissa ympäristöissä, kieli alkaa kuolla.

Teksteissä, joissa kannetaan huolta suomen kielestä, on usein mukana parannusehdotuksia. Esimerkkitekstissä käsitellään sitä, miten kieltä tulisi opettaa. Kirjoittaja sekä kommentoi opetusta että ehdottaa selkeästi, mihin suuntaan opetusta tulisi viedä.

(5) "Kieli, jota vajaat kuusi miljoonaa ihmistä maailmassa puhuu, on yritettävä tietoisesti säilyttää valtakielten ylivoimalta. Kansainvälisen osaamisen turvaamiseksi kielten opetuksessa olisi pyrittävä laajempaan **suullisen ilmaisun kehittämiseen**. (Äidinkieli ylitse muiden, 14.2.2000)

Kirjoittaja arvioi pienen kielen puhujien olevan altavastajina suurten kielten hallitsemassa maailmassa. Teksti on pelokasta varmistelua. Oma kieli pitää pystyä säilyttämään, mutta kieltä pitää opettaa kuitenkin niin, että suomalaiset pärjäävät myös ulkomailla. Kielten opetukseen kirjoittaja tarjoaakin parannusehdotuksena suulliseen opetukseen keskittymistä. Huomionarvoista on se, että kirjoittaja puhuu kielten opetuksesta yleensä, ei pelkästään vieraitten kielten opetuksesta.

Valittava sävy, jossa moititaan kansalaisten kielenkäyttöä, on myös kuultavissa muutamissa teksteissä.

(6) Olen vuosikausia murehtinut ja surrut suomalaisten, **suomenkielisten nuorten puhetapaa** Helsingin kaduilla, metrossa, keskenään ja julkisesti. On hyväksyttävää ja sallittua suomeksi puhuttaessa käyttää naisen sukuelimen kansakielistä nimeä joka lauseessa. Kirosojen käyttäminen kuuluu asiaan. - - **Suurin vaara suomalaisuudelle tulee Suomen omasta nuorisosta**. (Suomalaisten kielenkäyttö surettaa, 15.1.2000)

Tässä huono kielenkäyttö *murehduttaa* ja *surettaa* kirjoittajaa. Hän moittii suomalaisia nuoria kielenkäyttäjiä huonosta puhetavasta ja maalaa uhkakuvan kulttuurin rappiosta sitä myötä, kun kieltä käytetään huonosti. Kirosojen viljeleminen julkisilla paikoilla uhkaa kirjoittajan mukaan jopa suomalaisuutta. Tarkemmin määrittelemättömän *suomalaisuuden* suurin uhka on oma nuoriso. Tämä määrittelemätön suomalaisuus kirjoittajan tekstissä on oletettua yleistä tietoa, 'assumed common ground'. Saman kulttuurin jäsenten tulisi tietää, mitä abstrakti käsite suomalaisuus pitää sisällään.

Monet tekstit argumentoivat, että kielen tulisi olla selkeää. Kun selkeys vaihtuu kielessä epäselvyydeksi, siitä ärsyntyvien ihmisten on aika kirjoittaa asiasta julkisesti. Selkeät käsitteet ovat etu, jonka puolesta kannattaa argumentoida lehden sivuilla, ja kärsiä hätää siitä, mitä menetetään sääntöjen puuttuessa. Kielenkäyttäjät kaipaavat sääntöjä.

(7) Onko ainoa kriteeri nykyään se, että sanoma välittyy? Pitääkö ihastella rikkautena sitä, että kieltä käytetään "luovasti" miten sattuu? Olisiko muutama "sääntö" paikallaan edes silloin tällöin? - - En liioin kokisi lainkaan kahlehtivana, jos vaikka kielitoimisto silloin tällöin antaisi selkeitä suosituksia, jopa sääntöjä tietyistä perusasioista. Kansan kielikorva kun tuntuu jo kovin pahoin turtuneen. Onhan äidinkielimme hyvinvointi meidän jokaisen vastuulla. (Älkää enää räätätkö kaunista suomea!, 1.6.2000)

Esimerkkitekstissä pidetään pahana ainoastaan kielen kommunikatiivisuuden korostumista, jolloin oikeakielisyys kärsii. Sanoman välittyminen nähdään huonona asiana, jos kieltä käytetään huonosti tässä tarkoituksessa. *Kieltä käytetään luovasti*

miten sattuu implikoi sitä, että kommunikatiivisuuden kustannuksella kielivirheet ilmestyvät usein puheeseen. Luova kielenkäyttö ja kommunikatiivisuus eivät siis miellytä kirjoittajaa. Kielitoimistolta kirjoittaja kaipaa selkeitä suosituksia ja sääntöjä. Näin hän toivoo, että joku ylempi taho valvoisi kansalaisten kielen käyttöä. *Kansan kielikorva tuntuu jo kovin pahoin turtuneen* viittaa siihen, että kirjoittajan mielestä ihmiset eivät enää osaa käyttää kieltä oikein. Tällä tavoin hahmottuu kirjoittajan vaatimus oikeakielisyyden perään. Sääntöjä kaivataan, jotta oikea kielenkäyttö erottuisi selvemmin huonosta kielenkäytöstä.

Sääntöjä kaivataan myös puhuttelun saralla. Kirjoittaja kaipaa yhdenmukaista kielenkäyttöä teitittelyssä. Kaikki johdonmukaisuus teitittelyssä on kadonnut ja nyt tarvittaisiin nopeasti sääntöjä, jotta johdonmukaisuus, yhtenäisyys ja järjestys palaisi kielenkäyttöön. Johdonmukaisuus on kaivattu hyve.

(8) Tärkeintä olisi päästä edes jonkinlaisiin yhtenäisiin käyttäytymissääntöihin, koska teitittelyn ja sinuttelun valikoivasta käytöstä on hävinnyt kaikki johdonmukaisuus. (Teitittelyn viimeinen linnake, 6.3.2000)

6.1.3. Tietoisuus median vaikutuksesta kieleen

Moni kirjoittaja oli ymmärtänyt jollakin lailla implisiittisesti tiedotusvälineiden vaikutusvallan kielen käyttöön. Onhan jo yritys saada julkaistuksi omaa kieltä käsittelevä kirjoitus osoitus halusta vaikuttaa kieleen tai herättää huomiota kieltä koskettavaan ilmiöön tai tapahtumaan. Helsingin Sanomat ja tiedotusvälineet tunnustettiin implisiittisesti monessa tekstissä vaikutusvaltaiseksi käsitteiden luojaksi tai kielenkäyttöön vaikuttajaksi ja tätä myös kommentoitiin.

Varsinaisen keskustelun sai aikaiseksi pääkirjoituksessa esiintynyt kommentti suomen kielen taipumisesta vallanpitäjien tahdonmukaiseksi. Esimerkki liittyy presidentin avopuolisosta syntyneeseen kirjoitteluun.

(9) Jos tasavallan presidentti nimenomaan haluaa avopuolisoaan kutsuttavan puoliseksi, mikäpä siinä. Kyllä suomen kieli niin paljon joustaa, toivottavasti myös kirkko ja muut järkyttyneet. (Tarja Halonen ja hänen puolisonsa, 22.4.2000 PK)

Tekstissä pääkirjoittaja suostuu lehtensä puolesta presidentin kanslian lähettämään toivomukseen eli siihen, että Tarja Halosen avopuolisoa kutsuttaisiin julkisissa yhteyksissä puoliseksi. Lehden tekemä ”myönnytys” on kuitenkin kirjoitettu härnäväään sävyyn tyyliin ”jos haluat kutsua lihavuuttasi pyöreudeksi, niin mikäpä siinä”. *Kyllä suomen kieli niin paljon joustaa* kertoo Helsingin Sanomien suostumuksesta tähän käytäntöön, mutta lause myös implikoi kirjoittajan tietämyksestä

median kielenkäytön vaikutuksista yleisöön. Jos lehti suostuu tähän nimitystapaan, se ei tarkoita sitä, että samalla asia muuttuu koko kielessä. Kirjoittaja mainitsee kirkon ja muut järkyttyneet muina kielenkäyttöön vaikuttavina tahoina ja herättää kysymyksen, ymmärtävätkö he tämän jouston.

Edellä ollut esimerkkikappale on erityisen kiinnostava esimerkki siitä, kuinka instituutio kommentoi suoraan jonkin sanan käyttöä. Helsingin Sanomat suostuu uuteen käytäntöön, sillä *tasavallan presidentti nimenomaan haluaa* tätä käytäntöä. Lehti ilmoittaa samalla näin olevansa myös auktoriteettiuskollinen, mitä media harvoin tunnustaa olevansa. Yhteiskunnallisen vahtikoiran rooliin nähden ilmeisesti presidentin puoliso-käsite ei ole tarpeeksi suuri asia, että viitsisi tai tarvitsisi ryhtyä vastarintaan.

Helsingin Sanomien myönnytyksellä alkaa kutsua presidentin avopuolisoa puolisoiksi herätti heti kiivaan vasta-argumentoinnin. Toivottiin, että lehti kunnioittaisi myös lukijoitaan eikä vähätelisi heidän arvojaan tässä kysymyksessä. Avopuolison kutsuminen puolisoiksi oli selkeästi arvoihin liittyvä asia, ei niinkään puhtaasti sanastollinen valinta. Seuraavassa esimerkissä kirjoittaja tunnustaa, että sanomalehti voi suuresti vaikuttaa kansalaisten käsitteistöön ja soimaa Helsingin Sanomia mielipidetekstissään.

(10) Demokraattisesti ajatellen ei voi olla oikein, että **kansalaisten käsitteistöä manipuloidaan**. Eikä sekään, että tiedotusvälineet ryhtyvät ikään kuin viestinviejiksi tässä asiassa. - - Valtakunnallisesti suurin sanomalehti, jonka lukijamäärä on sängen korkea, on esimerkin näyttämässä johtoasemassa. (On valhe kutsua avopuolisoa puolisoiksi, 30.4.2000)

Sanomalehden vaikutusta kieleen nimitetään jopa manipuloinniksi, ja sanomalehdeltä toivotaankin esimerkkinä toimimista kielenkäytön suhteen. Teksti implikoi näin ollen myös käsitystä kielen yhteisöllisyydestä. Sanat ovat kaikille yhteisiä ja niiden yhteisiä merkityksiä pitää kunnioittaa.

(11) Suomen kielestäkö näissä asioissa onkin kysymys? Tiedotusvälineissäkö ero avio- ja avoliiton välillä ratkaistaan? (On valhe kutsua avopuolisoa puolisoiksi, 30.4.2000)

Oikeus käyttää sanaa puoliso, vaikka kyseessä ei ole aviopuoliso, herätti kiivaita vastalauseita. Puoliso-keskustelun antaman esimerkin mukaan sanoihin ja niiden referensseihin kuuluu siis paljon arvoihin liittyviä kysymyksiä.

Huomionarvoista näissä teksteissä on, että kirjoittajat tuovat esiin myös omia ehdotuksiaan, miten kieltä tulisi käyttää. Jo tämän piirteen esiintyminen mielipidepalstalla implikoi, että sinne kirjoittavat ihmiset tunnustavat median vaikutusvallan kielenkäyttöön. He haluavat juuri tätä kanavaa käyttäen tuoda omat ajatuksensa julki.

Presidentin puoliso keskustelussa toinen kirjoittaja yrittää vaikuttaa puoliso-käsitteen vakiinnuttamiseen yhtiö-käsitteen esimerkin kautta. Kirjoittajan mielestä ilmaisuuden lyhyys puoltaa paikkaansa käytettäväksi sekä avio- että avopuolisosta.

(12) Tarkempi erittely tulisi antaa vain silloin, kun kysymys on oikeudellisesta muodosta, niin kuin avioliitonkin osalta on käytäntö. Vertaan tässä esim. sanaa ”yhtiö”, joka on riittänyt puhekielessä koskemaan julkista osakeyhtiötä, osakeyhtiötä, kommandiittiyhtiötä, ja avoinyhtiötä tapauksissa, joissa ei ole tarvetta organisaatiomuodon ilmoittamiseen. (Tasavertaisuutta puhekieleen, 30.4.2000)

Ilmaisuuden lyhyys ja käytännöllisyys ovat siten kirjoittajalle hyviä kielen ominaisuuksia. Hän pyrkii vakiinnuttamaan puoliso-sanankäyttöä ja osallistuu normatiiviseen kielenohjailuun. Perusteluna toimii jo oleva käytäntö puhekielessä.

6.1.4. Käsitys kielen tehtävistä ja olemuksesta

Materiaalissa esiintyvistä väitteistä ja perusteluista tulee esille kirjoittajien käsityksiä kielen tehtävistä sekä kielen olemuksesta. Näihin seikkoihin pääsi käsiksi teksteissä esiintyvien implikaatioiden kautta. Sitä myöten tekstit antoivat myös mahdollisuuden kirjoittajien syvempien ajatusten hahmottumiseen.

Missään tekstissä ei suoraan pohdittu kielen tehtäviä, mutta kirjoittajien argumenttien taustalta kielikäsitteet olivat kuitenkin luettavissa. Mitä kirjoittajat odottavat kieleltään ja kieltä käyttävältä yhteisöltä? Erityisesti äidinkielen käyttöön (ryhmä 2) keskittyvät kirjoitukset olivat sellaisia, että kirjoittajien kielikäsitteet tulivat ilmi.

(13) **Kieli on kuitenkin ajan ja kulttuurin kuvastin. Ihmisillä on tarve antaa kohtaamilleen asioille nimi** riippumatta siitä, ymmärtävätkö he asioiden taustan vai eivät. (Kieli kuvastaa ajan tapoja, 25.2.2000)

Pääkirjoituksissa ja Vieraskynä-palstalla pohditaan myös puhtaasti kielenkäyttöön liittyviä kysymyksiä. Tämä lienee merkki kirjoittajien ammattitaidosta, johon liittyy kyky arvioida omaa kieltä ja sen muotoa etenkin kun kieli on viestintää, jota kaikkien tulisi ymmärtää. Nykysuomen sanakirja ja kielitoimisto esiintyvät aineistossa auktoriteetteina, joihin argumentit perustuvat. Kyseiset auktoriteetit saavat kuitenkin mielenkiintoisen roolin, sillä teksteissä argumentoidaan näitä vanhoja auktoriteetteja vastaan. Tämäkin kertoo osaltaan kirjoittajien kielitiedosta: he tietävät, missä ns. *oikea tieto* kielestä sijaitsee, mutta argumentoivat niitä vastaan. Tietämys siitä, että kieli muuttuu yhteiskunnan muutosten mukana, esiintyi mm. presidentin puolisoa koskevassa kirjoittelussa. Perustelun pitävyyttä haetaan myös vanhentuneen auktoriteetilähteen

suorasta lainauksesta.

(14) Perinteisen käsityksen mukaan puoliso on nimenomaan aviopuoliso, “avioliitossa oleva mies tai nainen suhteessa toiseen“, kuten Nykysuomen sanakirja sen aikoinaan määritteli. **Suomi on sen jälkeen muuttunut, samoin suomen kieli.** (Tarja Halonen ja hänen puolisonsa, 22.4.2000)

Tekstiesimerkki edustaa asiantuntevaa kielikäsitystä, jonka mukaan kieli muuttuu ja tehdyt määrittelyt vanhenevat. Perustelu aloittaa siitä, miten “*Nykysuomen sanakirja määritteli aikoinaan...*“, mutta kuinka suomen kieli on kuitenkin muuttunut. Nykysuomen sanakirjaa ja kielitoimistoa voidaan pitää *oikean kielen* ruumiillistumina, näitä kahta auktoriteettia ei silti mielipideteksteissä pidetä pyhinä, vaan useat tekstit pikemminkin piiskaavat kielitoimiston päätöksiä ja suosituksia. Kielitoimistoa moititaan siitä, että se tekee myönnytyksiä ja hämmentää käsitteitä. Näin mielipidetekstien kielenohjailuun osallistuminen osoittautuu jyrkän tuomitsevaksi auktoriteeteista esim. kielitoimistoa kohtaan. Myös Nykysuomen sanakirja nähdään kielellisesti vanhentuneena sanakirjana, josta aika on pyyhkäissyt ohi. Kielitiedon mallin kannalta voidaan huomata, että ns. auktoriteeteista Nykysuomen sanakirjaa ja kielitoimistoa vastustetaan, mutta esim. Raamatun ja Kalevalan antamia esimerkkejä kielenkäytölle tuetaan. Auktoriteetteihin viittaavista argumenteista saadaan kuitenkin molemmissa tapauksissa tukea omille väitteille – vastustetaan tai puolustetaan auktoriteettia tai ei.

(15) Uudemmat sanakirjat ja Kielitoimisto hyväksyvät myös avopuolison kutsumisen puoliseksi. Voidaan hyvin perustein olla sitä mieltä, että **moista myönnytystä ei tulisi tehdä**, koska se aiheuttaa muutakin kuin moraalista hämmennystä. (Arvokeskustelu siitä tuli, 1.5.2000)

Moraalinen hämmennys riittää kirjoittajan mukaan siis kaatamaan sen, mitä sanakirjat ja kielitoimisto ovat avopuoliso-sanana merkityksestä ilmoittaneet.

Tässä osassa aineistoa esiintyi myös muutamia äidinkielen olemusta tarkastelevia argumentteja. Nämä suorat argumentit kertovat sellaisenaan paljon kirjoittajien kielikäsitteistä. Optimistisia ja kehitykseen uskovia käsityksiä kielestä edustavia tekstejä oli joukossa muutamia. Nämä tekstit poikkesivat yleisestä negatiivisuuteen tai kauhisteluun taipuvista teksteistä.

(16) Hyvä äidinkielen hallitseminen on **avain vieraisiin kieliin**. Nimenomaan keskustelu- ja väittelytaitoa pitäisi harjoitella äidinkielellä, jotta sitä voitaisiin soveltaa kansainvälisissä tilanteissa. (Äidinkieli ylitse muiden, 14.2.2000.)

(17) Ulkomailla saa aivan uuden käsityksen oman äidinkielen merkityksestä - - Kielellä on taipumus myös kehittyä eikä puhekielen muuttuminen tarkoita kirjakielen muuttumista. Mitä teemme kielitaidolla, jos kieltä ei osata kuitenkaan käyttää käytännön tilanteissa? (Kieli keskellä suuta?, 9.2.2000)

Esimerkkiteksteissä esiintyy eräänlaisia ”pedagogisia totuuksia”: hyvä äidinkielen

hallitseminen on avain vieraisiin kieliin. Äidinkieli tulee hallita ennen kuin voi oppia vierasta kieltä. Kielitaito nähdään olennaisena ja merkityksellisenä silloin, kun ihminen pystyy kommunikoimaan kielellään. Arkikäsitöksissä kielitaitoon kuuluu olennaisesti kommunikatiivisuus ja käytännöllisyys. Jälkimmäisessä esimerkissä kirjoittaja erottelee kirja- ja puhekielen erillisiksi tavoiksi käyttää kieltä. Hän ei näe niiden uhkaavan toisiaan. Jo tämänlaisen erottelun tekeminen kertoo kielikäsitöksistä, jossa kieli ei ole vain epämääräinen asia, jota kaikki osaavat, vaan kirjoittaja on hahmottanut kielen rekistereitä ja sosiolingvististä puolta. *“Kielellä on taipumus myös kehittyä”* on harvinainen toteamus kielikirjoittelussa. *“Puhekielen muuttuminen ei tarkoita kirjakielen muuttumista”* edustaa kehittyneimpiä käsityksiä kielestä koko aineiston joukossa.

Mielenkiintoinen amebamainen yhteys tunteiden ja kielen välillä tuli esille tekstissä *Suomalaisten kielenkäyttö surettaa*.

(18) Me suomalaiset kohdistamme tunteemme myös kieliin. Vuosisadan vaihteessa kohteenamme oli venäjän kieli, jonka opetuksen pystyimme koulutunneilla tehokkaasti torjumaan. Menestyksestä tällä alueella on lukemattomia tarinoita. **Kielen ei kuitenkaan pidä olla tunteiden kohteena, koska se on väline ihmisten välillä ja sellaisena sen tulisi pysyä.** (Suomalaisten kielenkäyttö surettaa, 15.1.2000)

Kirjoittaja haluaa erottaa toisistaan kielen ja tunteet. Kieli on väline ihmisten välillä eikä kielen pidä olla tunteiden kohteena. Esimerkkinä kirjoittaja viitanee sortokauteen, jolloin virastokieleksi vaihdettiin venäjä ja kielikysymys oli osa suomalaisten vastarintaa. Kirjoittajaa ei kuitenkaan ilmeisesti miellytä se, miten kielikysymyksiin on kautta historian liittynyt paljon muutakin kuin kommunikoinnin tarkoitus ja kieltää tunteiden kytkemisen kieleen. Kirjoittaja haluaa pitää kielen puhtaana, neutraalina kommunikointivälineenä, eikä kieleen tulisi kytkeä mitään muuta.

Myös teitittelyä sivuavat kirjoitukset implikoivat kirjoittajien kielikäsitöksiä ja havaintoja kielen muuttumisesta. Maaliskuun 2000 alussa uusi presidentti Tarja Halonen aloitti virkakautensa. Presidentin kanslia ilmoitti, että presidentin lähipiiri voi sinutella presidenttiä. Tämä herätti keskustelua Helsingin Sanomien mielipidepalstoilla, jossa kirjoittajat perustelivat teitittelyn merkitystä. *“Keskusteluvyöryyn”* osallistui yksi pääkirjoitus ja kolme mielipidekirjoitusta.

(19) Mutta jos presidenttiä sinutellaan, ketä sitten enää teititellään? Ei ketään. Se olisi vahinko. Kielessä, kohteliaassa suhtautumisessa ja arvonnannon osoittamisessa menetetään tärkeä ja erittäin käyttökelpoinen keino ilman että vastapainoksi voitetaan mitään. - - **Suomessa eletään kiusallista välitilaa ihmisten puhuttelussa.** - - Koska nuorisoo on jo vieraantunut teitittelystä, paluuta siihen ei laajassa mitassa ole. (Teitittelyn viimeinen linnake, 6.3.2000)

(20) Olisiko niin, että tämän päivän Suomessa sinuttelun ylikorostunut asema ja tarve kumpuavatkin jostain aitosuomalaisesta, historian muovaamasta ja hiukan uhmakkaasta alemmuuden

tunteesta, jota on vaikea määritellä. Toisaalta teitittelyn kasvava aristelu varttuneempienkin kansalaisten keskuudessa saattaa kieliä siitä, että **puhuttelumuotojen todellinen sisältö ja tarkoitus ovat päässeet hämärtymään**. Tilalle on tullut - - epämääräinen **puhutteluhetteikkö**, jossa rämmittää neuvottomana vähän joka suuntaan marssijärjestyksen puuttuessa. (Teitittely luonteva puhuttelun muoto, 15.3.2000)

Ajatus presidentin sinuttelusta herättää kauhua siitä, miten koko teitittelylle käy, jos presidenttiäkään ei enää tarvitse teititellä. Presidentti nähdään valtakunnan ykkösauktoriteettina teitittelyn suhteen ja tämän käytännön horjuessa koko teitittelykulttuurin uskotaan horjuvan. Molemmat kirjoittajat toteavat, että kielenkäyttö on eräänlaisessa muutostilassa. Paluuta vanhaan vuosisadan alun teitittelyjärjestelmään ei ole, mutta uusi käytäntökään ei ole päässyt vielä muotoutumaan selväksi tai kirjoittajien mieleiseksi. Puhuttelun *kiusallinen välitila* implikoi juuri sitä, ettei nykyinen käytäntö ole lähelläkään toivetilaa; ollaan ikään kuin jatkumolla, josta voi löytää myös hyvän teitittelykulttuurin. Nykyistä tilaa suomen kielen puhuttelussa nimitetään *puhutteluhetteiköksi*. Kirjoittajat toteavat, että nuoriso on vieraantunut teitittelystä, mutta myös vanhemmat ihmiset aristelevat sitä.

Kirjoittajat tarjoavat mielenkiintoisia esimerkkejä ratkaisujen löytämiseksi. Näin myös sinuttelun ja teitittelyn yhteydessä.

(21) Raamatussa sinutellaan, niin myös Kalevalassa. - - koen oudolta taholta saamani muitta mutkitta -sinuttelun vähän niin kuin **kylmän käden, jonka joku luvatta panee paitani alle**. - - **Kumman puhuttelumuodon valitsen, kertoo enemmän minusta kuin siitä, kenelle sanani osoitan**. (Kielenkäyttäjän sopii teititellä ja sinutella, 19.3.2000)

Sinuttelu on kuin kylmä käsi paidan alla on vertaus, jolla kirjoittaja kuvailee omaa kokemustaan odottamattomasta sinuttelusta. Auktoriteetin ja mallin ominaisuudessa esimerkkinä toimivat Raamattu ja Kalevala, joista kirjoittaja on yrittänyt löytää ratkaisevaa mallia sinutteluun ja teitittelyyn. Kirjoittajan havainto on mielenkiintoinen, että kielenkäyttäjä kertoo nimenomaan itsestään tavassaan käyttää kieltä. Tämä implikoi kirjoittajan dialogisesta kielikäsituksesta ja myös siitä, että ihmisen todellisuus muokkautuu kielen vaikutuksesta. Kieli myös vaikuttaa ihmisen olemukseen.

6.1.5. Kansainvälisyyteen vetoava argumentti

Erityisen mielenkiintoinen argumentaatioon liittyvä seikka oli aineistossa tiuhaan esiintyneet kansainväliset perustelut. Esimerkiksi jotakin suomen kielen käyttöön liittyvää asiaa yritettiin perustella sillä, miten kyseinen asia ilmenee jossakin vieraassa kielessä. Toisaalta perusteltiin sitä, millaisia vaatimuksia kansainvälinen yhteisö tuo suomen kieleen. 17 yleiskeskustelun 4 ryhmän tekstistä 13:ssa käytettiin kansainvälisyyteen vetoavaa argumenttia.

Suomen kielen käyttöön, niin sen käsitteisiin kuin myös puhuttelutapaan, otettiin usein kantaa juuri siinä mielessä, miten asia ilmaistaan muissa kielissä. Kielen järjestelmän ja käytäntöjen ajatellaan olevan lähinnä kulttuurisia. Mallia kielen käytöstä pitäisi ottaa juuri meitä kulttuurisesti lähellä olevista maista. Toisaalta taas kansainvälisyyteen vetoava perustelu saattoi viestittää, että suomen kielen pitäisi toimia toisella tavalla kuin meitä kulttuurisesti lähellä olevat kielet toimivat. Teksteissä esitetyissä argumenteissa ei ajatella kielen rakenteen kannalta vaan nimenomaan kulttuurisesti. Mallia ei käsketä ottaa esim. sukukielistämme argumentoimalla sen puolesta, miten sukukielissämme asiaa nimitetään. Sukukielten vähäinen tuntemus vaikuttanee asiaan. Mielipidetekstien kansainvälisiin perusteluihin vetoavat argumentit ovat siten pikemminkin kulttuurisia kuin kielen rakennetta kielitieteellisesti ymmärättäviä tekstejä.

(22) Jos emme edes itse arvosta omaa äidinkieltämme, on tulevaisuutemme yhdyntävässä Euroopassa uhattuna. (Olemmeko enää suomalaisia? HS 5.2.2000)

(23) Onhan äidinkielemme hyvinvointi meidän jokaisen vastuulla. Yhdyntävässä Euroopassa se lienee vankemmin totta kuin koskaan aikaisemmin. (Älkää enää rääkätkö kaunista suomea!, 1.6.2000)

Tämäntyyppisiin tuomionpäivänsävyisiin argumentteihin liittyy usein se, että oman kielen ja kansainvälisyyden välillä nähdään yhteys. Vanha ja usein kuultu argumentti lähtee siitä väitteestä, että tulevaisuutemme yhdyntävässä Euroopassa on uhattu. Kieli halutaan kytkeä suureen ympyrään yhdessä koko *tulevaisuutemme* kanssa. Kirjoittajan sanoma on selkeä: omaa kieltä tulee arvostaa, muuten käy huonosti. Kansainvälisyys nähdään haasteena, joka vie meidät pohtimaan oman kielemme merkitystä. Kuitenkaan sellaisissa teksteissä, joissa nostettiin tämänkaltainen ajatus esille, ei pohdittu sen syvemmin kansainvälisyyden haasteita. Kirjoituksissa jäätiin asiantilan toteamisen asteelle. Mitä argumentti käytännössä tarkoittaa, jää hämäräksi. Mitä on oman kielen arvostaminen käytännössä? Mitä tarkalleen tarkoittaa huonosti

käyminen? Kun kirjoittaja lisää tekstiinsä vielä, että vastuu äidinkielestämme *on vanhemmin totta kuin koskaan aikaisemmin*, se implikoi käsityksestä, että suomen kielen hyvinvointia ja asemaa sen käyttäjien keskuudessa tulisi mitä pikemmin alkaa vaalia. Mutta mitä tarkoittaa käytännössä oman kielen vaaliminen? Liikutaan jälleen oletetun taustatiedon kentällä.

Kansainvälisyys nähdään myös muulla tavalla kuin haastajana tai uhkaajana. Kansainvälisyys, eurooppalaiset kielialueet ja vieraat kielet halutaan myös nähdä esimerkin antajina. Kirjoittajat tarkastelevat teksteissään sitä, miten jokin kielenkäyttöön liittyvä asia hoidetaan vieraalla kielellä. Esimerkiksi mielipidetekstissä *Teitittely luonteva puhuttelun muoto* (15.3.2000) suomen kieli rinnastetaan kauttaaltaan ranskan kieleen ja eurooppalaiseen kontekstiin teitittelyn yhteydessä. Omasta kielestä kirjoitetaan moittivaan sävyyn ja mallia haetaan kirjoittajan parempana pitämästä kielestä ja sivistyneemmästä kulttuurista.

(24) - - useimmilla **eurooppalaisilla kielialueilla** juuri teitittely on se luontainen puhuttelun muoto, jonka ympärillä mm. poliittinen elämä ja muu yhteiskunnallinen kanssakäyminen pyörii. - - Kysymys on sellaisesta hyvästä kasvatuksesta ja esiintymistavasta, jota ranskalaiset kuvaavat osuvasti käsitteellä *savoir-vivre*. (Teitittely luonteva puhuttelun muoto, 15.3.2000)

Kirjoittaja haluaa perustella teitittelyn sopivuutta ja käytännöllisyyttä myös suomen kielessä sillä, että muuallakin Euroopassa käytetään teitittelymuotoa. *Koska useimmilla eurooppalaisilla kielialueilla* teititellään, olisi suomenkielistenkin otettava annetusta mallista vaarin ja käytettävä enemmän tätä *luontaista puhuttelun muotoa*. Hänen perusteluissaan on myös moraalinen ote. Kysymys on hänen mukaansa hyvästä kasvatuksesta ja esiintymistavasta, jos kielenkäyttäjä osaa teititellä. Negaation kautta voidaan ajatella myös niin, että kielenkäyttäjä ei ole saanut hyvää kasvatusta eikä myöskään osaa esiintyä, ellei osaa teititellä. Perusteluna on ranskan kieli ja ranskan kielinen käsite *savoir-vivre*, jota kirjoittaja ei näe tarpeelliseksi edes kääntää suomeksi. Näin kirjoittaja asettuu argumentteineen ranskaa taitamattomien lukijoiden yläpuolelle. Näin tekstissä oletetaan siinä esiintyvän tiedon olevan ajateltua yleistä tietoa, 'as though common ground'. Käyttämällä vierasperäistä sanaa, jota ranskan kieltä taitamattomat lukijat eivät ymmärrä, kirjoittaja tekee myös eräänlaisen terminologiaan liittyvän argumentaatorikkeen.

Presidentin puolison nimitykseen liittyvään keskusteluun yhdistyivät myös kansainväliset perustelut. Lähinnä tähän keskusteluun liittyvä kansainvälisyysperustelu oli ”mitä ulkomailla meistä ajatellaan” -tyylistä kauhistelua.

(25) Avopuoliso tuntuu presidentillisiin sfääreihin ilmeisesti liian arkiselta ja **ennen kaikkea**

kansainvälisissä yhteyksissä epämääräiseltä käsitteeltä. Siksi presidentti haluaa avopuolisoaan kutsuttavan puolisoiksi. (Tarja Halonen ja hänen puolisonsa, 22.4.2000 PK)

Avopuoliso-sanaa tarkastellaan kielikirjoittelussa hyvin läheltä. Sen katsotaan olevan epämääräinen käsite. Suomen kieleen kaivataan tämän vuoksi sanaa, joka ei vaikuttaisi kansainvälisissä yhteyksissä epämääräiseltä. Jälleen kerran suomen kieleen yritetään siis mukauttaa kansainväliseen malliin eli siihen, miten suomen kieli saataisiin sovitettua muiden kielten kaltaiseen formaattiin. Tyypillisiä kansainvälisyyteen perustuvia argumentteja tässä keskustelussa olivat mm. seuraavanlaiset:

(26) Ruotsissa kuningasperheen jäseniä ei sinutella koskaan julkisuudessa. (Teitittelyn viimeinen linnake, 6.3.2000)

(27) Suomen kielen "puolisoa" vastaavaa käsitettä ei muissa kielissä ole. (Käsitettä puoliso ei muissa kielissä, 27.4.2000)

(28) Niin avarakatseisiksi kuin me suomalaiset olemmekin muuttuneet, samaa vapaata linjaa ei noudateta ympäri maailmaa. (On valhe kutsua avopuolisoa puolisoiksi, 30.4.2000)

(29) Ruotsin kielessä puoliso, make, voi tarkoittaa vain aviopuolisoa. **Monien mielestä** sama pätee myös suomen kielessä. (Arvokeskustelu siitä tuli, 1.5.2000)

Viimeisimmässä esimerkissä kirjoittaja jollakin lailla ymmärtää eri kielten tavat hahmottaa maailmaa eri tavalla. Kirjoittaja ei rinnasta eri kieliä tiukasti toisiinsa tyyliin *jos ruotsissa näin, niin sitten suomessakin näin*. Ruotsin kielestä saatava malli käyttää puoliso-sanaa on vain ohjeellinen ja oikeuttaa mielipiteeseen, että näin tehtäisiin myös suomessa. *Monien mielestä* pehmentää väitettä, ja kirjoittaja toteaa epämääräisesti, että myös muut ovat hänen esittämänsä väitteen kannalla. Puoliso-sanan tarkoite on kirjoittajan mukaan mielipidekysymys, mutta ei jää epäselväksi, etteikö kirjoittaja toivoisi suomenkielisen tarkoitteen olevan sama kuin ruotsin kielessä – puoliso on aviopuoliso.

Huomionarvoista on se, että useimmiten vieraan kielen mallina kielikirjoittelussa toimii ruotsin kieli. Hyvin monen argumentin perusteluosassa tuotiin esimerkki ruotsin kielestä. Ruotsi on meitä sekä kulttuurisesti, maantieteellisesti sekä historiallisesti lähellä, mutta toisaalta on hämmästyttävää, että myös nykyistä kielenkäyttöä ajatellen suomalaiset kirjoittajat hakevat naapurimaan kielen tukea. Ilmeisesti kirjoittajat ajattelevat teitittelyn olevan selvästi enemmän kulttuurinen käytäntö. Kulttuuriset käsitykset ovat perusteluissa vahvempia kuin pelkästään kieleen liittyvät käsitykset. Kielelliset käsitykset eivät tule enempää esille, vaan perustelut siirtyvät kommentoimaan kulttuuriin liittyviä asioita. Kulttuuristen asioiden yhteydessä voi ottaa mallia naapurimaasta kokematta hämmennystä kielen omista käytännöistä. Toisaalta

kiihkeään mallin etsimiseen ruotsista ja Ruotsista saattaa vaikuttaa myös se, että Suomessa ruotsinkielinen lehdistö joutuu ratkomaan samaa ongelmaa ja toimii ruotsin kielen ehdoilla. Suomenkieliset kaipaavat yhtenäistä käytäntöä presidentin puolison puhutteluun.

Omassa kieliyhteisössämme tapahtuvia ilmiöitä pyritään selittämään myös sillä, että samantyyppisistä asioista saatetaan vääntää peistä myös muissa kielissä. Huomio kieleen liittyvien ilmiöiden samankaltaisuuksista tynnyttää asiasta noussutta hälyä.

(30) Hallinnon kielestä ja sen ymmärrettävyydestä puhuminen ei ole vain suomalaisten erikoisuus. Samankaltaisia ajatuksia ja uudistuksia on useissa muissakin maissa. (Virkakieltä pitää huolta, 24.2.2000)

Merkille pantavaa kirjoittelussa on se, että asiantuntijataholta tullut teksti on sävyltään rauhoittleva. Tekstissä suhtaudutaan kieleen ja sen kehittämiseen liittyviin ongelmiin ymmärtävästi, sillä muissakin kielissä painiskellaan samanlaisten ongelmien kanssa. Virkakielen epäselvyydestä ei pidä pillastua, vaan uskoa virkakielen kehittymiseen ja ongelmien oikentamiseen.

6.2. Keskustelu äidinkielen opetuksesta

6.2.1. Yleistä

Kirjoittelu äidinkielen opetuksesta virisi loppukeväältä kevään ylioppilaskokeen tulosten julkistamisen yhteydessä ja kävi kiivaimmillaan kesäkuussa. Äidinkielen opetukseen liittyvä kirjoittelu oli hyvin tiivistä ja aiheen käsittelyssä tekstit liittyivät toisiinsa. Kesäkuun aikana tämän ryhmän 17 tekstistä julkaistiin 15. Tämä teki tästä luokasta eniten keskustelunomaisen. Äidinkielen opetukseen liittynyt kirjoittelu syntyi pääosaltaan tilanteessa, jossa ylioppilastutkintolautakunta oli joutunut alentamaan pisterajoja selkeästi huonontuneiden kevään ylioppilaskokeiden tulosten seurauksena. Hallitsevasti tästä aiheesta kirjoittelu oli ammattilaiskirjoittelua; kielen ammattilaiset, kuten äidinkielen opettajat ja toimittajat, ottivat kantaa äidinkielenopetukseen argumenteillaan. Huomionarvoista ammattilaiskirjoittelun lisäksi on myös se, että johtavissa asemissa olevat yhteiskunnalliset vaikuttajat ottivat osaa keskusteluun. Tällaisia tahoja olivat esimerkiksi lehden oma päätoimitus, opetusneuvokset ja rehtorit. Pääkirjoituksia tästä aiheesta oli kaksi.

Ammattilaiskirjoittelu voidaan nähdä Leen mallinmukaisen yhteisen tiedon perusteisiin pohjautuvana. Äidinkielen opettajilla on yhteinen koulutustausta, oma kokemuspohja, tositapahtumiin pohjautuvaa elämäkokemusta, jota he jakavat muiden tietoisuuteen sanomalehden sivuilla.

Normatiivisen ja funktionaalisen kielenohjailunäkökulman perusteella tämän luokan teksteissä oltiin passiivisia. Niissä annettiin lähinnä neuvoja äidinkielen opetuksen sisältöihin, ei niinkään kielen käyttöön sinänsä.

Äidinkielen opetukseen liittyvät tekstit olivat myös aineistoni pisimpiä. Pitkistä teksteistä, joissa käsitellään opetuksen monia ulottuvuuksia, oli vaikea löytää selkeää pääargumenttia ja propositiota. Argumentaatiotapaa en siis eritellyt erikseen tästä luokasta lainkaan. Kirjoittelu koski paljolti käytännön opetustyötä nykyisen tietoyhteiskunnan asettamista haasteista opettajakunnan naisvaltaisuuteen. Tämä ammatin sisältöihin liittyvä kirjoittelu vei paljon tilaa varsinaisesta kieleen liittyvästä kirjoittelusta ja julkaistujen tekstien määrään nähden varsinaisesti kielestä sanottiin varsin vähän. Tähän saattoi olla syynä Leen (2001) esittämän mallin mukaisesti ihmisten kielitiedon vaikutus. Äidinkielen opettajilla on oma tietonsa kielestä, ns. oletettu yhteinen tausta. Tieto kielestä ja mitä se kenellekin tarkoittaa, on näiden

ammattilaiskirjoittajien näkökulmasta itsestään selvä lähtökohta, jota ei tarvitse tuoda ilmi, vaan heti voidaan siirtyä keskustelussa seuraavaan vaiheeseen. Argumentointi ponnistaa julkilausumattomalta, itsestään selvältä pohjalta. Arvoarvostelmia kielestä ei enää eksplikoitu vaan taustalla oli Summan (1996) esittelemä esisopimus. Esisopimusten olemassaolo ”helpottaa” kirjoittelua kielestä. Esisopimus kielestä ja siitä, mitä äidinkielen taidoilla tarkoitetaan tuntui olevan useimpien tekstien pohjalla valmiina. Myös Leen esittämän mallin mukaan teksteissä esiintyi paljon oletettua yhteistä taustatietoa, ’assumed common ground’.

Kielen olemuksen pohtimisen ja käyttämiensä termien määrittelyn sijaan äidinkielenopettajat murehtivat teksteissään sitä, ettei heidän oppiainettaan arvosteta ja syyppäitä sekä kateuden kohteita tuotiin esiin.

(31) “Jos koulukirjastot kirjoineen ja koneineen saataisiin yhtä innostaviksi kuin tietokoneluokat ja -pelit, olisi tilanne ja monen lukiolaisen koulumenestys pelastettu. (Kirjallisuus on paras ja tehokkain äidinkielen opettaja, 1.6.2000)

Jotkut tekstit rakentuivat täysin tämänlaisten aiheiden varaan. Vain sivulauseessa saatettiin ohimennen kosketella kielen olemusta. Tutkimuskysymystäni ajatellen tämän ryhmän analysointini osuikin enemmän sivulauseisiin kuin tekstien varsinaisiin väitteisiin. Äidinkielen opetuksesta käytävälle keskustelulle aineistoa olisi ollut runsaammin. Kielellinen näkökulma olikin yllättävän pieni.

Moni kirjoittaja lähti liikkeelle yhteisesti jaetuista uskomuksista kielestä ja kielitajusta, äidinkielen opetuksen ytimestä, eikä aloittanut enää argumentointiaan niiden pohjalta vaan suuntasi tekstinsä käytännön asioiden pohdintaan. Varsinainen arvokeskustelu siitä, mitä kieli on, jäi vähälle. Ehkä myös sanomalehti oli kiinnostuneempi julkaisemaan käytännön työhön liittyviä tekstejä ja esittelemään pulmatilanteen ratkaisuvaihtoehtoja kuin antaa palstatilaa asian teoreettiselle ytimelle, mitä äidinkielen taidoilla oikein ymmärretään. Tämänlainen tulkinta kertoo siitä, että koko sanomalehden piirissä oleva kirjoittaja-, toimitus- ja lukijakunta on omaksunut tietyn esisopimuksen mukaan sen, mitä kieli on. Perelmanilaisittain arvoista ollaan yhtä mieltä niin kauan kuin niitä ei kukaan tarkemmin määrittele. Leen tietoisuuden analyysin mukaan kyseessä olisi yhteinen pohja, assumed common ground, jota suomen kansalaiset pitävät oletettuna yhteisenä tietona, ilman että kukaan eksplikoii ääneen sitä, mistä olettaa muiden olevan samaa mieltä kanssaan. Eri mieltä oltiin äidinkielen opetuksen ongelmista ja syistä, eli mistä oppilaiden heikot äidinkielen taidot johtuvat. Äidinkielen opettajat pohtivat mielipideteksteissä julkisesti ammattinsa sisältöjä ja

keinoja tuloksien parantamiseen. Oppilaidenkin puheenvuoro julkaistiin tekstissä, jossa moitittiin äidinkielen opetusta tehottomuudesta. Pääkirjoituksissa ja Vieraskynä-palstalla otettiin yhteiskunnallinen näkökulma siihen, mitä oma kieli ja hyvät taidot merkitsevät. Kaikkien näiden tekstien taustalta saattoi kuitenkin löytää kirjoittajien suhteen aiheeseen sekä sitä kautta kieleen. Kirjoittelu oli esitettyjen itsestään selvyyksien ja esimerkkien osalta rehevää.

(Ryhmä 5) Äidinkielen opetukseen liittyvä keskustelu

Otsikko	Pääväite
Kieliopin korostaminen mykistää (16.1.2000)	Kielenopiskelussa täytyy korostaa puhumista.
Huomioita poikien äidinkieleen (22.3.2000)	Äidinkielen opetukseen saatava poikia kiinnostavia tekstejä ja tehtäviä.
Miehiä opettamaan äidinkieltä! (29.3.2000)	Peruskoulun päättävien poikien luku- ja kirjoitustaito on huolestuttavan heikko.
Äidinkieleen lisäopin mahdollisuus (26.4.2000)	Pakkoruotsin tilalle mahdollisuus valita lisäopintoja äidinkieleessä.
Äidinkielen opetusta vahvistettava (3.5.2000)	Kaikissa kouluissa äidinkieltä on opetettava suurin mahdollinen määrä.
Äidinkieli on perusta sivistykselle ja oppimiselle (30.5.2000)	Lukioon ja peruskoulun viimeisille luokille tarvitaan lisää äidinkielen tunteja.
Kirjallisuus on paras ja tehokkain äidinkielen opettaja (1.6.2000)	Kirjallisuuden vähäinen lukeminen on syy lukiolaisten äidinkielen heikkoon taitoon.
Opetus kai voisi olla selkeämpää (2.6.2000)	Äidinkielen opetuksessa käytettävä selkeämpää kieltä
Kirjakielen normit hämärtyvässä (6.6.2000)	Kirjakielen normien hämärtyminen on suuri vaara.
Pakkokursseja vähennetty (6.6.2000)	Äidinkieltä kirjoitetaan yo-kokeessa liian aikaisin
Peruskouluissa pitää lisätä kirjallisuuden tuntimäärää (9.6.2000)	Äidinkielen taidot ovat tärkeimpiä menestystekijöitä.
Laskiko todella äidinkielen kirjoittajien taso? (10.6.2000)	Ylioppilaskokeen arvosana kertoo totuudesta hyvin vähän.
Vesitetäänkö arvostelua? (11.6.2000)	Arvosanarajoja ei pidä alentaa, jos taso laskee.
Kielioppikin hallitaan huonosti (12.6.2000)	Äidinkielen asema ja arvostus on Suomessa romahtanut.
Hyvää äidinkieltä ei opita hutiloimalla (12.6.2000)	Äidinkielen perustaidot kunniaan.
Kirjallisuutta painotetaan liikaakin (21.6.2000)	Kirjallisuuden opetuksen lisääminen ei ole ratkaisu äidinkielen opetuksen ongelmiin.
Kirjallisuus kehittää hyvää kielitajua (28.6.2000)	Kirjallisuuden lukeminen on äidinkielen pelastus.

Aihepiirien mukaan ryhmä 5 tekstit jakautuivat seuraavalla tavalla.

Teema	Ryhmä 5 Keskustelu äidinkielen opetuksesta
Sisältö	
Käsitys kielen olemuksesta	1111
Ammattilaisnäkökulma	1111
Kielitiedon malli	111
Uhkakuvat	1111

6.2.2. Käsitys kielen olemuksesta

Äidinkielen opetukseen liittyvä keskustelu vilisee esimerkkejä perelmanilaisesta yleisistä uskomuksista, joista on helppo olla samaa mieltä. Niin pitkään kuin liikutaan arvoista puhuttaessa mahdollisimman yleisellä tasolla, arvoista voidaan olla yhtä mieltä. Itsestään selvä, jopa kliseemäinen kielen olemuksen luonnehdinta hallitsee miltei jokaista tekstiä.

Aineistona tämä on herkullinen: miltei jokainen teksti julistaa, mitä kieli on. Tyyliään esitetyt argumentit perustuvat esisopimukseen, joita ei tarvitse perustella. Perelmanin määrittelyn mukaan nämä osat teksteistä ovat arvojen määrällisiä perusteluita, ns. itsestäänselvyksiä. Esisopimukset kuuluvatkin äidinkielen opetukseen liittyvään keskusteluun tiukasti. Teksteissä vilisevät sanat *kielitaju*, *hyvä ja elävä kieli*. Kielioppiin liitetään usein verbi *päntätä* ja sanontana toistuu *äidinkieli on koulun tärkein aine*. Määrällisiin arvoihin nojaavia argumentteja on juuri tässä äidinkielenopetukseen liittyvässä keskustelussa paljon. Seuraavassa esittelen teksteistä poimimiani väitteitä. Se, mitä äidinkieli kirjoittajalle merkitsee, tulee näissä teksteissä selvästi implikoiduksi – mutta hyvin yleisellä tasolla. Kirjoittelu siitä, mitä kieli ja kielitaju tarkoittavat, oli yllättävän vähän itsestäänselvyksiin viittaavan kirjoittelun lisäksi.

(32) Äidinkieli on ajattelumme, havaintojemme, kokemustemme, tietojemme ja tunteittemme väline. (Äidinkieleen lisäopin mahdollisuus, 26.4.2000)

(33) Hyvä äidinkielen taito on johdonmukaisen ajattelun, oman identiteetin synnyn, yleissivistyksen ja ilmaisukyvyn perusta. -- Oman kielen hyvä osaaminen ja kirjallisuuden tuntemus ovat keskeinen osa elämän hallintaan ja kyvykkyyteen kasvamista. (PK Äidinkieli on perusta sivistykselle ja oppimiselle, 30.5.2000)

(34) Äidinkielen hallinta merkitsee ajattelun hallintaa. (Miehiä opettamaan äidinkieltä, 29.3.2000)

(35) En panisi lapsiani englantipainotteisille luokille, koska **äidinkieli on minunkin mielestäni koulun tärkein aine**. (Pakkokursseja vähennetty, 6.6.2000)

Oheiset tekstinäytteet ovat väitelauseita, jotka perustuvat arvoille. Niiden totuusarvoa ei voi tarkistaa, vaan ne ovat kirjoittajan todellisuuskäsityksen mukaisia mielipiteitä. Tulkitsen niitä itse faktakirjoitteluna. Väitteitä vastaan ei esitetä vastaväitteitä. Niitä voidaan pitää ns. mutual knowledgenä, yhteisenä tietona kielestä. Fakta on luonteeltaan 100% tietoa. Näissä teksteissä on ilmeistä, että äidinkielen hallinta on konkreettinen arvo ja se on luonteeltaan ainutlaatuista. Huoli ihmisten äidinkielen taidoista vaikuttaa syvältä huolelta tietoyhteiskunnan jäsenistä. Tämän ainutlaatuisen asian korostaminen merkitsee samalla sen arvottamista kaiken yläpuolelle. Monessa tekstissä sanotaankin suoraan, ettei mikään ole tärkeämpää kouluaineista kuin äidinkieli. Taustalla on huoli siitä, miten ihmiset pärjäävät, jos omaa kieltä ei osata käyttää eikä sitä ymmärretä.

6.2.3. Ammatilaisnäkökulma

Kirjoittelua äidinkielestä sai seurata lehden sivuilla kesäkuussa miltei joka toinen päivä. Muutamissa teksteissä tuli esille se, että tämänlaista kirjoittelua oli jo aikakin käydä tärkeästä asiasta, josta oltiin vaiettu pitkään. Ammatikirjoittelunäkökulma on rakennettu useisiin teksteihin tavassa kirjoittaa.

(36) **Vihdoinkin** se on tutkimuksin osoitettu ja julkisuuteen saatettu – asiantila, jonka äidinkielen opettajat ovat tienneet jo kauan: peruskoulunsa päättävien poikien luku- ja kirjoitustaito on huolestuttavan heikko. (Miehiä opettamaan äidinkieltä!, 29.3.2000)

(37) **Jo oli aika** tuoda näkyvästi esiin huoli lukiolaisten äidinkielen taidoista. (Kirjallisuus on paras ja tehokkain äidinkielen opettaja, 1.6.2000)

(38) Vuodentakainen yhdeksänsien luokkien valtakunnallinen äidinkielen koe ja tämänkeväiset ylioppilaskirjoitusten äidinkielen tulokset ovat herättäneet muutkin kuin kyseisen aineen opettajat **näkemään, mitä on tapahtumassa suomalaisten oman kielen taidoille**. (Hyvää äidinkieltä ei opita hutiloimalla, 12.6.2000)

Kirjoittajien käyttämät sanavalinnat *vihdoinkin*, *jo oli aika* implikoivat, että asiasta on syytäkin käydä julkista keskustelua, jota on odotettu hartaasti. Äidinkielen taidot ovat tärkeä asia, johon koko yhteiskunnan odotetaan ottavan kantaa, herätellään

jopa kansalaiskeskustelua. Tekstit vaativat ihmisiä miettimään, mitä oma kieli itse kullekin merkitsee. Koulujen ja opettajien jo hallussa oleva tieto oppilaiden huonoista äidinkiellentaidoista ilmenee hätänä, joka padon kaatumisen lailla tulevat pyrskähäten julkisuuteen, jossa kuohuvat kosken lailla. Vihdoinkin on aika sille, että sanomalehdessä voidaan lukea totuuksia äidinkielen tärkeydestä! *Mitä on tapahtumassa suomalaisten oman kielen taidoille* kertoo siitä, että huonot äidinkielen taidot ovat liki pitäen ruumiillistuneina liikkeellä parhaillaan. Ne vaanivat kansakunnan toivojen eli nuorten kielenkäyttäjien lähettyvillä ja muodostavat uhkan koko Suomen tulevaisuudelle. Suomen kielen taidot nähdään kollektiivisesti liikkeellä olevana konkreettisena asiana, jotka ovat menossa huonoon suuntaan. *Mitä on tapahtumassa* on dramaattinen tapa ilmoittaa, kuinka tärkeää on keskustella asiasta. Äidinkieli määritellään *suomalaisten omaksi kieleksi*.

Tämänlaisen kirjoittelun taustalla voi selvästi olla myös ammattiylpeys. Oma ammatti nähdään välttämättömän tarpeellisena, ja siksi lehden palstalla käydään myös kiivasta kirjoittelua. Koska oma kieli on välttämättömän tarpeellinen, myös oma ammatti on välttämättömän tarpeellinen.

Edellä olevaa tulkintaa voidaan tukea myös teoreettisesti Leen (2001) esittämien jaetun ja yleisen tiedon perusteella. On olemassa äidinkielen opettajien "hallussa" oleva tieto oppilaiden huonoista kielentaidoista. Tämä ammattilaisten keskenään jakama tieto muuttuu yleiseksi tiedoksi 'established common ground', kun *vihdoinkin* asiasta päästään keskustelemaan julkisesti. Väitteiden uskottavuutta rakennetaan omista kokemuksista ja todellisen elämän esimerkeistä. Hengästyttävä osuus äidinkielen opetukseen liittyvässä keskustelussa onkin esimerkeissä omista havainnoista. Oma kokemus on vankka pohja tiedolle asian tilasta. Elävän elämän esimerkit toimivat perusteluina väitteille. Teksteissä kuvaillaan kouluissa vallitsevaa todellisuudentilaa, minkä jälkeen esitetään omat väitteet. Tässä osassa aineistoa on tyypillistä Leen (2001) esittelemä yhteisen tiedon käsite. Esimerkkitekstissä eksplikoidaan se, mitä äidinkielen opettajat tietävät oppilaiden kielen taidoista.

(39) Monet peruskoulusta tulevat opiskelijat eivät osaa käyttää välimerkkejä ja isoa alkukirjainta edes virkkeen alussa, eivät erota yhdyssanoja sanapareista eivätkä erisnimiä yleisnimistä. Kieliopin käsitteet ovat tuntemattomia, verbitaivutusta ja sijamuotoja ei hallita, puhumattakaan verbien nominaalimuotojen oikeasta käytöstä. Kun lauseopin keskeiset käsitteetkin ovat tuntemattomia, on äidinkielen lisäksi myös vieraiden kielten opiskelu työlästä.

(Kielioppikin hallitaan huonosti, HS 12.6.2000)

Kuten tälle ryhmälle tyypillistä (Ryhmä 5) kirjoittelu kielestä siirtyy kuitenkin

nopeasti käytännön opetuksen pulmiin. Kielen merkityksen pohdinta toimii vain johdantona näiden käytännön pulmien kirjoittelulle.

6.2.4. Kielitiedon malli

Yleisten faktamaisten toteamusten äidinkielen opetukseen liittyvässä kirjoittelussa esitettiin malleja siitä, mikä lisää oman kielen taitoja ja mikä on hyväksi kielen kehittymiselle. Teksteissä kirjallisuus nousi malliksi, joka nostaa kielitaitoa ja kehittää sitä. Kirjallisuuden mallin myötä ilmeni myös kirjoittajan näkemys siitä, mitä kirjallisuus pitää sisällään kielestä.

(40) Kirjallisuus on maailman paras ja tehokkain opettaja, ja **äidinkielen taitoa – kykyä ymmärtää ja vastaanottaa tekstejä ja kykyä tuottaa kieltä** – tarvitaan kaikkien oppiaineiden opiskelussa. (Kirjallisuus on paras ja tehokkain äidinkielen opettaja, 1.6.2000)

Edellä olevassa tekstissä (40) määritellään se, mitä äidinkielen taidoilla tarkoitetaan. Tämä määrittelemine on tekstiaineiston poikkeus. Äidinkielen taito tarkoittaa kirjoittajan mukaan kykyä ymmärtää ja vastaanottaa tekstejä sekä kykyä tuottaa itse kieltä.

(41) Kirjallisuuden lukeminen on äidinkielen pelastus. Kielitaju on myös eräänlaista rytmittäjää, joka kehittyy vain ja ainoastaan hyvää kieltä kuulemalla ja näköaistin kautta kirjoitettuna hahmottamalla. - - Kirjallisuutta lukemalla hyvän kielitajun saa miltei ilmaiseksi. Vain kielioppisääntöjä lukemalla ei oma sisäinen kielioppi kehity. Siihen kuuluu pelkän oikeakielisyyden lisäksi **syvempi kyky ymmärtää ja vaistota kielen sävyjä**. (Kirjallisuus kehittää hyvää kielitajua 28.6.2000)

Tässä tekstissä kirjoittaja ilmaisee teksteistä kaikkein perusteellisemmin kielen olemusta. Hänen tekstissään eksplikoituu se, johon muut tekstit viittaavat. Esimerkkitekstissä (41) määritellään tarkemmin käsitteitä, joihin muut tekstit vain viittaavat. Tekstissä kirjoitetaan sisäisestä kieliopista sekä kielitajusta, joka on rytmittäjän kaltaista kirjallisuuteen liittyvää taitoa. Kielitajun määrittely ei ole helppoa; kirjoittaja löytää ”hedging”-menetelmän avulla tarkoitteelleen parhaimman sanallisen vastineen. ”Kielitaju on *eräänlaista* rytmittäjää“ kertoo siitä, ettei kielitajulle löydy tarkkaa määritelmää kirjoittajan ilmaisuvälineistä. Kielitaju on jotakin epämääräistä. Tästä kertoo se, että kirjoittajan mukaan sisäiseen kielioppiin kuuluu syvempi kyky *ymmärtää* ja *vaistota* kielen sävyjä. Ymmärtää-verbi kertoo siitä, että kieltä voidaan oppia ja opetella, mutta vaistoaminen implikoi jo sitä, että kieli on sen verran erikoista, ettei pelkkä opetteleminen riitä. Täytyy pystyä myös vaistoamaan jotakin, että kielen eri sävyt kirkastuisivat kielen käyttäjälle.

Oheisessa tekstissä (41) reinkarnoituu myös Setälän sata vuotta aikaisemmin esittämä väite: “Paraan kielen mallina on paraitten kirjailijoitten kieli”. Vanha uskomus on edelleen tallella ja elää kielikäsitteissä. Tässä voi huomata, miten yleiset käsitykset elävät elämäänsä ihmisten mielissä ja välähtävät uskomuksina silloin tällöin myös mielipidekirjoittelussa. Yleinen käsitys hyvästä kielestä asuu syvällä *hyvän* kirjallisuuden sisällä. Uskotaan, että on olemassa kirjailijoita, jotka osaavat kieltä parhaiten. *Kielitaju kehittyy vain näköaistin kautta kirjoitettuna hahmotettuna* kertoo myös kirjoitetun kielen aseman pysyvyydestä kielikäsitteissämme.

Hyvän kirjallisuuden lukemista painotetaan myös muissa teksteissä:

(42) Mikään ei viittaa siihen, että laskusuunta pysähtyisi [kirjojen vähäinen lukeminen], ellei ryhdytä erityistoimiin. Jotkut ovat etsineet apuun Arto Paasilinnan, toiset Harry Potterin. Tarvitaan järeämpiäkin aseita. (Peruskouluissa pitää lisätä kirjallisuuden tuntimäärää, 9.6.2000)

Teksti (42) implikoi, etteivät Paasilinna ja Harry Potter ole tarpeeksi järeitä kirjallisuuden malleja oppilaille. Tämä pitää sisällään edelleen ajatuksen, että vain parhaiden kirjailijoiden kirjat ovat tarpeeksi hyvä malli hyvästä kielestä ja vain se ohjaa siihen täyttymykseen, mitä äidinkielen taidoilla tarkoitetaan.

Opettajien kirjoittelu siitä, mitä kaikkea äidinkielenopettaja *joutuu* tunneillaan opettamaan, implikoi osin opettajien suhtautumisesta kieleen. Tietokoneet ja internet-aika nähdään monessa tekstissä syypäinä oppilaiden äidinkielen taitojen rappeutumiseen. Sen lisäksi, että ne kilpailevat äidinkielen tuntien kanssa oppilaiden suosioista ja ovat näin vieneet oppilaiden kiinnostuksen puoleensa, niillä on huono vaikutus oppilaiden kielitajuun. Uuden informaatioteknologian mukanaan tuomat asiat eivät näyttäytyä äidinkielen opetusta koskevissa mielipideteksteissä arvostettuina tai edes pidettyinä.

(43) Chattailly, kännyköiden tekstiviestitys ja sähköposti ovat nuorison suosiossa ja ylioppilasaineissakin niistä näkee jo *tartuntaa*. (Kirjakielen normit hämärtyvässä? 6.6.2000)

Tässä kirjoittaja näkee IT-ajan viestintävälineet ainoastaan nuorison suosiossa olevina leluina. Niissä käytössä oleva uudennainen kielen rekisteri esiintyy kirjoittajan tekstissä huonon kielen mallina, jopa *tartuntana*, sairauden kaltaisena, joka pääsee paikoin leviämään myös ylioppilasaineisiin. Kirjoittaja asennoituu jyrkästi tekstiviestien ja sähköpostikieltä vastaan. Asenne on jyrkkä ja torjuva kielen eri rekistereitä kohtaan, vaikka teksti on kirjoitettu ammattilaisnäkökulmasta. Voidaan päätellä Dufvan et al. (1996) sekä Sajavaaran (1983) tekstien perusteella, että juuri opettajat ja kielen ammattilaiset, jotka toimittavat nk. funktionaalisen kielenhuollon tehtävää, levittävät

jyrkkää ja tuomitsevaa asennetta kieltä kohtaan.

6.2.5. Uhkakuvat

Äidinkielen opetukseen liittyvillä teksteillä on ominaista myös uhkakuvien maalailu. Koko kirjoittelun perusvire on eräällä tavalla katastrofia enteilevää hätäistä kirjoittelua. Uhkakuvat tulevat esiin heti, kun taidot *tärkeimmässä aineessa* katoavat. Jos ihminen ei hallitse omaa äidinkieltään, hän syrjäytyy. *“Kirjallisuuden lukeminen on äidinkielen pelastus”* on yksi esimerkki uhkakuvakirjoittelusta. Äidinkielen pelastus on vastakohta äidinkielen tuholle. Pelastus-sanan käyttö tuo vaikutelman koko suomen kieltä vaanivasta apokalyptisesta tilasta, josta vain kirjallisuutta lukemalla voi välttyä.

(44) Onko tulevaisuuden Suomessa luku- ja kirjoitustaitoista sivistyneistöä? Vai käyttäkö koulutettu kansanosa englannin kieltä työssään tieto- ja viestintätekniikassa ja suomea kotona arkiaskareissa? (Kirjallisuus on paras ja tehokkain äidinkielen opettaja, 1.6.2000)

Keväällä 2000 julkaistiin tutkimus, jossa mitattiin peruskoululaisten äidinkielen taitoja. Tutkimuksen mukaan poikien taidot ovat heikkoja. Tästä heräsi myös uhkakuvia maalaavaa kirjoittelua.

(45) Ovatko nämä pojat todella vaarassa joutua vaikeuksiin niin ammattiopinnoissa ja työtehtävissä kuin yleisessä elämänmenossakin? **Jos syrjäytyminen uhkaa, äidinkielen opetukseen pitää nopeasti saada lisää myös poikia kiinnostavia tekstejä ja tehtäviä.** (Huomioita poikien äidinkieleen, PK 22.3.2000)

(46) Äidinkieli on kuitenkin myös isien kieli, pojat tarvitsevat myös miesopettajia. - - Tärkeää olisi, että hän [murrosikäinen poika] saisi mallikseen **miehen, joka arvostaa myös lukemista, kirjoittamista ja sanomisen taitoa.** Äidinkielen hallinta merkitsee ajattelun hallintaa. Myös pojille kuuluu oikeus sen oppimiseen. (Miehiä opettamaan äidinkieltä, 29.3.2000)

Teksteissä ilmenneiden kielikäsitusten lisäksi niissä pohditaan äidinkielen arvostusta ja syitä katoavalle kielitaidolle. Argumentatiivisesti päästään kysymään suuria asioita, jotka koskettavat koko yhteiskuntaa, kun ensin on perusteltu se, mitä kieli on. Perustelut ovat kuitenkin luonteeltaan määrällisiin arvoihin perustuvia itsestään selvyyskysymyksiä. Mitä taidot omassa äidinkielessä merkitsevät koko yhteiskunnalle? Mikä on se henki, jossa äidinkieltä opetetaan Suomessa?

Mielenkiintoa herättää myös tapa, millaisten perustelu- ja päättelyketjujen jälkeen äidinkielen opetus liitetään argumentteihin. Esimerkkitekstissä (45) kirjoittaja johtaa itsestään selvästi, että koulupoikien syrjäytyminen johtuu nimenomaan huonoista äidinkielentaidoista.

Huonoihin äidinkielentaitoihin kiinnitetään huomiota monessa tekstissä.

Useimmiten uskotaan, että kansainvälistyminen ja uusi tekniikka ovat syytä äidinkielen taitojen laskuun.

(47) Luultavasti kansainvälistymisen ja tietotekniikkaan panostamisen takia äidinkielen osaamisen turvaaminen on jäänyt vähälle huomiolle. Englanninkielinen kulttuuri on meillä ylikorostunutta ja antaa mallin kielenkäytölle. **Vieraiden kielten osaamista yliarvostetaan** – syystäkin, koska kansainväliseen käyttöön suomen kielestä ei ole. (Kielioppikin hallitaan huonosti, 12.6.2000)

Kielestä rakennetaan myös implisiittisesti arvokysymystä. Tekstissä (47) kirjoittaja pohtii vieraiden kielten yliarvostamista. Omaa kieltä olisi syytä arvostaa, sillä englannin kieli on *ylikorostunutta* ja *antaa mallin kielenkäytölle*.

(48) Onko opettajakunnilla, opetushallinnolla ja viime kädessä valtioneuvostolla tahtoa lisätä äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta? Onko vanhemmilla tahtoa tukea opettajia läksyjen lisäämisessä ja kotona kannustaa niiden tekemisessä? Onko elinkeinoelämällä tahtoa nähdä, että nuorten hyvä lukutaito ja kommunikaatiotaidot, luovuus ja mielikuvitus ovat vieläkin perustavampaa laatua olevia **taloudellisia menestystekijöitä** kuin matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen? Pienen maan ja kulttuurin äidinkielen ja kirjallisuuden opetus tarvitsee onnistuakseen yhteisön vahvan tuen. (Peruskouluissa pitää lisätä kirjallisuuden tuntimäärää, 9.6.2000)

Edellä olevassa tekstissä (48) yhteisöllisyys on viety kaikkein pisimmälle. Esitetyt asiat nähdään yleisesti tunnustettuina yhteisöllisinä arvoina, ja niihin perustaen herätellään koko yhteiskuntaa tukemaan oppilaita äidinkielen taidoissa. Kysymysmuodot toimivat retorisesti nostattavina. Kirjoittaja yhdistää kielen suuriin ympyröihin: kommunikaatiotaitoihin, luovuuteen ja mielikuvitukseen. Oman kielen taidot asetetaan arvona vastakkain taloudellisten menestystekijöiden ja matemaattis-luonnontieteellisen osaamisen kanssa ikään kuin pitäisi ratkaista, millainen osaaminen on lopulta kaikkein tärkeintä. Kirjoittaja vaatii äidinkielen opetukseen koko yhteisön tukea. Kielenopetuksesta tehdään kaikille kuuluva asia.

Huonojen mallien vaikutuksen myötä syntyy uhkakuva suomen kielen arvostuksen romahtamisesta ja samalla äidinkielen opetuksen arvostuksen katoamisesta. Äidinkielen opetuksen tulevaisuuden näkymiä kommentoitiin myös apokalyptiseen sävyyn.

(49) Äidinkielen opettaja voi vain toivoa Pro Äidinkieli -liikkeen syntymistä Suomeen. Muuten äidinkielen opettajien on pian nostettava kädet ylös antautumisen merkiksi. (Kielioppikin hallitaan huonosti, 12.6.2000)

Äidinkielen opettajat ovat eräänlaisia päätaistelijoita kielen uhkakuvia vastaan. Äidinkielen opettajat ovat tarttuneet asiaan, mutta toivo on katoamassa. Kirjoittaja toivoo Pro Äidinkieli -liikkeen syntymistä tukemaan äidinkielen opettamista..

7. Päätäntö

Tässä työssä on tutkittu sanomalehden kielikirjoittelun sisältöjä, niissä olevia ihmisten arkikäsitteitä kielestä. Teoreettisena tukena tutkimuksessa on sovellettu argumentaation sekä kielitiedon teorioita.

Puolen vuoden aikana Helsingin Sanomissa esiintynyt kielikirjoittelu kertoo osaltaan niistä kulttuurisista ajatuksista, joita kirjoittajat yhdistävät kieleen. Kieli kuuluu ihmisten arkielämään ja he tekevät siitä huomioita arjen keskellä. Kieli elää kaikessa mukana, kielen toiminta kiinnostaa ihmisiä, he haluavat puuttua sen kulkuun, kommentoida ja ihmetellä sitä. Nämä arviot vastannevat kysymykseen siitä, miksi kielestä kirjoitetaan sanomalehden mielipideaukeamilla.

Mielipidetekstien kautta osallistutaan sekä normatiiviseen että funktionaaliseen kielenohjailuun. Niissä pyritään vaikuttamaan ja ohjailemaan kielenkäyttöä. Teksteissä otetaan rohkeasti kantaa monien eri teemojen kautta hyvin erilaisiin asioihin. Mielipidetekstien kautta kirjoittajat puuttuvat jopa kielen rakenteeseen sekä pyrkivät muokkaamaan kieltä monin tavoin. Mielipidetekstien teemat käsittelivät yleisesti kielenkäyttöä, suomen kielen kirjoittamista, sanastoa, teitittelyä sekä äidinkielen opetusta. Äidinkielen opetukseen liittyvään kirjoitteluun kuului sisältönä erityisesti opetuksen ammatillinen näkökulma, mikä hautasi alleen teksteissä esiintyvän arkitiedon kielestä. Sisällöltään aineiston tekstit kertoivat mm. kirjoittajien huolesta suomen kielen puolesta sekä erilaisista käsityksistä kielen olemuksesta ja tehtävistä. Myös käsitykset median vaikutuksesta kieleen sekä kansainvälisyys liittyivät sisältöinä kielikirjoitteluun. Näiden erilaisten sisältöaiheiden kautta myös itse arkikäsitteet kielestä tulivat esiin.

Erytisesti on nostettava esiin se, että aineistossa esiintyi monia argumentteja, joissa kirjoittajat kaipasivat ohjeita ja sääntöjä kielen käyttöön. Kielitoimistolta vaadittiin aktiivista toimintaa kansan kielikorvan muokkaamiseen. Kirjoittajat olivat huolissaan myös kielen säilymisestä. Teksteistä käy ilmi, että kirjoittajat yhdistävät kielen ja kulttuurin sekä kielen ja käyttäytymisen hyvin tiukasti yhteen; se miten tökerösti käyttäydymme, tulee julki kielen kautta. Nuoriso tuhoaa surettavan huonolla kielenkäytöllään koko kulttuurin, ja presidenttiä moititaan sinuttelun sallimisesta. Salliva ja ymmärtävä asenne kieleen oli kielikirjoittelussa vähemmistönä.

Merkille pantavaa aineistossa oli se, miten suomen kieltä pyrittiin muokkaamaan Sajavaaran määrittelemän normittamisen hengessä. Kieli on osin vielä vakiintumaton ja

muuttuva. Mieli-idea-ukeamalla haettiin malleja suomen kieleen mm. ruotsin kielestä. Eurooppalaiset tavat teititellä toimivat mallina sille, miten suomen kielessä tulisi teititellä tai kutsua avopuolisoa. Suomea kulttuurisesti lähellä olevat maat, kuten esim. Ruotsi, toimivat ikään kuin esimerkkinä myös sille, miten suomen kieltä tulisi käyttää. Kulttuurisesti lähellä olevat maat tai maat, joista halutaan ottaa mallia, yhdistettiin myös kielen saralla.

Sanomalehdessä julkaistut artikkelit kielestä kertovat ihmisten omista kielikäsitteistä. Mukana on paljon kielen rappiosta huolestuneita argumentteja, joita lienee esiintynyt kautta aikojen. Aineiston perusteella olennaisia kielitiedon muodostajia ovat nimenomaan ihmisen omat kokemukset kielestä. Arkikäsitteisiin kuuluu olennaisesti se, että kirjoittajat perustelivat väitteitään omien kokemusien kautta esim. kirjoittajan itsensä kadulla tai TV:ssä kuulemansa pohjalta. Kielitieto pohjautuu myös koulussa omaksuttuihin ajatuksiin. Tämä ilmeni esim. sääntöjen kaipaamisena sekä auktoriteetteihin vetoavista perusteluista. Kielen auktoriteettina on edelleen vahvasti kirjoitettu kieli. Tästä kertoo se, että perusteluita haettiin mm. Nykysuomen sanakirjasta sekä Raamatusta. Äidinkielen opetukseen liittyvässä kirjoittelussa esiintyi paljon yhteisille uskomuksille perustuvia väitteitä mm. äidinkielen taitojen arvokkuudesta ja mitä kieli on. Kouluissa jaettava nykyaikainen tieto kielestä ja sen vaikutukset ihmisten kielikäsitteisiin jäävät tulevaisuudessa seurattaviksi asioiksi – onnistuuko koulujen kielikäsitteiskasvatus vai ei.

Aineistossani ei voi sanoa Hakulisen arvion (Hakulinen 1993, 14) mukaisesti suoranaisesti esiintyneen hallitsevasti ahdasmielisyyttä tai tuomitsevuutta. Tuomionpäivä tuli kyllä horisonttiin mm. äidinkielen opetukseen liittyvässä kirjoittelussa. Uhkakuvista ja suomen kielen rappeutumisesta kirjoitettiin melko paljon, mutta uhkakuvat liittyivät mm. tietoyhteiskuntaan kuuluviin tulevaisuuden kysymyksiin. Uhkakuvakirjoittelu ei siis niinkään liittynyt oikeakielisyyteen, vaan teksteissä pikemminkin tuotiin esille kysymyksiä, jotka liittyivät oman kielen yleiseen arvostukseen. Näyttääkin olevan niin, että 1980-luvulla vielä kielikirjoittelussa vallinnut oikeakielisyyshahti on päättynyt vuoden 2000 mielipidetekstien sisältöjä arvioitaessa. Kieleen liittyvät käsitykset ovat avarampia, kielelle annetaan isoja merkityksiä ja kielen olemuksesta osataan tehdä kysymyksiä juuri siinä hengessä, jota Sajavaara piti 1983 kirjoitetussa tekstissään optimaalisina. Kielitietous on kulttuurisesti etenevä asia, ja suo- peaa suhtautumista kieleen julistettiin muutamissa teksteissä, jotka olivat kuitenkin aineistossa selkeästi vähemmistössä.

Mielipidetekstejä lukiessa ja niiden argumentaatorakenteita selvitellessä on selvinnyt, että mielipidetekstit eivät välttämättä ole koherentteja itsenäisiä tekstejä, vaan liittyvät osaltaan uutisvirtaan. Ne kommentoivat joitakin edellisten päivän juttuja, vastajulkaistuja tutkimustuloksia, pääkirjoituksia tai uutisia. Aktiivinen lukija ja uutisvirran seuraaja tietää, mistä tarina alkaa ja mistä kirjoittelu johtuu. Irrallisina ja ajallisesti kaukaa seurattuna mielipidetekstit vaikuttavatkin vähintäänkin erikoisilta, kunnes pystyy sijoittamaan ne johonkin tapahtumaan ja ymmärtämään yhteiskunnan tapahtumia tekstien synnyttäjinä.

Kaikkia tekstejä ei ole myöskään rakennettu argumentatiivisesti ns. päteviksi. Loogisesti etenevän tekstin sijasta mielipidetekstejä on luettu luonnollisen kielen näkökulmasta. Ei olisi mieltä tutkia mielipidetekstien argumentatiivista vedenpitävyyttä ja proposition ja perustelujen yhtenäisyyttä. Tällaista rakennetta niistä on miltei mahdoton löytää. Monesta tekstistä jo pelkän pääväitteen löytäminen oli vaikea tehtävä.

On haastavaa tarkastella mielipidetekstejä argumentaatioanalyysin kannalta. Kakkuri-Knuuttila (1998) pitää mielipidetekstejä hyvinä harjoituksina argumentaatioanalyysin soveltamisessa, mutta olen eri mieltä siitä, kuinka helppoa argumentaation kautta on tarkastella tekstejä. Niinpä argumentaatioanalyysiä on sovellettu tähän aineistoon paljon. Jotta tämän työn pääkysymykseen – kielen arkitietoon – on päästy käsiksi, on Kakkuri-Knuuttilan mallia sovellettu erityisesti pääväitteen osalta. Kakkuri-Knuuttilan malli on auttanut tekstien avaamisessa, mutta pääväitteisiin ei aina sisälly tärkeintä osaa kielen arkitiedosta. Se hyvä, minkä pääväitteiden etsiminen toi tutkimukseen, oli rakenteen selvempi hahmottaminen. Kun tekstistä löytyi ns. pääväite, oli helpompaa keskittyä presuppositioiden ja implikaatioiden tarkasteluun. Tekstien tarkka lukeminen argumentaatioanalyysin kautta toi esiin implikaatioita, joita ei välttämättä olisi havainnut muuten. Erityisesti presuppositiot tulivat esille hyvin, kun ensin tarkasteli sitä, mitä teksti väittää. Argumentatiivisesti tarkasteltuna erityisesti tekstin rakentuminen tuli huomioiduksi paremmin kuin mitä se olisi ollut ainoastaan sana- ja lausetason tarkastelun avulla.

Erityisesti argumenttien perusteluosissa oli paljon informaatiota, jotka kertoivat ihmisten kielikäsitteistä. Perusteluissa tiedon laatu oli yleisimmin oletettua yleistä tietoa 'assumed common ground'. Esitetty tieto perustui usein myös esisopimuksiin. Ihmiset, joita yhdistää jokin yhteinen ominaisuus, vain olettavat toisten tietävän samoja asioita kuin itse niistä keskustelematta. Tiettyjä käsitteitä jätetään määrittelemättä, koska oletetaan, että kaikki tietävät, mitä asialla tarkoitetaan. Esim. *suomalaisuus* on

häilyvä arvoihin liittyvä käsite. Määrittelemättömään suomalaisuuteen perustuva argumentti ja siihen liittyvä päättelyketju on siten myös hyvin häilyvä.

Aineiston kielitiedon laatua tarkasteltua voidaan kysyä, läpäisevätkö yleispäteviin arvoihin liittyvät tekstit kaikkein helpoimmin sanomalehden uutiskynnyksen. Suomen kieleen liittyvä kirjoittelu oli hyvin arvoväritteistä. Teksteissä kirjoitettiin arvoista, jotka saadaan kuulostamaan juhlavilta. Suosiiko lehti hienon ja juhlavan otsikon sisältäviä, määrällisiin arvoihin perustuvia julistuksia enemmän kuin asiaa syvällisemmin pohtivia tekstejä? Julkaistaanko yleispäteviä arvoja sisältäviä tekstejä aina ilman, että kukaan kysyy pintaa syvemältä yhtään mitään?

Kun tämän tutkimuksen tulokset on nostettu esille, voi huomata, että mielipidekielikirjoittelu Helsingin Sanomissa jatkuu edelleen. Otsikot ovat tuttuja ja teemat pyörivät samojen aiheiden ympärillä. Kansalaiskeskustelu siitä, mitä kieli on, jatkuu. Tämä herättääkin pohtimaan sitä, kuinka tämä työ on onnistunut. Puolen vuoden aikana suomen kieltä koskevaa mielipidekirjoittelua oli yhteensä 34 tekstiä. Aineiston vähäisen määrän lisäksi ilmaan jää myös kysymys, millaista kirjoittelu oli vuoden toisella puolikkaalla. Koko vuoden otanta olisi ollut toki kattavampi. Ehkä Helsingin Sanomien vuoden mittainen seuraaminen olisi tuottanut sivumäärällisesti paksumman aineistoanalyysin, mutta mitään uutta ei välttämättä olisi enää tullut esille. Päätelen näin, sillä vuoden 2001 alkaessa mielipidekirjoittelu kielestä on käynyt kiivaana Helsingin Sanomissa. Presidentti Halosen pitämän uuden vuoden puheen jälkeen mielipidetekstejä julkaistiin jälleen suomen kielestä. Kuten todettu: aiheet ja käsittelytapa oli tuttua ja alkoi toistaa oman aineistoni teemoja. Mielipidepalsta elää uutisvirran mukana, eikä kielestä kirjoiteta, ellei siihen yhteiskunnalliset tapahtumat ja media sysää asioita esille. Uudet julkaistut kieltä koskevat tutkimukset tai presidentin äidinkielen merkitystä kosketteleva uuden vuoden puhe ovat esimerkkejä ja keskustelun herättelijöitä, joihin mielipidetekstit osallistuvat. Tämänlainen yhteisöllinen dialogi on sanomalehden ominaispiirre, ja kielikirjoittelu kulkee mukana tässä dialogissa. Sen vuoksi on merkityksetöntä arvioida aineiston otantaa pelkästään ajallisuuden mukaan. Ajallisuuden sijasta tapahtumat korostuvat sanomalehden kielikirjoittelussa.

Ilmeinen jatkotutkimuksen aihe, joka luonnostaan liittyy tutkimuksessa eriteltyyn kielen arkitietoon, on kulttuurintutkimukseen liittyvä näkökulma. Sen sijaan, että mielipidepalstalla kirjoitettaisiin vain esim. kielen muodosta ja sanastollisista ongelmista, mielipidepalsta on myös henkisempien asioiden keskustelupaikka. Mielipideteksteissä esiintyvien väitteiden avulla voi hyvin tarkastella itse identiteettiä

liittyviä kysymyksiä. Näin se tarjoaa myös ehdottomasti mahdollisuuden tarkastella kieleen liittyvää tietoa kulttuurintutkimuksen näkökulmasta tai kieleen liittyvän identiteetin kannalta. Kansallinen identiteetti ja siihen liittyvät uskomukset ja mielipiteet suomen kielestä kertovat esim. erilaisista arvokäsityksistä ja toimivat ikkunana esim. nykysuomalaisen identiteetin tarkasteluun. Minkälaisia ovat uskomukset ja mielipiteet suomen kielestä, millaisia arvokäsityksiä ne kantavat mukanaan?

Erittäin mielenkiintoinen kysymys sanomalehdessä esiintyvän kielikirjoittelun diskurssista johdattaisi laajoja valtaa ja sosiaalista läpäisyä käsittelevien teorioiden tutkimiseen ja olisi siten täysin oman tutkimuksensa arvoinen. Yksi tutkimuksen laajennusehdotus liittyikin diskurssinäkökulmaan, esimerkiksi kuinka yleistä kielikäsitystä tuotetaan sanomalehden sivuilla. Esimerkinäkökulma voisi myös olla lehteen liittyvä: miten voimakas sanomalehti kuten Helsingin Sanomat vaikuttaa ihmisten käsityksiin, yleiseen mielipiteen muokkaamiseen? Olisi kiinnostavaa tutkia myös sitä, miten ihmiset argumentoivat kielestään satunnaisotannalla tehdyissä haastatteluissa ja verrata tuloksia sanomalehtikirjoitteluun.

Kielitieto sinänsä on hyvin kiinnostava filosofinen aihe. Kiinnostavaa olisi laajentaa tutkimusta kielitiedon suuntaan ja seurata arkitiedon muotoa eri vuosikymmeninä. Kontekstina oivallinen olisi edelleen sanomalehden mielipidetekstit. Sanomalehtikonteksti tarjoaa kielen arkitiedon tarkastelijalle hienon sosiaalisen näkökulman.

Argumentaatiota käsittelevässä teorian esittelyssä pohdin sitä, mitä lukijalle jää mieleen kieltä koskevasta kirjoittelusta. Vaikka yleisön roolia ja lukijan positiota ei tässä työssä tarkastellakaan, voidaan mieltä, miten sanomalehtikirjoittelu kielestä vaikuttaa lehdenlukijan omaan henkilökohtaiseen kielitietouteen. Tämänlainen sosiaalinen näkökulma on kiinnostava, jos uskotaan siihen, että media vaikuttaa ihmiseen. Vaikutustutkimukset ovat kuitenkin eräällä tavalla vanhanaikaisia, kun on todettu, että ihminen ottaa mediasta yksilöllisesti itseään kiinnostavat asiat - myönnetään, että ihminen vaikuttaa mediaan. Sanomalehden vaikutus ihmisten kielitietoon on ehkä siten irrelevantti. Se, miten kielitietoutta muokataan sosiaalisesti ja kuinka sanomalehti siihen vaikuttaa, ei siis tunnu mielestäni järkevältä tämän tutkimuksen tuloksia katsottuani sekä tekstien luonnetta analysoituani.

8. LÄHTEET

- Aristoteles, 1997: Retoriikka, Runousoppi. Gaudeamus, Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Berger L. P. & T. Luckmann 1995 (1966): Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen, tiedonsosiologinen tutkielma. Gaudeamus, Helsinki.
- Dufva, H. & M. Lähteenmäki, S. Isoherranen 1996: Elämää kielen kanssa. Arkikäsitteitä kielestä, sen oppimisesta ja opettamisesta. Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylä. Jyväskylän yliopistopaino.
- Fairclough, N. 1995: Critical discourse analysis. The critical study of language. Language in social life series. Longman.
- 1997: Miten media puhuu. Vastapaino, Tampere.
- Haapanen, P. 1996: Roomalaisten korkein taito – johdanto antiikin retoriikkaan. Teoksessa Pelkkää retoriikkaa, toim. Palonen K. & Summa H., Vastapaino, Tammer-paino, Tampere.
- Hakulinen, A. & F. Karlsson 1988: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Gummerus, Jyväskylä.
- Hakulinen, A. 1993: Mitä ihminen äidinkielestään tietää?, Virke 1, Suomen äidinkielen opettajain liiton lehti.
- Helsingin Sanomat: Suomalaiset lehdenlukijat kansainvälistä huipputasoa. Uutinen 9.7.2000.
- Johannesson K. 1992: Retorik eller konsten att övertyga, Norstedts Förlag, Borås.
- Kakkuri-Knuutila, M.-L. 1991: Argumentaatiotaito Aristoteleella, Helsingin Kauppakorkeakoulu, Helsinki.
- 1998: Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Gaudeamus, Helsinki.
- Kangasluoma M. 1993: Kielelliset vaikutuskeinot Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa. Suomen kielen pro gradu –työ. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Kangasniemi H. 1986: Modaalisuus, propositio ja mahdolliset maailmat. Artikkeliteoksessa Kielitieteellisiä muistiinpanoja 2, toim. Karjalainen Merja. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen julkaisuja num. 29. Oulu.
- 1997: Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin. Finn Lectura, Hakapaino Oy, Helsinki.
- Kieli ja sen kieliopit 1994: Kieli ja sen kieliopit, opetuksen suuntaviivoja. Opetusministeriö, Painatuskeskus, Helsinki.
- Koistinen M. 1998: Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Artikkeliteoksessa Pelkkää retoriikkaa, toim. Palonen K. & Summa H. Vastapaino, Tammer-paino, Tampere.
- Lee, Benny P.H. 2001: Mutual Knowledge, Background Knowledge and Shared Beliefs. Their roles in establishing common ground. Journal of Pragmatics, Vol. 33, issue 1.
- Leiwo M. & S. Pietikäinen 1996: Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä. Artikkeliteoksessa Pelkkää retoriikkaa, toim. Palonen K. & Summa H., Vastapaino, Tampere.
- Matihaldi, H.-L. 1979: Nykysuomen modukset I, kvalitatiivinen analyysi. Suomen ja saamen kielen laitos, Oulun yliopisto, Oulu.
- Perelman, C. 1996 (1977): Retoriikan valtakunta, suom. Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere.
- Pippola M.-L. 1990: Yleisönosastokirjoitusten verbaaliset modaalitaitokset. Suomen kielen pro gradu –työ. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Sajavaara P. 1983: Kielenhuollon asemasta. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 30. Kielemme tuntemus: Näkökulmia suomen kielen tutkimukseen ja opetukseen.
- Sanat on kaikki sarvipäitä 1999: Sanat on kaikki sarvipäitä. Lauri Hakulisen kirjoituksia ja puheita vuosilta 1926-1974. Toimittaneet Auli Hakulinen, Pentti Leiko, Tiina Onikki. Suomalaisen kirjallisuuden seura, RT-Print Oy, Pieksämäki.
- Summa H. 1996: Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan - Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Artikkeliteoksessa Pelkkää retoriikkaa, toim. Palonen K. & Summa H. Vastapaino, Tammer-paino, Tampere.
- Suomalaisen sivistyssanakirja 1996: Nurmi T., Rekiaro I. ja P. Rekiaro. Gummerus, Jyväskylä.
- Suomen kielen perussanakirja 1994
- Tiittula L. 1987: Sanomalehtikielillä vaikuttamisen keinoista. Kielikello vol. 2. Helsinki.
- Tirkkonen-Condit S. 1988: Editorials as argumentative dialogues: explicit vs. implicit expressions of disagreement in Finnish. English and American newspaper editorials. Artikkeliteoksessa

teoksessa VAKKI-seminaari 8, erikoiskielet ja käännösteoria. Vaasan korkeakoulu, Vaasa.

Viikari A. 1998: Carpe diem. Lukijaan suuntautumisen strategiat lyriikassa. Artikkeliteoksessa Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta. Toim.

Laitinen L. ja Rojola L. SKS, Tietolipas 166, Vammalan kirjapaino, Vammala.

9. LIITTEET

Liite 1

AINEISTO

Suomen kieltä koskeva kirjoittelu Helsingin Sanomissa 1.1.-30.6.2000

1. Luokka: Yleiskeskustelu, yht. 17 kpl

- 15.1. Suomalaisen kielenkäyttö surettua
- 5.2. Olemmeko enää suomalaisia?
- 9.2. Kieli keskellä suuta?
- 14.2. Äidinkieli ylitse muiden!
- 24.2. Virkakieletä pitää huoltaa
- 25.2. Kieli kuvastaa ajan tapoja
- 6.3. Teitittelyn viimeinen linnake (M)
- 9.3. Skandinaaviset merkit hukassa?
- 15.3. Teitittely luonteva puhuttelun muoto
- 19.3. Kielenkäyttäjän sopii teititellä ja sinutella
- 22.4. Tarja Halonen ja hänen puolisonsa (PK)
- 27.4. Käsitettä puoliso ei muissa kielissä
- 30.4. Tasavertaisuutta puhekieleen
- 30.4. On valhe kutsua avopuolisoa puolisoiksi
- 1.5. Miksi suomen kieli ei kelpaa?
- 1.5. Arvokeskustelu siitä tuli (M)
- 1.6. Älkää enää rääkätkö kaunista suomea!

2. Luokka: Äidinkielenopetus-keskustelu, yht. 17 kpl

- 16.1. Kieliopin korostaminen mykistää
- 22.3. Huomiota poikien äidinkieleen (PK)
- 29.3. Miehiä opettamaan äidinkieltä!
- 26.4. Äidinkieleen lisäopin mahdollisuus
- 3.5. Äidinkielen opetusta vahvistettava
- 30.5. Äidinkieli on perusta sivistykselle ja oppimiselle (PK)
- 1.6. Kirjallisuus on paras ja tehokkain äidinkielen opettaja
- 2.6. Opetus kai voisi olla selkeämpää
- 6.6. Kirjakielen normit hämärtyneissä?
- 6.6. Pakkoursseja vähennetty
- 9.6. Peruskouluissa pitää lisätä kirjallisuuden tuntimäärää (VK)
- 10.6. Laskiko todella äidinkielen kirjoittajien taso?
- 11.6. Vesitetäänkö arvostelua?
- 12.6. Kielioppikin hallitaan huonosti
- 12.6. Hyvää äidinkieltä ei opita hutiloimalla
- 21.6. Kirjallisuutta painotetaan liikaakin
- 28.6. Kirjallisuus kehittää hyvää kielitajua

(PK) Pääkirjoitus

(M) Merkintöjä-palsta

(VK) Vieraskynä-palsta

Merkittömät tekstit tavallisia mielipidetekstejä